

Anne Løvland:

KÅSERIET SOM YTRINGSFORM

I denne artikkelen skal eg sjå nærmare på karakteristiske drag ved kåserisjangeren. Eit sentralt poeng er å vise korleis bruken av ironi styrer mottakaren dit sendaren ynskjer. Det er òg eit poeng å vise at kåseriet er eit produkt av kommunikasjonssituasjonen og ikkje nødvendigvis av det vanlege skiljet mellom munnleg og skriftleg språk.

Det materialet eg nyttar er svært avgrensa. Boka *Kjære kyrkjefolk. Kåseri i hytt og vær* av Ingvar Moe er utgangspunktet, og av desse kåseria nyttar eg berre to direkte i artikkelen.¹

Artikkelen er sett opp slik: I del 1 forklarar eg tilhøvet mellom munnleg språk, skriftleg språk og kommunikasjonssituasjon. I del 2 ser eg på ein del trekk som særmerker kåserisjangeren, og i del 3 skal eg vise korleis eit framtreande virkemiddel som ironi styrer relasjonen mellom den intensjonen forfatternen har med teksten, og mottakargruppa.

1. Skiljet mellom munnleg og skriftleg språk.

Kåseria i *Kjære kyrkjefolk*, *kåseri i hytt og vær* er opphavelig radiokåseri. Dei blei haldne på sunnhordalandsdialekt, og seinare førte over til skriftleg form på det forfatternen sjølv kallar "moderat nynorsk". I tillegg til den trykte utgåva har eg hatt tilgang til ei ikkje-normalisert nedteikning av radioversjonen til eitt av kåseria. Dette gjorde det interessant å finne ut kva som er typisk for dette munnlege språket, kva som skil det frå det skrivne.

Det er svært lite ved skilnaden mellom bokversjonen og radioversjonen som kan førast tilbake til det tradisjonelt skarpe skiljet mellom skriftleg og munnleg språk. Dette skiljet vert problematisert i ein artikkel av Wold i *Norsk lingvistisk tidskrift* (Wold 1989:

¹Denne teksten er opphavelig skriven som ei prøveforelesing til hovudfagseksamen hausten 1992. Dette er hovudgrunnen til at det er nytta eit så lite materiale. Det er berre gjort små endringar i høve til førelesinga.

155-175). Ho konkluderer med at både skriftleg og munnleg språk er fleksibelt og at det vert tilpassa den kommunikasjonen som vert forventa i den enkelte situasjon. Utgangspunktet for drøftinga hennar er at ei modal tilnærming og ei kommunikasjonsteoretisk tilnærming til forskjellen mellom skriftleg og munnleg språk ofte vert blanda saman. Den modale tilnærminga til tale og skrift bygger på den faktiske skilnaden mellom eit auditivt-vokalt språk som m.a. nyttar prosodi og pausar som element, og eit visuelt- motorisk skrive eller trykt språk. Ein annan modal skilnad er at munnleg språk er flyktig medan skriftleg er varig.

Den kommunikasjonsteoretiske tilnærminga er den som samanliknar språket i ulike kommunikasjonssituasjonar. Til dømes kan ein samanlikne språket i brev som er skrivne til vener med språket i brev der føremålet er å søkje om jobb.

Resultatet av ei samanblanding av desse tilnæringsmåttane vert at ein trekkjer generelle konklusjonar om skriftspråk og talespråk som ikkje er logisk haldbare, og at ein for einsidig rettar merksemda mot kommunikasjonstypar som passar godt til dei generelle konklusjonane.

Denne samanblandinga gjev oss eit problem når vi har som utgangspunkt at skriftleg og munnleg språk nyttast i heilt ulike kommunikasjonssituasjonar, og vi analyserer språklege skilnader ut frå dette. Da kan ein få som resultat at munnleg språk vert sett på som uformelt og skriftleg språk vert sett på som formelt, at munnleg språk er avhengig av ein felles typisk kontekst (eit felles her og nå) og gjev høve til dialog, medan det skriftlege manglar desse særdraga. Når dette sidan vert brukt til å definere det typiske skriftspråket og talespråket, fell svært mange tekstar utanfor. Dette er uheldig så lenge eit viktig poeng med ein slik klassifikasjon bør vera at ho skal dekke flest moglege tilfelle.

Figur 1 og 2 illustrerer dette problemet. Matrisene viser kombinasjonen av to variablar som ofte vert brukt til å karakterisere skriftleg og munnleg språk. Dei to variablane er:

- 1) At sendar og mottakar har ein felles ikkjepspråkleg fysisk kontekst, eit felles her og nå.
- 2) At sendar og mottakar har høve til å snakke sammen, eller språkleg interaksjon.

Figurane viser dei ulike kombinasjonane av +/- verdiar for desse variablane både for munnleg og skriftleg språk og viser variasjonen og breidda i dei to yringsformene. Dersom ein skulle bruke det tradisjonelle skiljet, burde all skriftleg tekst ha minusverdi både for språkleg interaksjon og felles her og nå, medan munnleg tekst burde ha tilsvarende positive verdiar.

FIG.1

MUNNLEGE TEKSTAR

		+	-	Felles her og nå
Språkleg interaksjon	+	SAMTALE	TELEFON-SAMTALE	
	-	PRØVE-FØRELESING	RADIOKÅSERI	

FIG.2

SKRIVNE TEKSTAR

		+	-	Felles her og nå
Språkleg interaksjon	+	HEMMELEG LAPPSKRIVING I TIMANE	BREVVEKSLING	
	-	ELEVAR SOM SKRIV PÅ TAVLA MEDAN ANDRE SER PÅ	KÅSERI I BOKFORM	

Som ein ser, kan ein ikkje seie at språkleg interaksjon og eit felles her og nå er avgjerande for om ein vil karakterisere ein tekst som munnleg. Korkje radiokåseriet eller prøveforelesinga har plussverdi for begge variablane. Dette tyder på at nøkkelen til ei forståing av kva som særmerker språket i kåseriet eller andre tekstar ikkje ligg i dikotomien munnleg og skriftleg språk. Det er derimot kommunikasjonssituasjonen som er avgjerande for den språklege utforminga for dei variablane som ikkje er modale. Som nemnt er modale trekk ved talt språk t.d. at det er flyktig og får fram tyding ved pauser og prosodi, medan visualitet og varigheit er modale trekk ved skrift.

Dersom vi ser på verdiane for dei to versjonane av Ingvar Moes kåseri, ser vi at dei kjem likt ut når det gjeld både språkleg interaksjon og felles her og nå. Dei er også like når det gjeld andre ikkje-modale variablar som formell/ ikkje formell og bruk av sideordning. Likevel er ikkje kommunikasjonssituasjonane likeeins. Radiokåseriet møter t.d. eit publikum som ofte ikkje har tenkt å høyre nett Ingvar Moes kåseri. Ein som les boka har langt meir medvite valt mottakarrolla. Men dei to versjonane er svært likt utforma. Dette kan ha med utviklinga av ein sjangerkonvensjon å gjera. Ein har utvikla konvensjonsbestemte lover og reglar for ulike språklege stilar som er knytte til dei ulike sjangerane. Denne sjangerbundne stilvariasjonen er klart større enn skilnaden mellom skriftleg og munnleg språk, og kan vise seg så fast at teksten ikkje endrar seg stort ved overgangen mellom ulike kommunikasjonssituasjonar. Heilt uendra er han likevel ikkje. Den trykte versjonen nyttar t.d. illustrasjonar og den munnlege er sterkt prega av dialektbruk.

2. Kåserisjangeren

Kåserisjangeren er påverka av den kommunikasjonssituasjon han har oppstått i. Eg skal nå ved hjelp av eksempel frå Ingvar Moes kåseri prøve å gjera greie for nokre sider ved bakgrunnen for sjangeren. Sidan desse kåseria hadde radioversjonen som utgangspunkt, er det også denne kommunikasjonssituasjonen, ikkje bokversjonen, eg vil leggje til grunn. Eg vil bruke to kåseri som eksempel. Det er dei to kåseria som i boka har fått tittelen: "Kvinnfolk før og nå" og "Stakkars myndighetene"

Det fyrste har fylgjande opningsreplikk: "det er nå blitt berre sorga med dette ekteskapet mitt". Det er lagt opp som ei einetale om kor fælt det er at kvinnefrigjeringa har gått så

langt. Ingvar Moe skildrar lærebøker på lærarskulen som fortalde at kvinnene hadde ein naturleg "morshot" som gjorde dei særleg eigna til bleievask og kjøttkakesteikjing. Mannen hadde det annleis, han skulle rette blikket mot bygda, samfunnet og verda. Det er desse knuste forventningane som er motivet i kåseriet.

Det andre kåseriet tek for seg vegmangelen på Vestlandet. Her vert myndigheitene framstilte som om dei gjer så godt dei kan, medan han teiknar eit bilete av vestlendingane som kravstore og pågåande fordi dei ikkje forstår at det er naturleg at myndigheitene berre har tid til å ta seg av vegane på Austlandet.

Trass i at radiokåseriet manglar ein del trekk som tradisjonelt har vorte sett på som typiske for munnleg framføring, er det klart at vi som lydarar oppfattar det som munnleg. I tråd med det eg har sagt tidlegare er det rimeleg å tru at kommunikasjonssituasjonen er avgjerande for korleis sjangeren vert forma. Kva er det så som er typisk for radioen som medium for kommunikasjon. Er det noko med dette mediet som gjer denne kommunikasjonssituasjonen annleis enn andre? Eg vil nå seie litt om dette på grunnlag av det Vagle har skrivne om radiokommunikasjon i hovudoppgava *Radiospråket- talt eller skrevet?* (Vagle 1987).

Vilkåret for all menneskeleg kommunikasjon er eit felles sett av verdiar og normer. I den kommunikasjonssituasjonen som oftast vert skildra som døme på det typiske for munnleg kommunikasjon, den spontane samtalesituasjonen, har deltakarane høve til å ta omsyn til den situasjonelle konteksten og samtalepartnaren. Som ein kan sjå av fig. 1 og 2, finst det mange eksempel på munnleg kommunikasjon der dette ikkje er tilfelle.

2.1. Asymmetrisk og symmetrisk kommunikasjon

Talesituasjonar kan ofte skildrast som asymmetrisk eller symmetrisk kommunikasjon. Dette skiljet avspeglar det å "tale til nokon" og det å "tale med nokon". Ofte vil kommunikasjon byggje på meir eller mindre asymmetriske former. Den normale samtalerelasjonen kan ha drag av asymmetri ved at sendar til dømes har urealistiske forventningar til mottakarens kommunikative kompetanse, eller hans viten om verda. Asymmetri er eit framtrekkende trekk ved radiokommunikasjonen. Ved at den så å seie er totalt einvegsretta, kan ein seie at asymmetrien er fullstendig. Dette er altså ein "tale til" situasjon.

Vagle peikar på at dei konvensjonelle bruksområda til desse prototypiske talesituasjonane har forskuva seg dei seinare åra. Ho nemner eksempel frå ulike felt som moderne barneoppdraging, pedagogikk og politisk meiningsetablering. Systemet for språklege interaksjonsformer er forskuva. Dette vert framstilt som ei endring frå eit ideal som gav status til klar og tydeleg kommunikasjon utan omsyn til mottakaren, til eit ideal som framhevar forholdet mellom samtalepartane. Typiske markørar for kommunikasjon av denne siste "tale med" typen er direkte uttrykk for ordre og ønske, slang, fornavn og kallenavn. Denne glidinga har altså ført til at kommunikasjonssituasjonar som før var prega av "tale til" varianten, nå meir tar opp i seg element frå den andre. Eit tydeleg eksempel på dette kan vi sjå i undervisninga på universitetet. Der det før var einvegsretta førelesing som var vanleg, vert det nå ofte brukt samtaleprega undervisningsformer som t.d. seminar.

Vagle meiner altså at dagens normer for mellommenneskeleg kommunikasjon favoriserer "tale med" situasjonane med vektleggjing av interaksjonen, symmetri mellom kommunikasjonspartane, nærleik og tovegskommunikasjon - alt dette som radiomediet som følge av sin natur ikkje kan gje. Karakteristisk for radiomediet er også motsetnaden mellom det å teknisk sett vera eit upersonleg einvegsretta medium, og på andre sida vende seg til menneske i private samanhengar. Stemma i radioen kjem jo inn i stova og kjøkkenet til folk. Det er ikkje rart om ein ynskjer ein intim samtaletone. Ein prøvar å skape ein situasjon som minner mest mogeleg om den uformelle samtalen mellom to eller fleire personar som har ein felles situasjonell kontekst.

Dette meiner eg ein tydeleg kan sjå av kåseristilen til Ingvar Moe. Han utnyttar talespråket til å skape ei forestilling om ein verkeleg samtalsituasjon. Framføringa er prega av spontanitet, og det verkar ikkje som om forfattaren nyttar manus. Denne nedtoninga av mediet skaper ein illusjon av medoppleving. Det kunne nesten like gjerne vore ein mann på trikken som prata til deg. Ingvar Moe skaper òg nærleik ved at han nyttar dialekten sin. Dialektbruk er noko vi særleg set i samheng med uformell tale, det gjev eit personleg og intimt preg.

Om vi samanliknar språket i kåseria og språket i vanleg konversasjon, ser vi likevel mange skilnadar. Det slenrande kåserispråket er på ingen måte så impulsivt og tilfeldig

som samtalen. Grunnen til dette er at ei samtale andlet til andlet dreg nytte av det ikkjeverbale språket til aktørane og situasjonen som kommunikasjonen er ein del av. Kåsøren er bunden til eit krav om at språket må vera mest mogeleg fullstendig. Det heile må vera så klart og tydeleg at tilhøyrarane får det med seg, sjølv om dei ikkje har høve til å spørje opp att eller be om ytterlegare forklaring. På grunn av det særeigne med denne kommunikasjonsforma må kåsøren prøve å skape balanse mellom det å tale tydeleg og presist på den eine sida, og eit ledig og naturleg språk på den andre. Talespråket i radioen er altså til ein viss grad bunde av dei normene som gjeld for skriftspråket. Det lause og ledige er berre laust og ledig på mediets premisser. Dette kan vera noko av forklaringa på den store likskapen mellom radioversjonen og den trykte utgåva av Ingvar Moes kåseri.

2.2. Kva funksjon har språket i kåseriet?

Eit naturleg utgangspunkt for å finne det sjangertypiske ved desse kåseria er å sjå tilbake på kommunikasjonsituasjonen og spørje: "Kva er avsendarens intensjon med dei?" Sidan intensjonen ikkje er klart formulert i kåseria, må vi prøve å rekonstruere han. Bak all ironi og humor meiner eg det i dei to kåseria ligg eit klart ønske om å vise sympati med kvinner i likestillingskamp og vegtregande i Bygdenorge. Denne intensjonen kunne lagt grunnlaget for fleire ulike språklege uttrykk. Bühlers teori (og Jakobsons utfylling) om språkfunksjonar (Øyslebø 1989:12) gjer det mogeleg å forstå ulike tekstuttrykk som vektleggjing av ulike delar av kommunikasjonsituasjonen. Funksjonen til teksten endrar seg etter kva ledd som vert fokusert.

Tekst med symptomal funksjon er knytt til sendaren og legg vekt på å formidle hans haldningar og vurderingar. Signalfunksjonen fremjer føremålet å påverke mottakaren, t.d. ved å få han til å handle på ein ønska måte. Den referensielle funksjonen er den rå informasjon om verda som kan trekkjast ut av teksten. I tillegg til desse tre funksjonane vil eg nemne den fatiske funksjonen som gjer at kanalen mellom sendar og mottakar er open og klar for kommunikasjon. Oftast vil alle desse funksjonane, og kanskje fleire til, vera representerte i ein tekst, men det er ofte funksjonar som er meir framtrødande enn andre. Til dømes har brukarretteleingar for tekniske hjelpemiddel sterk referensiell funksjon, medan fyrstesideoppslaga i laussalviser legg vekt på det fatiske.

Korleis det overordna målet vert uttrykt, er altså avhengig av kva funksjon teksten har.

Kåseria til Ingvar Moe har sterk symptomal funksjon. sjangeren tillet at han formidlar egne subjektive meininger utan krav om objektivitet. Dersom han skulle gjeve uttrykk for dei same haldningane i ein sjanger som stiller krav til sakleg framstilling, ville teksten hatt referentiell funksjon.

I tillegg til den symptomale funksjonen meiner eg at tekstane og har ein viss signalfunksjon ved at vi som lydarar på ein måte vert nøydde til å vera enige med han.

Den fatiske funksjonen er nødvendig for å fange merksemda til morgontrøytte nordmenn ved frokostbordet. Særleg opningsreplikken i kåseriet "Kvinnfolk før og nå" gjer at vi vert litt ekstra merksame. Vi tenkjer kanskje: "Kva er det han meiner med at det har vorte berre sorga med ekteskapet?" Kåserisjangeren er altså bygd opp rundt ein forfattar som ved hjelp ved ulike verkemiddel, som eg skal komma tilbake til, fritt kan gje uttrykk for egne meininger, og dels påvirke andre til å dele dei.

3. Val av verkemiddel

Tilhøvet mellom det målet forfattaren har med teksten og den forventa mottakargruppa er med på å bestemme utforminga av teksten. Det er stor skilnad på å formidle egne haldningar i ei lukka gruppe av meiningsfellar, og som tilfellet er med denne teksten, til eit stort heterogent publikum. Dette avspeglar seg i val av verkemiddel.

3.1. Ironi

Det verkemidlet som absolutt vert mest flittig brukt i Ingvar Moes kåseri er ironien. Eg vil derfor ganske kort gje ein generell karakteristikkk av ironi og sidan sjå nærmare på korleis ironien kjem til uttrykk i dei konkrete kåseria.

Ironiomgrepet kjem frå det greske ordet "eironia" som betyr å forstille seg. Dette peiker mot det faktum at ironikaren ikkje seier det han meiner i klartekst. Ein som nyttar ironi, får fram det han meiner ved å seie det stikk motsette, men på ein slik måte at det skin gjennom kva han egentleg meiner. Det er viktig å vera klar over at bruken av ironi er uløysleg knytta til ein språkleg eller ein utanomspråkleg kontekst. Dersom dei ironiske ytringane vert løyste frå ein slik kontekst, vil det vera uråd å ha noka formeining om kva sendaren egentleg meinte.

Muecke (1969) ser ironi som relasjonen mellom tre formelle element. For det fyrste ironien består av to nivå, det bokstavlege og det eigentlege. For det andre må det alltid vera opposisjon mellom dei to nivåa. Ironikaren meiner alltid det motsette av det som er sagt. I tillegg til dette kjem at ironi alltid ber i seg eit element av "uskuld". Ein kan alltid lesa ein ironisk tekst på det bokstavlege nivået, dvs. utan å oppfatte den eigentlege meininga.

Dersom ein ser ironi utifrå ein kommunikasjonsmodell, finn ein raskt ut at den vanlege sendar-mottakaraksen ikkje femner det som ligg i bruken av ironi. Ironikaren vender seg alltid mot ein mottakar som han veit deler hans normer og haldningar. Utanom desse to partane finst det eit offer som ytringa går utover. Dette offeret er ikkje stilt heilt utanfor kommunikasjonsituasjonen. Bodskapen til sendar er avhengig av offeret. Han vil ikkje kunne fungere dersom han ikkje går ut over nokon.

Sidan ironi er ei form som opprettar meining på ulike nivå, vil ein del av språkbrukarane ikkje få med seg ironien. Det krevst eit omfattande register av språkleg kommunikativ kompetanse og kjennskap til sjangeren for å kunne oppfatte ironi. Det vert òg ofte påpeika at dersom ironi ikkje er overtudeleg, forstår folk berre den ironien dei er einige i. Korleis kan ein da vera sikker på at ei ytring er ironisk meint? Som eg tidlegare har nemnt er det heilt nødvendig å sjå ytringa i samanheng med den språklege og den ikkjepspråklege konteksten. Dersom det er vanskeleg å få ei ytring til å stemme med konteksten, bør ein vera på vakt. Retoriske spørsmål kan og vera ironimarkørar. Slike spørsmål krev svar som peikar på ironien. Døme på dette finn vi i kåseriet "Stakkars myndighetene", der heiter det:

Noregsrekorden i mas om veg har dei på ein plass som heiter Kleiveland i Osterfjorden. Det er fire kilometer som manglar på at dei skal få forbindelse med resten av kommunen, og trur du ikkje at dei har drive å masa på vegmyndighetene sidan 1920 med denna fillesaka? Fire kilometer, er det noko å masa med då?

Det er opplagt at svaret på spørsmålet er det motsette av det Mo seier direkte. Dette hjelper oss til å forstå ironien i teksten.

Ein annan ironisk markør er overdriving. Det kan og vera ei overdriving som er så

tydeleg at ho gjev ei umogeleg tyding. Som eg tidlegare har sagt, er kåseria til Ingvar Moe sterkt prega av ironi. Det er karakteristisk at han gjennom heile kåseriet tek posisjonen til offeret. Det er offerets tankar og haldningar han gjev utrykk for i klartekst. Han trer ikkje ein gong ut av rolla til den fortvila ektemannen som gifta seg på gale premisser, eller rolla som sympatisør for dei stakkars myndighetene som har det så vanskeleg.

Det er altså slike markørar som gjer at dei aller fleste vil vera einige om at dette er ironi, og derfor skjeller vi ikkje ut Ingvar Moe for å vera mannssjåvinist og motstandar av ein sunn distriktspolitikk. I tillegg veit vi litt om Ingvar Moe fra før, og har kjennskap til sjangeren. I dei konkrete tekstane meiner eg at ironien fyrst og fremst kjem fram ved at forfattaren til dei gradar nyttar overdriving som verkemiddel. Når han skal gje eit bilete av korleis kvinnene var før i tida, gjer han det slik:

Før kjende dei si oppgåve og sin plass i livet, då. Dei visste ikkje det beste dei skulle gjera for at folk skulle kjenna seg vel. Gjekk du utor kledda dine der du stod og gjekk, så kunne du vera sikker på at det kom eitkvart slags kvinnfolk og pitla dei opp, så blidt og så stillsleg at du ikkje merka det ein gong. Dei skar brød, tørka barneromper, vaska klede og golv, reidde senger og pynta huset, så mannfolka skulle kunna ofra seg for det som frå naturens side var deira oppgåve i livet.

Eit anna døme på dette finn ein når han skal fortelje om det veglause bygdesamfunnet på Vestlandet som hadde bede myndighetane på synfaring, men som venta til inga nytte fordi myndighetane ikkje fann fram, for det var jo ingen veg å køyre på. Dette gjeld òg historia om myndighetane som planla ferjekai, men bomma på kartet slik at kaia blei anlagt på eit nes der det korkje fanst folk eller veg!

Den måten forfattaren argumenterer på er og ein ironimarkør. Vi forstår ironien ved at argumentasjonen strandar fordi han ikkje heng i hop. Argumentasjonen er til ein viss grad logisk, men framført på ironiens premisser. For dei fleste vil slike argument vera uakseptable og lydaren etablerer eit nytt tekstnivå i sine eigne tankar. Eit eksempel på dette finn vi i argumentasjonen for at det er unødvendig med veg mange stader. Slik argumenterer kåsøren:

Folk i smågrendene langs fjordarmene klagar og masar so det er ei gru. Det finst ikkje så mykje som ein bil mange plassar, etter kva eg kan sjå. Men veg vil dei ha! Nett som det ikkje er nok vegar her i landet. Er det så forferdeleg viktig for dei, så får dei ta seg ein tur austover da.

Argumentasjonen er nok logisk, men han manglar ein årsak- verknaddimensjon.

3.2. Teksttone

Den intensjonen forfatternen har med teksten påverkar altså valet av verkemiddel som igjen gjev teksten ein spesiell tone. Teksttone kan definerast som den generelle stemninga ein finn i teksten. Eg skal nå prøve å forklare korleis verkemiddel som ironi, uttrykt ved f. eks. overdriving og humor, skaper ein tone som er tilpassa både innhaldet og publikumet. Trongen til eit høfleg språk og formalitet ligg til grunn for kva verkemiddel ein vel. Den forventninga om tone ein har til ein tekst, heng nøye saman med at ein knyter saman visse tekstar med spesielle situasjonar. Slik har ulike sjangerar ulik standard for kva tone som er passande. Faktorar som om teksten inngår i privat eller offentleg samanheng er viktig. Det er òg relasjonen mellom sendar og mottakar. Dersom mottakar har større autoritet enn sendar, aukar kravet om eit høfleg språk. Også det målet sendar har med teksten, påverkar val av tone. Ein vil vera langt høflegare om ein ønsker å låne pengar, enn om målet er å vise nokon vegen. Tonen er altså påverka av alle ledd i ein kommunikasjonssituasjon, og sterkt knytt til dei normene som gjeld i samfunnet.

Eg vil nå kort presentere ein kommunikativ mekanisme som gjev eit betre bilete av kva som kan ligge bak val av tone. Momenta er henta frå Bülow- Møller 1991. Utgangspunktet er at ein i ein kommunikasjonssituasjon prøver å få mottakaren til å kjenne seg respektert. Det skal helst ikkje oppstå eit konfliktforhold mellom korleis mottakaren oppfattar seg sjølv, og korleis han meiner at sendar oppfattar han. Dette vert kalt **face-work** i litteraturen. Dersom ein utfører positivt face-work, viser ein respekt og beundring, og gjev kompliment til mottakaren. Negativt face-work er det motsette, det å ikkje respektere mottakaren. Ein kan sjå tonen som ein måte å vege opp eller skjule negativt face-work. Dersom det ein seier eller skriv går ut over mottakar eller er til fordel for sendar, må ein anten vera litt ekstra høfleg, eller kamuflere ulemper ved ironi. Dette kan ein tydeleg merke ved at ein vanlegvis er langt meir høfleg når ein spør om ein teneste, enn om ein tilbyr hjelp.

Dersom ein set ironi i samband med face-workteorien som forklarar val av verkemiddel, kan ein hevde at forfattaren nyttar ironi fordi det gjev han høve til å uttrykke egne haldningar som i klartekst ville vore ei for sterk krenking av delar av mottakargruppa. Dette er altså ein metode for å skjule negativt face-work. På ein måte kamuflerer han intensjonen, men utan at det gjer han særleg mindre verknadsfull.

3.3. "Forkledning av smal kode"

Ein verknad forfattaren får fram ved hjelp av ironi, er det eg har valt å kalle for "forkledning" av smal kode. Smale og breie kodar er uttrykk for korleis forfattaren tilpassar teksten til intensjonen og til mottakargruppa. Før eg tek stilling til korleis kåsøren ved hjelp av ironi kan nytte dette skiljet til å formidle det han har på hjartet på ein effektiv måte, vil eg seie litt om sjølve omgrepa. Framstillinga av det karakteristiske for brei og smal kode byggjer i det vesentlege på John Fiske 1984.

Breie og smale kodar vert definerte på grunnlag av kva publikum teksten har. Den smale koden er retta mot eit spesialisert publikum, ofte eit publikum som vert definert utifrå dei kodane dei nyttar. Ein brei kode er på den andre sida til ein viss grad tilpassa eit heterogent publikum. Det er ein kode som er felles for eit svært stort publikum. Koden er enkel og umiddelbart forståeleg utan krav til særskild utdanning. Eit anna viktig punkt er at den breie koden er sosialt orientert i det at den tar opp emne og kjensler som menneska innanfor ein kultur har felles, og verkar slik som eit bindeledd mellom menneska og samfunnet. Det som i tillegg kjenneteiknar den breie koden er at forfattaren oftast er anonym eller ein representant for ein institusjon, og at den er ein måte ein kultur kan kommunisere med seg sjølv på. Ein kan seia at publikum på ein måte er opphavet til meldinga. Dette kan koma til uttrykk på tre måtar (jf. Fiske 1984).

For det fyrste vil innhaldet i ei melding avspegle dei haldningane og emna som til ei kvar tid er aktuelle i kulturen. Publikum får slik tilbake via teksten tankane og kjenslene dei sjølve har vore kjelde til.

Det andre aspektet er forma på teksten. Her spelar som eg tidlegare har sagt, forventningane til form sterkt inn. Koden er brei dersom han avspeglar dei forventningane publikum har til slike tekstar. Til dette vil eg leggje til at det truleg berre

er det ein kan kalle klare sjangerbrot eller stilbrot som ikkje avspeglar slike forventningar. Dette punktet aleine er altså ikkje noko indisium på ein brei kode.

Den tredje måten å sjå denne avspeglinga på er å trekkje trådane vidare frå dei to andre punkta. Dersom ein ser den anonyme forfattaren som eit produkt av samfunnet, vil den breie koden vera ei hjelp til å stadfeste og slik oppretthalde kulturen.

Dei smale kodane har ikkje dette reproduserande aspektet. I møtet med den smale koden forventar publikum at kommunikasjonen skal tilføre noko nytt og slik føre til endring. Smal kode krev òg at mottakarane har gått inn for aktivt å lære seg koden. Eg trur ikkje det finst eksempel på kommunikasjon som ikkje i det heile har islett av å nytte publikum som kjelde for teksten. Truleg er det berre ei avgrensing av publikumskretsen som gjer at vi ikkje så lett legg merke til det. Fiske nyttar opera som eksempel på smal kode, men også innanfor denne sjangeren avspeglar teksten forventningar om innhald og form. Skilnaden er at dei som kan koden, er ein mindre del av samfunnet enn det som er tilfellet med ein poplåt. Kanskje er ikkje overgangen mellom brei og smal kode eit anten eller, men meir ein gradvis overgang frå kodar som krev eit svært homogent publikum til kodar som held liv i heterogene sosiale relasjonar.

Eg vil nå prøve å vise at den koden som er typisk for kåseriet er ein kode som er smal på eitt nivå, men som på grunn av bruk av mellom anna ironi kan fungere som brei på eit anna.

Eg har tidlegare nemnt at kåseria til Ingvar Moe har eit stort publikum. Det er tilsynelatande ingenting som sperrar for at kven som helst kan vera i mottakargruppa. Det vert ikkje stilt store krav til særinteresser eller personleg utdanning. Einaste kravet er at ein må ha radio. Eit av vilkåra for å nytte brei kode er altså tilstades. Emna for kåseria er og henta frå ein kvardag som dei fleste vil kjenne seg att i. Han kåserer om bygdefestar, husmødre, jula og det veglause Bygdenoreg. Her er det ikkje snakk om snever finkultur eller vanskelege fagtermar. Forma på kåseriet er òg slik det vert forventa av eit kåseri. Språket er uformelt, og stilen er humoristisk. Men her må eg ta eit atterhald med omsyn til den breie koden. Bruken av ironi i kåseri er eit verkemiddel som er avhengig av at mottakaren forstår ironien for at kommunikasjonen skal vera vellukka. Eit slikt krav snevrar truleg inn mengda av

mottakarar som har dei nødvendige kulturelle erfaringane som krevst for å vera kjelde til ein slik norm. Evna til å oppfatte og bruke ironi har ofte vorte sett på som eit særmerke for ein sofistikert og høgverdig kultur. Sjølv om Ingvar Moes bruk av ironi er svært tydeleg, er dette ein kode som ikkje er alment tilgjengeleg.

Det er òg andre sider ved kåseriet som gjer det problematisk å hevde at koden er utelukkande brei. Det er i aller høgste grad tilstades ein personleg forfattar. Ingvar Moe vert før sending introdusert som forfattar, og er i tillegg klart tilstades ved at det er hans karakteristiske stemme vi høyrer. Eg har tidlegare nemnt at teksten har sterk symptomal funksjon. Det er tydeleg at målet med kåseriet er å formidle egne tankar og haldningar.

Det springande punktet for vurdering av koden er å finne ut om den verkar som eit middel til å knytte saman publikum og samfunnet. Er publikum i stor grad kjelde til teksten slik at det er deira egne haldningar og kjensler som vert sende tilbake gjennom kåseriet? Til ei viss grad vil eg svare ja på dette spørsmålet. Det er lite ny viten om verda som vert tilført. Forfattaren bygger til ein viss grad på at han og publikummet er einige, slik at dei får støtte for sine oppfatningar av dei emna som vert tatt opp. Men denne einigheten er berre delvis. Ironien vert skapt av ein motsetnad mellom dei som er einige med han og dei ironien går utover. For at kommunikasjonen skal fungere som forventta, må sendar og mottakar ha eit sett av felles normer samtidig som det ofte peikar seg ut eit naturleg offer som denne einigheten går ut over.

Dette er eit svært tydeleg trekk ved kåseria til Ingvar Moe. Innanfor den gruppa som forstår ironien, vil det vera motsetnader mellom dei som deler forfattarens normsett og slik får støtte for dette, og dei som får rolla som offer. Som eksempel kan eg nemne kåseriet om kvinnefrigjeringa. Her lest Ingvar Moe som om han ønsker seg tilbake til den tida då kvinnene gjorde alt husarbeidet, og mannen gjorde mest det han sjølv ville. Ein del av lydarane vil dele Ingvar Moes oppfatning om at likestilling er av det gode, dei får bekrefte dette ved ytringa. Den ironiske forma peikar likevel ut eit klart offer, og teiknar eit konkret bilete av det, om det nok kan vera litt overdrive. Ironien gjer likevel at offeret på grunn av sin kommunikative kompetanse, det at ironien vert forstått, på måte vert nødt til å sjå saka frå kåsørens side. Slik vert lydarane tvinga til å vurdere sine egne haldningar.

Dette er noko av det særleine med kåseriet og ironien som retorisk verkemiddel. Det som vert formidla, er ikkje ein del av den kulturelle bakgrunnen som er felles for alle lyarane, det er ikkje alle lydarane som er kjelde til koden. Men på grunn av at forfattaren, ved å nytte ironi, nærmast tvingar lydarane til å trekkje dei same konklusjonane som han sjølv, fordi dei forstår ironien, har han skapt eit godt utgangspunkt for dei haldningane han ynskjer å formidle. Koden fungerer på dette planet som brei. Det er dette eg kallar forkledning av smal kode. Det som i utgangspunktet verkar som uskuldig humor, viser seg å ha ein skarpare brodd.

4. Oppsummering

I denne artikkelen har eg prøvd å vise at det som i største grad kan seiast å vera avgjerande for kåserisjangeren er kommunikasjonssituasjonen. Dei forutsetningane som mediet gjev, i tillegg til intensjonen forfattaren har med teksten, er avgjerande for korleis uttrykket vert. Seinare vil den konvensjonen som gjeld for sjangeren danne grunnlaget for at vi forstår teksten.

Det typiske for kåserisjangeren er at forfattaren formidlar sine egne subjektive haldningar i eit medium som stiller krav til klar og presis framføring og samtidig at formidlinga skal gje inntrykk av samtaleliknande nærleik. Dette får kåsøren til ved å imitere det som er typisk for ei uformell samtale. Han brukar dialekt og ein humoristisk og nær tone.

Den humoristiske tonen er prega av overdriving og ironibruk. Dette er ein måte å framføre kritikk på som skånar den kritikken går utover. Samstundes meiner eg at ironi er eit effektivt retorisk verkemiddel som tvingar lydarane til å sjå saka frå forfattarens side.

Litteratur:

Primærlitteratur.

Moe, Ingvar: 1981: *Kjære kyrkjefolk. kåseri i hytt og vær*. Oslo.

Sekundærlitteratur:

Bülow-Møller, Anne Marie. 1991: *The textlinguistic omnibus: A survey of methods for analysis*. København.

Fiske, John. 1984: *Kommunikasjonsteorier- en introduktion*. Stockholm.

Muecke, Douglas. 1969: *The compass of irony*. London.

Vagle, Wenche. 1987: *Radiospråket talt eller skrevet*. Hovedoppgave institutt for nordisk språk og litteratur. Oslo.

Wold, Astri Heen. 1989: "Muntlig og skriftlig språk. Argumenter mot en dikotomisering." *NLT 2/1989*: 155-175

Øyslebø, Olaf. 1989: Ikkeverbal kommunikasjon. Oslo.

Rettskriving og målform i *Katolsk salmebok*

av
Geirr Wiggen

I år (1992) er det 150 år sia konventikkelpakaten blei oppheva. Det året, i 1842, utførte den katolske kirke sin første sakramentale handling i Norge i nyere tid, idet den tyske pastor Montz kom fra Stockholm til Christiania for å døpe et barn av byens franske konsul. Seinere samme år, 20. september, stod om lag 60 katolikker fram med en søknad til kongen, Karl Johan, om å få danne en egen menighet. Det tillot kongen ved kgl. resolusjon av 6. mars året etter, og den første offentlige katolske gudstjeneste fant sted i et lite provisorisk kapell på hjørnet av Youngsgata og Storgata palmesøndagen 9. april 1843. Til å begynne med låg de norske katolske menighetene, som snart kom til flere steder utafor Christiania - i Alta, Bergen, Tromsø og Trondheim i løpet av 1850-tallet - under det apostoliske vikariatet Sverige, så nær som de nordnorske, som sammen med de svenske nord for polarsirkelen og de islandske utgjorde et eget prefektur fra 1855 av med sete i Alta. I 1869 blei Norge et eget prefektur, og nye dissenterlover av 1872, 1888 og 1891 gav katolisismen stadig gunstigere vilkår. Prestene - først sekularprester, seinere ordensbrødre - kom i all hovedsak fra Tyskland, Nederland og Frankrike. Først i 1885 fant den første norske katolske prestevigsel sted i Trondhjem.

For 100 år sia, i 1892, blei Norge opphøyd til eget apostolisk vikariat med den siste prefekten, mgr. *Fallize*, som apostolisk vikar. Han blei i den forbindelsen bispevigd i Roma samme år. (Om de historiske opplysningene ovf., se [Kjelstrup 1923].) Samtidig kjente katolikkene i Norge behov for ei egen norsk salmebok, som snart forelå i 1. utgave i 1893. Det er noen språklige aspekt ved de salmetekstene som har stått og står i de norske katolske salmebøkene jeg vil gi ei framstilling og vurdering av her, nærmere bestemt deres målform og rettskriving. I forbindelse med det mangeårige arbeidet med å utarbeide ei felles *Norsk salmebok* for Den norske kirke (statskirka) og slutføringa av det først på 1980-tallet er slike aspekt belyst og drøfta ganske inngående (Kud 1981: 12, 24-26; Venås 1982) ved sida av ei rekke andre forhold. Jeg kjenner ikke til at det er gjort for *Katolsk salmeboks* vedkommende eller når det gjelder den provisoriske salmeboka som har vært i bruk i Midt- og Nord-Norge sia 1974-75 og snart etter over hele landet, *Lov Herren* (Kulbach *et al.* 1974).

Framstillinga mi skal ende med et synkront perspektiv på emnet og ei vurdering av samtidssituasjonen. Men først vil perspektivet være diakront, der jeg beskriver og vurderer den historiske utviklinga av *Katolsk salmebok* m.o.t. de språklige aspekta som er emnet her. Med det kan vi bedre vurdere de nåværende målforms- og rettskrivingsforholda mot både faktiske forhold i de tidligere salmebokutgavene og uttrykte holdninger til dem i deres samtid. Men vurderingene av samtidssituasjonen vår skal ikke bare skje mot det som har vært. Det er nå i arbeid en ny salmebok-komité i Den katolske kirke i Norge. Derfor faller det naturlig å vurdere

den salmespråklige samtidssituasjonen også med blick for den framtida salmene skal fungere i og for.

Biskop Johannes B. Fallize (1844-1933) godkjente den første utgaven av *Katholsk salmebog* i Norge til gudstjenestelig bruk 20. april 1893 (Wright 1952: 11). Det var en dansk pastor, Edward *Ortved* (1855-1930) - som var redaktør av det katolske hovedorganet her til lands, *St. Olaf*, fra dets begynnelse i 1889¹ til 1893, og som ellers var knytt til St. Olavs kirke i Oslo - som redigerte salmene til denne norske førsteutgaven. Den seinere Oslo-biskopen Jacob Mangers har karakterisert Ortveds førsteutgave som «en fornorsking av den danske *Katholsk Psalmebog av 1891*» (Mangers 1964: 5), som igjen var sterkt inspirert av tyske salmebokutgaver (Wright 1952: 9), og som opprinnelig var utarbeidd av konvertitten W.J. Karup (1828-70) i 1856 med omsetninger og bearbeidinger av latinske hymner og flere av Karups egne arbeid (Mangers *loc.cit.*). Den rommer 202 salmetekster, inkludert messe-salmene, og det er de samme tekstene som har stått som salme 1-202 i alle seinere salmebokutgaver til og med den femte (1951), og som med enkelte unntak gjenfinnes i 6. utgave (1964) med nye nummer. Først fra 4. utgave (1934) er det kommet til nye salmer i separate tillegg; mer om det ndf.

Den "fornorskinga" det er tale om i førsteutgaven i 1893, er for det meste reint ortografisk: Det er små forbokstaver i substantiva helt i tråd med anbefalingene fra det nordiske rettskrivingsmøtet i Stockholm i 1869 og fra det norske Kirkedepartementet i 1877. På dette punktet er førsteutgaven ortografisk "radikal", for den reforma var i samtida ennå ikke slått igjennom i praktisk språkbruk generelt eller i pressa spesielt, bare i skoleverket (Skard 1980: 185f.) I dansk blei den ikke gjennomført før i 1948. Særnorsk og i strid med anbefalingene fra Stockholmsmøtet i 1869 er derimot bruken av <ei> og <øi> for <ej> og <øj>, som dansk opprettholder den dag i dag. Det gjelder også bruken av <-j-> etter <k>, <g> og <sk> framfor <e>, <æ> og <ø> for å uttrykke fonema /ç/, /j/ og /j/ i norsk. I dette siste tilfellet reflekterer <-j->-bruken i norsk en fonologisk forskjell på norsk og dansk og er dermed språklig motivert. (Men en skriftspråklig autoritet som Henrik Ibsen skreiv samtidig lojalt i tråd med Stockholmsmøtets tilråding både <ej>, <øj> og <g>, <k> og <sk> framfor <e>, <æ> og <ø> (Jahr 1989: 42).) Bruken av <-j-> i det siste tilfellet i den norske førsteutgaven av *Katholsk salmebog* kan imidlertid vurderes som et konservativt danskspråklig trekk òg, for i skrevet dansk var det først etter ei kunngjøring fra undervisningsministeren i Danmark i 1889 - etter klar innflytelse fra Stockholmsmøtets anbefalinger tjue år før - at <gj>, <kj> og <skj> foran

¹) Den seinere biskop Jacob Mangers SM (1889-1972) skriver i forordet til 6. utgave (1964: 5) at Ortved var redaktør av *St. Olaf* i åra 1883-93. Det er opplagt en lapsus, ettersom *St. Olaf* kom med sin første årgang i 1889.

<e>, <æ> og <ø> blei endra til <g>, <k> og <sk>, og denne rettskrivings-kunngjøringa fikk sin endelige bekreftelse først etter en revisjon i 1892, den som stadig gir form til dansk ortografi (Karker 1983: 15). Fordi pastor Ortved hadde til hensikt å gjøre den danske *Katholsk Psalmebog* av 1891 til ei norsk salmesamling, er det likevel rettst å vurdere dette ortografiske trekket som en av norskhetene.

I morfologien er det ellers ei "fornorsking" at verba ikke tallbøyes. I salme nr. 103 kan vi for eksempel lese at «dine bud vi kjender / som din søn os selv har lært; / at vi da til synd os vender» osv. Generaliseringa av de gamle entallsformene i presens og preteritum (<vi vender> istedenfor <vi vende> og <de var> istedenfor <de vare>) blei anbefalt av det norske Kirkedepartementet og i Aars' rettskrivingsordbok i 1877, og flertallsformene gikk ut av alminnelig bruk i all skrevet norsk i løpet av 1870-80-åra (Vinje 1978: 218). I dansk blei derimot tallbøyinga opprettholdt i skriftspråket helt opp til år 1900 (Karker 1983: 16). Et annet morfologisk trekk som uten tvil var særnorsk i 1893, er endinga <-ed> istedenfor <-ede> i preteritum av 1.kl.sv.vb., som opptrer mange steder i den norske førsteutgaven av *Katholsk salmebog* (f.eks. <blegnet>, <bygged>, <hæved>, <planted>, <segnet>, <tøved>, <øved> i salme nr. 161, 162, 163). Dansk verken kjente eller kjenner noen slik redusert rettskrivingsform. I Norge hørte <-ed> i denne bøyingkategorien til de språklige nyhetene Moltke Moe hadde fått Nordahl Rolfsen til å innføre i leseboka si, som kom ut første gang i 1892, og som det var mye oppmerksomhet om. Forma var altså kjent i Norge da Ortved arbeidde med salme-"fornorskinga", med de blei ikke tillatt brukt i skolesammenheng før 31. juli 1893, og da forelå allerede den katolske salmeboka. Jeg vurderer det likevel slik at det er lite trulig at Ortved har valgt disse reduserte preteritumsformene med Rolfsens lesebokformer som mønster så lenge de ikke hadde offisiell godkjenning. Hvorfor har han i så fall ikke følgt Rolfsen i bruken av <p>, <t>, <k> for , <d>, <g>, det særnorske trekket som virkelig karakteriserte oppbruddet fra dansken i «det almindelige bogsprog» i Norge i Ortveds samtid? Det gjør han nemlig ikke noe sted. Det er selvfølgelig mulig at han som danskspråklig kan ha lagt merke til dem som danskfremmede, for de forekom i skrevet norsk også utafor Rolfsens lesebok (Skard 1979: 47; Vinje 1978: 237), og tatt feil av deres offisielle status. Det er i alle fall påfallende hvor ofte <-ed>-formene er brukt i denne første salmebokutgaven, men det forekommer samtidskorrekte rettskrivingsformer på <-ede> òg (f.eks. <haabede>, nr. 162), og reduksjonsformene *kan* i enkelte tilfeller forstås som motivert av metriske forhold.

Disse eksempla på enkeltheter som er "fornorska" i førsteutgaven av *Katholsk salmebog* i 1893, får holde som underlag for at det blei lagt arbeid i å skape ei norsk, dvs. eksplisitt ikkedansk, salmebok for de norske menighetene. Sett med nåtidens øyne kan endringene synes små og ubetydelige, men det var ikke mye utover slike ortografiske enkeltheter og de få morfologiske trekka jeg har nevnt, som skilte «det almindelige bogsprog» i Norge og skrevet dansk i Danmark først på 1890-tallet. Det var først med riksmåls-reforma av 1907 at det

prinsipielle bruddet med dansk skriftspråk i Norge fant sted. Norske riksmålsforfattere fikk da heller ikke sine bøker omsatt til dansk før godt etter 1907 (Jahr 1989: 44f.).² At de språklige sett marginale forskjellene på skrevet dansk og skrevet dansk-norsk i begynnelsen av 1890-tallet blei tillagt vekt da det skulle utformes ei egen salmebok for de norske katolske menighetene, taler klart om hvor viktige de sosiale, psykologiske og - her - nasjonale *konnotasjonene* er som hefter ved språkets formverk, tilmed - eller nettopp - i de små detaljene som i seg sjøl ikke er meningbærende. De er *tilhørighets-signaliserende*, og det må biskop Fallize og pastor Ortved, bevisst eller intuitivt, ha forstått. Mot slutten av forrige hundreår og langt inn i vårt eget var det viktig for de fleste norske å signalisere tilhørighet til Norge. For ei innvandrekirke og misjonskirke som den katolske i Norge - som for de fleste norske, om de da i det hele tatt la merke til den, ghettopreget som den var (jf. Halvorsen 1991: 21), representerte noe fremmed, og i protestantisk kristendomsforståelse var noe negativt og skummelt som det gjaldt å distansere seg fra - måtte det være ekstra viktig å innta en klar norsk-nasjonal posisjon, også i den språklige utforminga av salmeboka si. Så langt som til å inkludere landsmålstekster i denne salmeboka gikk imidlertid ikke norskdomsiveren ennå på 1890-tallet, enda Elias Blix alt i 1869-75 hadde gitt ut *Nokre salmar, gamle og nye*, og året før, i 1892, hadde fått autorisert til bruk i Den norske kirke ei nynorsk salmesamling, så slike salmer fantes, bl.a. flere av dem som seinere kom til å bli mye brukt i katolske kirker (se ndf.). I det stykket skilte ikke den katolske kirke seg synderlig fra den norske statskirka på dette tidspunktet, men det må sies at det neppe kunne være særlig mange katolikker i Norge på den tida som hadde kulturell affinitet til målreisinga, ikke-norske som de fleste var. Seinere skal vi se at nynorsken likevel vinner innpass i katolikkens salmesang, men annerledes i både form og omfang enn hos de protestantisk kristne.

Da salmeboka kom ut, var det ikke flere enn drøyt 1000 katolikker i Norge. Utafor katolikkens krets synes *Katholsk salmebog* overhodet ikke å ha blitt lagt merke til. Rarere er det at den heller ikke i katolikkens eget organ, *St. Olaf*, fikk noen oppmerksomhet. Der blei den bare nevnt blant andre bøker i en annonse over katolsk litteratur og i en liten notis 23. juli 1893, som sier at «pastor Ortved er vendt tilbake til sin egen mission, Danmark, efter i halvfemte aar at have virket her i Norge, navnlig som missionens literat; hans sidste arbeide er vor nye salmebog» (Wright 1952: 9).

2. utgave av *Katolsk salmebok* (Kjelstrup 1915a) inneholder, som nevnt, de samme salmene som førsteutgaven. Det henger først og fremst sammen med at koralboka få år i forvegen var blitt omarbeidd og autorisert til bruk i norske menigheter og ikke kunne kasseres eller revideres på mange år ennå. Men språklig innebar andreutgaven en betydelig revisjon

² Den første vi kjenner til i dag, er Olaf Bulls kriminalroman *Mit navn er Knoph* (1913), som blei omsatt til dansk da den blei gitt ut i København i 1919 (Jahr 1989: 45).

trass i de klare grensene koralboka satte for revisjonen, d.e. (i) at første vers måtte beholdes i alle salmene, og (ii) at omarbeidde salmetekster måtte passe til de etablerte tonegangene.

Den språklige tilrettelegginga av andreutgaven var Karl Kjelstrups verk. Fra 1911 av, da han begynte å arbeide med revisjonen av *Katholsk salmebog* etter oppdrag av biskop Fallize og med bestemte retningslinjer for arbeidet pålagt av biskopen, til sin død i 1946 kom mgr. dr. Karl Otto *Kjelstrup* (1874-1946) til å være den framfor noen andre i den katolske kirke i Norge som satte sitt preg på utviklinga av salmeboka og sangtekster for øvrig i det norske katolske samfunnet, dels gjennom sin språklige bearbeiding av eksisterende riksmåls- og seinere bokmålstekster, dels gjennom eget salme- og sangforfatterskap og dels gjennom arbeidet for å gjøre nynorske salmer kjente for de katolske menighetene.

Hadde Karl Kjelstrup utført sitt virke i Den norske kirke, ville han uten tvil ha vært et kjent navn for allmennheta både i samtida si og seinere. I den katolske kirkes nyere historie i Norge ruver han. Han kom fra ei gammel norsk preste- og officersslekt, vokste opp i hovedstaden og konverterte som student ved Universitetet i Kristiania i 1894, 20 år gammel, blei prestevigd i St. Olav menighet i Kristiania i 1901, var prest og lærer ved gutteskolen der til 1911, redaktør av bladet *St. Olav* i flere perioder og medredaktør av det fellesnordiske tidsskriftet *Credo*, starta og skreiv det første katolske ungdomsbladet i Norge, *Samhold*, skreiv en katekismus for konvertitter (1934c) og ei bønnebok (1933), gav ut flere utgaver av *Katolsk salmebok*, ei separat *Sangbok for Helg og Heim* (se ndf.), som blei brukt lenge og mye i katolske foreninger utenom gudstjenestene, og talløse småskrifter, brosjyrer og avis- og tidsskriftartikler. I tillegg kom mange dikt og sangtekster som ikke er samla i noen bok, men som er publisert i katolske blad og tidsskrift. Han blei mye brukt som taler ved offisielle og uoffisielle anledninger, både i og utafør kretsen av katolikker. Han bygde opp menigheten i Arendal, stifta og bygde opp den i Hamar, virka som sokneprest i Kristiansand og var til slutt rektor ved Vår Frue Villa i Oslo. Som hovedverket hans vil noen (f.eks. Konvertitt 1944) rekne det kirkehistoriske verket *Norvegia catholica* (1942), om den katolske kirkes historie i Norge etter 1843. Andre, som Sigrud Undset, framhever hans utrøttelige virke som medmenneske og sjelesørger, som taleført og underholdende festmenneske og som lærer for mange konvertitter (Undset 1934). For sitt energiske, fruktbare og utholdende virke - han var nesten kronisk sjuk det meste av sitt voksne liv - blei han i 1924 kreert til *doctor sacrae theologiae honoris causa* i Roma og året etter utnevnt av paven til geistlig kammerherre med tittelen Monsignore. Han reknes som en av den katolske kirkes betydeligste skikkelser i Norge i nyere tid (Irgens 1934). - Med disse stikkorda har jeg forhåpentligvis greidd å antyde at det dreier seg om en uvanlig kraftfull og ressurssterk representant for den katolske kirke i Norge som blei satt til å revidere den første katolske salmeboka i 1911.

Kjelstrup har sjøl gitt uttrykk for at det var viktig å forme salmene etter den nye rettskrivinga (Kjelstrup 1915b: 265f.): «For det første var det en selvfølge, at *den autoriserte*

rettskrivning maatte gjennomføres, hvad der jo var en umulighet uten en temmelig omfattende revision. Dernæst maatte adskillige salmer befries for *danske reminiscenser*, som var mindre iørefaldende i 90-aarene, men nu støter det norske øre mer og mer, eftersom vort sprog i sin utvikling med stadig raskere tempo fjerner sig fra det danske.» Enda 1907-rettskrivinga blei akseptert og tatt i bruk i samfunnet som helhet forholdsvis fort og uten særlig motstand - i skole og lærebøker og i de fleste forlag og større aviser gjaldt det i 1915, da *Katolsk salmebok* kom i 2. utgave, skjønt ikke i *Aftenposten* før i 1923 (Almenningen *et al.* 1981: 88f.) - var Kjelstrup klar over at «Gjennomførelsen av *den nye rettskrivning* vil antagelig støte mange av de ældre, særlig paa Sørlandet og Vestlandet» (*op.cit.*: 265).³ Men det kunne ikke være noe tungt argument mot å revidere rettskrivningsformene i salmeboka, mente han, og slutta seg til skoleinspektør J.M. Platou, som i *Aftenposten* samme år hadde anmeldt Gustav Jensens utkast til revisjon av Landstads salmebok med bl.a. denne merknaden om rettskrivningsformene: «Vi har en av de lovlige myndigheter autorisert rettskrivning, som ikke engang lenger kan kaldes helt ny; for den er 8 aar gammel, og den er paabudt i alle landets skoler, i barneskoler saavel som i høiere skoler, i departementer og (saa vidt jeg vet) i alle offentlige kontorer. Den er gjennomført i alle bøker, som utgis under offentlig stempel. *Det er da ingen mening i at undta salmeboken.* Selvsagt er her store vanskeligheter, fordi det er bunden stil. Men et levende sprog er utviklingens lov underlagt, og skriftsproget faar følge med langsomt litt om senn. Salmebogen ogsaa. Den faar følge den autoriserte rettskrivning. Ingen finder det urimelig, at Kingos og Brorsons salmer omsættes i modern[e] sprogform. Det samme faar gjælde salmer av nyere datum. Men ganske vist faar det gjøres med varsom og forsigtig haand» (*op.cit.*: 266). Kjelstrup visste at «Følelserne overfor det tilvante spiller en uhyre rolle - derfor møter man det nye med fordommenes uvilje. For mit vedkommende», skriver han (*loc.cit.*), «kan jeg kun si, at jeg har fundet det krav, der blev stillet til mig om at gennemføre den autoriserte rettskrivning, rimelig og naturlig. Det nytter ikke at stampe mot utviklingen.»

Det er et poeng at Kjelstrup ikke sjøl tok initiativ til eller bestemte at rettskrivinga i salmene skulle revideres etter dagjeldende regler. Han handla med bundet mandat, dvs. etter biskopens retningslinjer (*op.cit.*: 265), men var ikke på noen måte uenig i dem. Det var likevel *Kirkas ønske*, representert ved dens overhyrde, at det katolske salmespråket ikke skulle avvike fra samfunnets allmenne, fastsatte regler på rettskrivingsområdet (jf. Kjelstrup 1915a: [III]). Først etter 1950 kommer det fram innvendinger mot det Kjelstrup skreiv i 1915 om det rimelige og nødvendige i å følge den autoriserte rettskrivinga og å befri salmetekstene fra danske reminiscenser (Wright 1952: 9), og da rettes kritikken - rett nok mildt og høflig formulert - mot Kjelstrups formuleringer og ikke mot Kirkas tilsvarende holdning. I 1915 skriver dekanen

³) Seinere (Kjelstrup 1934b: 150) kan han fortelle at det faktisk kom skarp kritikk fra eldre katolikker på Vestlandet over at den gamle danske rettskrivinga med "bløte" konsonanter o.a. var blitt oppgitt.

Olav Offerdahl⁴ (1915: 268), som seinere skulle bli den første norske katolske biskopen i Norge i vår tid (se ndf.), at han «kan ikke andet end uttrykke sin glæde over, at revisionen er lykkedes saa godt som skeet». Og en representant for den katolske "grasrota", en som hadde konvertert fem år tidligere, skriver begeistra at «Norsk sprog tone klinger gjennom alle vers. Det er en ren nydelse at læse den...» og berømmer Kjelstrup for å ha hatt «et lykkelig grep og et følsomt øre for den norske sprog tone parret med en dyp religiøs følelse for en gammel salmes aandelige værdi» (Ruyter 1915: 286). Han hadde gleda seg over den gamle salmeboka, men enda mer over den reviderte andreutgaven: «Ti den (salmeboken) laa jo nu mit hjerte saa usigelig meget nærmere i sprogtone og uttryksæt» (*loc.cit.*).

Det kan ikke være noe poeng her å gjengi hva 1907-rettskrivinga innebar av forandringer for riksmålet, som den tidligere dansk-norsken nå offisielt het. Kjelstrup reviderte salme-rettskrivinga i tråd med den så langt rim, rytme og tonegang tillot det, og flere salmer måtte han dels omarbeide, dels dikte helt om - det siste gjaldt over 50 av salmene (Kjelstrup 1934b: 150) - når originalen inneholdt, som han uttrykte det i revisjonskommentaren sin, «umulige danskheter» (Kjelstrup 1915b: 267). - Strevet etter "den norske språktonen" åpna likevel ennå ikke salmeboka for landsmålstekster.

I 3. utgave av salmeboka (Kjelstrup 1922) er det ikke gjort noen språklige forandringer av betydning i forhold til andreutgaven. Bare en Maria-salme (nr. 148) er omarbeidd (av Olav Offerdahl). Tredjeutgaven må derfor kunne ses på som et opptrykk av andreutgaven. Jeg har ikke funnet noen omtale av den i samtida. På bakgrunn av den rettskrivingspolitiske lojaliteten som Kirka ved sin biskop, dekan og tekstrevisor viste til samfunnets språkriktighetsregler i 1915, kan det synes påfallende at den i 1922 ikke foretok ei tilsvarende rettskrivingsjustering fem år etter den nye språkreforma på tampen av 1917. Det kan forstås på flere måter: Den katolske kirke i Norge har ikke vært velbeslått, for å si det mildt, i vårt hundreår. Det kan være at den ikke hadde kapasitet til å bekoste en tid- og arbeidskrevende språk- og tekstrevisjon når behovet for ei ny salmebok oppstod først på 1920-tallet. Men det kan også være uttrykk for ei språkpolitisk avventende holdning. I motsetning til 1907-rettskrivinga kom reforma i 1917 til å skape betydelig strid, for den forlåg i to varieteter, en såkalt "obligatorisk" og en såkalt "valgfri", og den siste gikk i bokmål ut over grensene for talt riksmål / "dannet dagligtale". Utover i 1920-åra foregikk det en kraftig strid på lokalplan om bruken av "de valgfrie" i skoleverket, som 64% av alle lands-riksmålskretsene hadde valgt i utgangspunktet, og det tok tid før alle viktige samfunnsorgan utenom de offentlige som måtte følge offisiell rettskriving, aksepterte 1917-formene. Enda de fleste større avisene tok i bruk de obligatoriske riksmålsformene forholdsvis raskt, *Dagbladet* alt i 1919, gjorde mange aviser det først flere år etter at 3. utgave av *Katolsk salmebok* forelåg, således *Socialdemokraten* i 1924, *Aftenposten* i 1928 og

⁴) Olav Offerdahl skreiv sjøl salmer. Et utvalg av dem fra begynnelsen av dette hundreåret er samla i maskinskrevet avtrykk ved St. Torfinn menighet, Hamar (Offerdahl u.å.).

Morgenbladet og *Norges Handels- og Sjøfartstidende* ikke før i 1932. Først etter 1925-26 kan en si at språkstriden hadde stilna og de språkpolitiske forholda i det store og hele hadde stabilisert seg etter 1917-reformen. I vårt land, der den katolske kirke i all nyere tid har vært ei kirke i diaspora, ei stridende kirke som har stått overfor betydelig mistru og motvilje, har det nødvendigvis vært et poeng ikke å stikke seg ut i utrengsmål. I 1922 var det ikke allmenn oppslutning om 1917-rettskrivinga i noen varietet. Å rette seg etter den i en så revisjonsømfintlig sammenheng som religiøse tekster er, ville lett kunne bli oppfatta som aktiv innblanding i den pågående språkstriden. Det verken var eller kunne være i Kirkas interesse å delta i den språkpolitiske striden ved å innta markerte rettskrivingspolitiske posisjoner.

Mot slutten av 1920-åra var situasjonen en annen. Noen ny utgave av *Katolsk salmebok* - den fjerde - kom ikke før i 1934, men mgr. Kjelstrup, som kom til å stå for den salmebok-revisjonen òg, var ute alt i 1929 med ei salme- og sangbok for katolsk foreningsliv som på merkbart vis tok positivt omsyn til den nye språkpolitiske situasjonen i landet generelt og i kirkelig sammenheng spesielt (Kjelstrup 1929). Det nye i situasjonen var ikke bare, heller ikke først og fremst, at striden etter 1917-reforma var over. Det kvalitativt nye i språkvegen, også for den katolske kirke, var at *nynorsken* i løpet av 1920-åra hadde etablert seg på en avgjørende måte i norsk kristenliv, først ved at hele *Bibelen* kom ut på landsmål i 1921, så ved at *Nynorsk Salmebok* var ferdig i 1925. Både salmene og bibeltekstene var i stor grad folkelesning, og nynorsken vant stadig fram som bruksmål generelt. Heller ikke den katolske kirke kunne lukke øyet for dette, enda den da som nå i all hovedsak var ei *by*-kirke, sterkt sentrert om Sør-Norge og især Oslo og byene og tettstedene på Østlandet, dessuten i betydelig grad ei innvandrerkirke, enda den etter hvert blei stadig mer prega av norske medlemmer og med det fikk et hjemligere og mer nasjonalt preg enn f.eks. den katolske kirke i Sverige. (Fram mot 1980 var det flere norskfødte enn ikke-norskfødte katolikker i Norge; jf. Rønning 1975; Rieber-Mohn 1979: 161f.) Nynorskens framgang i mellomkrigstida var båret av en nasjonal patos. I den katolske kirke i Norge var det også mye nasjonal patos, mest med utgangspunkt i og tilknytning til de gamle norske og nordiske helgenskikkelsene, framfor alt St. Olav. Olavsjubileet i 1930 gav næring til dette nasjonale draget og gjorde samtidig flere utafor Kirka oppmerksom på katolisismen og den katolske kirkes eksistens. Det førte ikke til noen merkbare bølger av overgang til den katolske kirke, enda mange katolikker håpa på det og en god del andre frykta det etter at Sigrid Undset (1882-1949) og Lars Eskeland (1867-1942) konverterte i henholdsvis 1924 og 1925. For nynorskens framtidige plass i den katolske kirke, framfor alt i salmelitteraturen, kom imidlertid Lars Eskeland til å bety en god del. I målflokken var han alt en høvdingsskikkelse før han konverterte, med plass i den språklig mest konservative delen av målrørsla, og han fortsatte å være det etter overgangen til katolisismen: Han var formann i Norsk Måldyrkingslag fra starten av i 1928 til sin død i 1942, og han var den første lederen av Aasen-ringen fra 1938 av (Almenningen 1981a: 147; 1981b: 190). De norske katolikkene satte

han også svært høgt (jf. alle minnetalene om han i *St. Olav* da han døde og seinere, f.eks. Anon. (1942), Gorissen (1942), Kjelstrup (1942), Mangers (1942), Solberg & Rydberg (1942), Scherz (1942) og Werring (1952)). Han var, som Sigrid Undset, en "rikskjendis" da han konverterte, kjent folkehøgskolemann og folkeopplyser, og mange håpa han skulle være vegviser og dra andre etter seg inn i "Gamalkyrkja". Han var dessuten en som måtte betale en høy pris for sin overgang til den katolske kirke: Stortinget krevde (i 1927) hans avgang som styrer for den skolen han sjøl hadde skapt og bygd opp, Voss folkehøgskule. Han fortsatte ellers å virke aktivt ikke bare som målmann, men snart òg som katolikk, skreiv mye i tidsskrift og gav ut bøker, både prosabøker og diktsamlinger. Salmer skreiv han òg; i *St. Olav*, der han satt i skriftstyret sammen med Sigrid Undset og mgr. Kjelstrup gjennom 1930-åra og inn i krigsåra, publiserte han stadig nye dikt og salmetekster, og noen av dem er blitt stående i den katolske sang- og salmeskatten. Det bør også nevnes at det nettopp var mgr. Kjelstrup som underviste Lars Eskeland og kona hans, Marta, og tok dem opp i Kirka i 1925, og forholdet mellom Eskeland og Kjelstrup forblei nært så lenge Eskeland levde. Det er nærliggende å tenke seg at dette vennskapet må ha bidratt til å øke rommet for nynorske salmer i den katolske salmeboka frametter og til å utvikle Kjelstrups språkholdninger så vel som hans egen språkbruk, slik vi ser den med stadig flere særnorske ord og ordlegginger i de bokmållsalmene han stadig produserte for *Katolsk salmebok* og ellers. Vi ser f.eks. at han alt i 1926 lot et av sine opplysningshefter omsette til nynorsk (Kjelstrup 1926). Sikkert er det iallfall at det er Eskelands konservative nynorsk som kom til å bli malen for "god nynorsk" i katolske salmetekster, også for dem han sjøl ikke skapte.

Den *Sangbok for Helg og Heim* som mgr. Kjelstrup gav ut i 1929, er ikke noen salmebok for gudstjenestelig bruk. Den blei utgitt i tilknytning til St. Olav Forbund og har Olav Offerdahls imprimatur for bruk i katolsk foreningsliv. (Her skal det kort skytes inn at Offerdahl, som i 1915 som dekan hadde applaudert Kjelstrups 2. utgave av *Katolsk salmebok*, i 1928 var blitt apostolisk administrator (vikar) for den katolske kirke i Norge og på nyåret 1930 etterfulgte nederlenderen Johannes Olav Smit (1883-1972) som biskop. Offerdahl var født i 1857 i Årdal i Sogn og bodde der som sønn av husmannsfolk i tjuer år. Han var den første norskfødte katolske biskop i Norge sia middelalderen. Jeg har imidlertid ikke funnet holdepunkt for at hans norske herkomst og vestlandske dialektale bakgrunn har påvirket målbruken i den katolske kirke noe, men han har heller ikke stått i veien for utviklinga av et tydeligere norsk språkpreg i salmesammenheng. Han døde for øvrig alt i oktober 1930, så bispegjerninga hans blei kortvarig. Jf. Anon. (1930), Eskeland (1930), Irgens (1930a, b, c), Kjelstrup (1930) og Rieber-Mohn (1979: 159).) *Sangbok for Helg og Heim* fortjener likevel å nevnes i denne forbindelsen, ikke bare på grunn av språkforma i tittelen, men fordi den er den første katolske salmesamlinga som inkluderer nynorske tekster: Åtte av de 50 sangtekstene er nynorske, d.e. 16%. Fire av de åtte er åndelige sanger, to av Lars Eskeland («Ein heimstad

hev Herren for folket sitt bygt» og «Dagen var fager», den siste sterkt nasjonal-patetisk), dertil Blix-salmen «No livnar det i lundar» og «Tenk, når ein gong dei lettar, alle skuggar», Anders Hovdens omsetning av W.A. Wexels «Tænk når engang den tåke er forsvunden». Tre av de øvrige er fedrelandssanger, «Millom bakkar og berg» (Aasen), «Gud signe Noregs land» (Garborg) og «Gud signe vårt dyre fedreland» (Blix). «Vakna, vakna!» av Lars Eskeland er en ungdomssang som kom til å bli særlig kjent og avholdt i katolske lag. Det er i-målsnynorsk (<trøysti>) med a-infinitiver (<byta>) og formell skilnad på sterke og svake hunkjønns-substantiv (<tider>, men <tåror>) i alle sangtekstene; <-a> i ubestemt form entall av svake hunkjønnsord (<ei gåta>) hører òg til denne varieteteten.

Ved sida av de nynorske tekstene har Kjelstrup sjøl skrevet 13 av bokmålstekstene; tre av dem er omsettinger fra latin. Både i egne sang- og salmetekster, i de omsatte hymnene og i andre og eldre forfatteres tekster er bokmålsbruken i all hovedsak retta etter de obligatoriske 1917-formene: Konsonanter er dobla i utlyd etter kort vokal så langt reglene krevde det; <p>, <t>, <k> er nesten helt gjennomført til erstatning for , <d>, <g> (unntak er <helved(e)> i nr. 5, 26 og 29 og <åbenbare(t)> i nr. 17 og 22); <ll> og <nn> for <ld> og <nd> der reglene krevde det, også der det har ført til åpenbar rimsvikt (<...stolte fjelle / ... og ditt velde>; nr. 36 og 49); infinitivsmarket <å> for tidligere <at>. Fordi bokstaven <å> ikke blei obligatorisk som erstatning for <aa> før i 1938, kunne en ellers kanskje tru at den gjennomførte bruken av "bolle-å" tilmed var et ortografisk "radikalt" trekk i 1929. Men realiteten er at <å> kom i allmenn bruk forholdsvis snart etter at tegnet blei tillatt med 1917-normalen.

I 1929 er det altså klart at redaktøren av *Katolsk salmebok* sia 1911 har gått et steg videre i sin rettskrivingsrevisjon i forhold til det som er gjort gjeldende for salmeboka 2. og 3. utgave. Det viser seg ikke i noen ny utgave av salmeboka på det tidspunktet, men like fullt i salmetekster, dessuten i stor grad i tekster som er henta fra salmeboka, og som fortsetter å være der seinere. Justeringa til 1917-normalen er Kjelstrup likevel ikke helt konsekvent med: I nr. 16 står det <Faderens herlige himle> uten at noe rim krever den gamle flertallsforma; likens er forma <fjeld> blitt stående i nr. 20, mens det ordet overalt ellers er retta til <fjell(-)>. I ett tilfelle (nr. 48) er <aldri> også blitt stående med eldre final <-g> (<aldrig>), mens ordet er retta etter 1917-normalen overalt ellers. Slike avvik skyldes neppe annet enn at Kjelstrup har oversett dem. Andre avvik er derimot motivert av rimtvang, som når følgende ubestemte flertallsformer er ment å danne rim: <lande> og <strande> (nr. 27 og 39), <vanne> og <strande> (Nr. 36), <fjelle> og <velde> (nr. 36 og 49). Det har ellers neppe vært Kjelstrups mening å ta del i den bynavnstriden som pågikk akkurat da han satte sammen denne sangboka, når han bare bruker <Björgvin> for <Bergen> (nr. 25 og 36). Han bruker nemlig både <Nidaros> og <Trondhjem> for byen lenger nord (nr. 36); både <Björgvin>- og <Nidaros>-navna er nok motivert av tekstenes nasjonalt tilbakeskuende karakter (nr. 25: «På fedres tun der stille strømmer...»; nr. 36: «Norge, hør, din fortid kaller!»).

4. utgave av *Katolsk salmebok* kom ut fem år etter *Sangbok for Helg og Heim*. Den har *Cantemus Domino* ('La oss synge for Herren') som hovedtittel, og redaktøren er fortsatt mgr. Kjelstrup (1934a). Som tidligere nevnt er salmene de samme som i alle tidligere utgaver av salmeboka, men *Cantemus Domino* er utstyrt med et tillegg på 67 nye salmer og hymner. Det er i dette tillegget at nynorsken for første gang blir introdusert i det katolske gudstjenestelivet. De "gamle" 202 tekstene har Kjelstrup rettskrivingsjustert etter 1917-normalen på samme måte som i sangboka fem år tidligere, inkludert en viss inkonsekvens som dels er metrisk motivert, dels ikke. Inkonsekvensen omfatter også de gamle spørreorda <hvo> og <hvi>. Fordi <hvo> stundom tilsvarer <den som> i moderne norsk (f.eks. <signet, hvo i Herrens navn / kommer for vårt sinn å bøie>, nr. 112: 2) og <hvi> tilsvarer <hvorfor>, kan det være metriske forhold som har fått Kjelstrup til å beholde disse gamle spørreordsformene, men enkelte steder har han omskrevet versa for å unngå dem; ja, vers med <hvo> kan være beholdt og omskrevet i en og samme salme (f.eks. i henholdsvis andre og tredje strofe av nr. 112). Jeg nevner <hvi> og <hvo> spesielt fordi de i samtida neppe blei brukt andre steder enn i religiøse tekster og dermed kan ha fått særskilte konnotasjoner i manges bevissthet som har forsvart et fortsatt liv for dem nettopp i salmetekster. Vi finner dem i *Landstads reviderte salmebok* også på den tida og helt til den blei avløst av *Norsk salmebok* i 1985. I dag blir disse spørreorda neppe forstått engang av særlig mange.

Det bringer ikke noe vesentlig nytt å nevne enkeltheter utover dette i de "gamle" bokmåls-salmene. Det skal bare legges til at enkelte salmer er blitt omarbeidd fordi Kjelstrup mente det satt gamle danismer igjen i dem (Kjelstrup 1934b: 151), og enda det er de "obligatoriske" formene (se ovf.) fra 1917 som dominerer, kan Kjelstrup også være språklig "radikal", f.eks. i valg av enkelte ord og ordformer som <tretti> (nr. 111), <atterljom>, <lagnad>, <løyndomsfull> og <vigsel> (nr. 226), <gravferd> (nr. 56), <ymse> og <tilhøve> (s. 282; jf. <høve> (Kjelstrup 1934b: 150)). Fortsatt satte den gamle koralboka klare grenser for språklig ombygging og bom for innføring av nye tekster. Nyheter måtte derfor komme som et tillegg, og det kvalitativt nye er, som nevnt, å finne i tilleggets *nynorsk*-tekster. De er rett nok ikke flere enn åtte og utgjør dermed bare 3.7% av alle salmene i boka (om vi holder de innledende 53 messesalmene utafør), 11.9% av salmene i tillegget. Av de åtte salmene på nynorsk er tre fedrelandssalmer: «Gud signe vårt dyre fedreland» (Blix), «No livnar det i lundar» (Blix) og «Ein heimstad hev Herren for folket sitt bygt» (L. Eskeland). En av fem nye julesalmer er òg på nynorsk («Det hev ei rosa sprunge», omsatt av Peter Hognestad). De øvrige fire nynorsksalmene er omsetninger av latinske hymner knytt til pasjonstid og til pinse. Med 4. utgave av *Katolsk salmebok* er ikke bare nynorske tekster sluppet inn; to av dem er tilmed skrevet av den lutherske teologen og filologen Elias Blix. Det er også noe nytt: I det til dels fiendtlige kontroversteologiske klimaet som rådde mellom den katolske og den protestantiske kirke på den tida, og som vi må helt opp i 1960-tallet og det andre Vatikan-konsilet (1962-65)

for å se ei virkelig endring i, loser altså mgr. Kjelstrup inn to Blix-salmer. I og for seg kunne de ha vært tatt inn før, for de er skrevet i henholdsvis 1875 og 1890. Det er sannsynligvis riktig å legge vekt på at de er *fedrelandssalmer*; den nasjonale patosen er som nevnt ikke mindre til stede hos katolikkene enn hos protestantene i denne førkrigstida. Dessuten hadde den katolske kirka nå fått en nynorskmann og salmedikter i sin midte, som den holdt av: Lars Eskeland. Det ville ha vært vanskelig å holde så landskjente og allment populære fedrelandssalmer som Blix' utafør salmeboka om Lars Eskelands nydikta fedrelandssalme skulle tas inn.

Men tillegget til 1934-utgaven av *Katolsk salmebok* måtte grunngis og forsvarers (Kjelstrup 1934b). Kjelstrup bruker virkelig mye plass til å forsvare nynorsken, og det kan se ut til at det var han sjøl som hadde tatt initiativet til å få inn nynorsktekstene i salmeboka, og at han hadde fått biskopen, som i 1934 var luxemburgeren Jacob Mangers (1889-1972), til å akseptere det, enda han ellers gjennomførte salmebokrevisjonen etter oppdrag fra biskopen (*op.cit.*: 150). Biskopen hadde ellers eksplisitt bedt Kjelstrup «bringe de gamle salmer i overens-stemmelse med de nu gjeldende regler for rettskrivning samt å tilføie et tillegg med nye salmer» (*loc.cit.*). Det var særlig helgen- og julesalmer som skulle tas inn i tillegget. (22 av de 67 salmene i tillegget er da også helgensalmer, svært mange nyskrevet av Kjelstrup sjøl, åtte er nye Maria-salmer, sju er knytt til juletida, fem til påske / pinse og 25 har forskjellig innhold, deriblant fedrelandssalmene.) Men, skriver Kjelstrup (*op.cit.*: 151): «Med særlig glede må jeg notere at biskopen fullt ut forstod nødvendigheten av også å få med salmer på nynorsk, selv om det ennå ikke kunde bli så mange som ønskelig kunde være.» Han framstiller de nynorske omsettingene av «Crux fidelis», «Vexilla Regis», «Victimæ Paschali» og «Veni, Sancte Spiritus» (nr. 210-213) som en berikelse - pater Lutz, som tonesatte mange av de nye salme-tekstene, hadde noen uker i forvegen kalt dem «perler av liturgisk poesi» (Lutz 1934) - og han håper omsetteren ville berike Kirka med flere slike omsetninger. «Tenk om vi f.eks. kunde få en god omsetting av sjelemesse-sekvensen «Dies iræ» på klangfullt nynorsk?» skriver han. Disse ønskene blei rikelig oppfylt etter hvert, for omsetteren, som på det tidspunktet ville være anonym og i en del år utover på 1930-tallet signerte seg bare *-ld* i *St.Olav*, var Ragnhild Foss (1883-1952; se mer ndf. om henne). Etter å ha omtalt hver av nynorsksalmene for seg, går han direkte i rette med de fordommene som tydeligvis må ha rådd mellom katolikker, og som ikke burde overraske noen når en tenker på den katolske kirkas geografiske og sosiale basis (se ovf.): «Dessverre vil der nok være en eller annen som ikke synes om at vi endelig også har fått nynorske salmer. Ensidigheten kan jo ofte være forbausende stor, når det gjelder sproget. Til orientering for eventuelle kritikere av denne sort vil jeg få lov å gjøre opmerksom på at vår salmebok i sin nye skikkelse inneholder 267 salmer. Av disse er bare 7 på nynorsk.⁵ Altså

⁵) Det rette er 8 nynorsksalmer av i alt 269. Men det forstyrrer ikke Kjelstrups poeng.

260 på bokmål. Nynorskens tilhengere har således langt mere grunn til å klage enn såkalte "riksmålsfolk".» Dette må kunne kalles direkte tale!

Katolsk salmebok kom i 5. utgave ved juletider 1951. Til da må det være rett å si at den katolske kirke i Norge ikke på noe vis framstår som annet enn rettskrivingslojal, både i salmetekstene, som var blitt revidert etter hvert i tråd med de nye språkreformene, og i hovedorganet *St. Olav*. Vi har sett at mgr. Kjelstrup gradvis har tatt opp særnorske ord som nok måtte bli oppfatta som "radikale" i si samtid, som <heim> i 1929 og <høve> og <lagnad> i 1934. Jeg har ikke hatt nye salmer eller salmerevisjoner å studere språket i mellom 1938 og 1941, men av artikler i *St. Olav* går det tydelig fram at Kirka heller ikke etter 1938-reforma ønska å gjøre norsk rettskriving til noen stridssak, men forblei lojal overfor de Stortingsvedtatte rettskrivingsendringene. Biskop Mangers skriver f.eks. <etter>, <nå>, <steiner>, <språk> o.a. som 1938-normalen gjorde obligatorisk (Mangers 1940: 202f.). Også de nye rettskrivingsreglene som NS-styret utarbeidde i 1941, blei tatt i bruk: I biskop Mangers' tale under rekviem-messa for Lars Eskeland i Bergen 6. oktober 1942 (Mangers 1942) finner vi således formene <heim(en)>, <no>, <seinere> og <veg>, og Kjelstrup skriver samme år <(en)no>, <Færøyane>, <seinere> og <veg>, som NS-normalen krevde, men òg <høg(e)>, som ikke var obligatorisk, men jamstilt med <høy(-)>, og <folkehøgskulen> (Kjelstrup 1942a: 152f., 1942b: 112f.). Også hos yngre katolikker finner vi at den mest "radikale" av jamstilte former i NS-normalen er brukt, f.eks. <tru>, som var valgfri vsa. <tro> (Jørgensen 1942: 80-81).

Om 5. utgave av *Katolsk salmebok* (Hansteen-Knudsen 1951) skriver biskop Mangers 13 år etter at «rettskrivningen [er] ført opp til moderne språkbruk, i likhet med hva sogneprest Kjelstrup foretok i 2. utgave» (Mangers 1964: 5). Med de samme motiverte eller tilfeldige unntak som vi har sett eksempel på i tidligere rettskrivingsrevisjoner, er det 1938-normalen som har vært rettesnora for revisjonen i 1951. Reint ortografisk innebærer det bl.a. at <øi> er endra til <øy> overalt, likens <mig>, <dig> og <sig> til <meg>, <deg> og <seg>, <op(-)> til <opp(-)> og <blandt> til <blant>, og det er gjennomført mer særskriving i tilfeller som <til sist>. I de "gamle" bokmålsalmene er dessuten sosialt markerte ordformer som <nu> og <etter> retta til <nå> og <etter> (se f.eks. s. 57 og nr. 24, 86, 152 og 162), skjønt ikke riktig alltid (se f.eks. nr. 112), likens <farver> til <farger> (nr. 217). Tilmed nye ordformer som nok blei opplevd som mer "moderne" i samtida, men som det ikke var obligatorisk å gi noen ny form etter 1938-normalen, er tatt inn, som pret. <ga> for <gav> (nr. 218). Også til dels "radikale" varianter er kommet inn i enkelte salmetekster, f.eks. sb. <framtid> (nr. 54a), adj. <høg(t)> (nr. 281) og sb. <høgtid> (nr. 56), adj. <løynde> (nr. 61), sb. <rettferd> (nr. 57), sb. <snø> (nr. 57), sb. <veg(er)> (nr. 16, 54a, 57) og sb. <voner> (nr. 217). Jf. liknende ordformer alt i 1934 (se ovf.).

Det var Kirkas mening å gi ut ei helt revidert salmebok etter krigen (Hansteen-Knudsen 1951: forordet), men både fordi den gamle koralboka fortsatt var i bruk, og av andre grunner

som hadde med arbeidskapasiteten å gjøre, gikk det ikke slik. 1951-utgaven er dermed i hovedsak et rettskrivings-revidert opptrykk av Kjelstrups 4. utgave. Kjelstrup sjøl hadde ikke noe med den å gjøre; han døde i 1946.⁶ Likevel innebærer 5. utgave av *Katolsk salmebok* et nytt viktig utviklingssteg i språklig henseende, dels ved det at den gamle praksisen med å rette tekstene etter de offisielle rettskrivingsreglene fortsatt blei holdt i hevd, dels gjennom en betydelig økning av nynorske tekster i et nytt «Tillegg II - 1951» (s. 290-354).

Før vi vender oppmerksomheta mot de nye nynorsk-tekstene, må likevel noe mer sies om bokmålstekstene. For det første er det en del umotiverte og til dels meningsforstyrrende endringer i de "gamle" salmene som kan tyde på at rettskrivingsrevisjonen er skjedd i større hast enn godt har vært, som når korrekte ordformer er endra til former som er ukorrekte etter 1917- så vel som 1938-normalen, f.eks. adj. <sæle> til <sele> (nr. 217) og pron. <mitt> til <mit> (nr. 218), og som når <mig> er endra til <min> istedenfor <meg> og gjør sammenhengen dunkel (nr. 218: <Du holder ham opp, mens jeg skuer / og lengsel mig dristighet gir> (4. utg.) → <Du holder ham opp, mens jeg skuer / og lengsel min dristighet gir> (5. utg.)). For det andre er ganske mange (29) av de nye bokmålssalmene i «Tillegg II - 1951» henta fra *Landstads reviderte salmebok*, et trekk som burde være særlig interessant i økumenikk-historisk sammenheng, og *de er ikke* moderniserte / reviderte i rettskrivinga på samme måte eller i samme grad som de katolske salmene i femteutgavens hoveddel. I dem finner vi i større grad rettskrivings-arkaismer som <beder>, <blive>, <hvad>, <hård>, <nu>, <vilde> o.l. (nr. 269, 273, 274, 282 o.a.), enda det også i dem er foretatt en del revisjoner på dette området, særlig av den markerte formen <nu> til <nå> (se f.eks. nr. 269). I 1951-utgaven av *Katolsk salmebok* er situasjonen altså den at bokmålstekstene er mer "moderne" / ajourførte etter gjeldende rettskrivingsnormal i de gamle særkatolske tekstene enn i de nye salmetektene som er brakt inn fra protestantenes salmebok. Dette misforholdet blir påpekt i en grundig omtale av denne salmebok-utgaven: «... ved valget av salmer fra Landstads salmebok, har man ikke fulgt de krav til mere moderne språkdrakt som preget Monsignore Kjelstrups arbeide. Og her skal man være oppmerksom på at Landstads reviderte salmebok ikke er noen radikal revisjon» (Wright 1952: 10). Anmelderen gir eksempel på Landstad-tekster som har stått uendra fra 1908, og som dermed ikke bare virker alderdommelige, men som til dels kan være vanskelige å få med seg meninga i: «Det må være en oppgave for de som nå arbeider med den endelige revisjon av vår salmebok å finne en gjengivelse av meningen i disse linjer i en språkdrakt som er forståelig for det vanlige menneske» (*loc.cit.*). Anmelderen er en eldre stortingsrepresentant for Høyre og slett ingen språkradikaler, men argumenterer likevel for språklig modernisering av salmetekstene av omsyn til «den yngre og yngste generasjon» og anbefaler konsekvens i det stykket (*loc.cit.*).

⁶) Ivar Hansteen-Knudsen var redaktør for denne salmebokutgaven. Med seg i revisjonsarbeidet hadde han imidlertid en redaksjonskomité med Signe Gundersen, Daniel Haakonsen og p. Anton Taxt som medlemmer.

I Kjelstrups tillegg til salmebokversjonen av 1934 kom de første åtte nynorsksalmene inn i katolsk gudstjenesteliv. I «Tillegg II - 1951» kommer ytterligere 28 salmer på nynorsk. De 36 nynorsksalmene i 5. utgave utgjør dermed 12.5% av alle salmene i *Katolsk salmebok* av 1951 (d.e. om vi holder de innledende messesalmene utafør), 39.4% av alle de 71 nye salmene i «Tillegg II - 1951». Mens de få nynorsksalmene i 4. utgave var fedrelandssalmer og omsetninger av latinske hymner, knytter de nye nynorsksalmene i 5. utgave seg til ei rekke temaområder: jula (1), Jesu hellige navn (1), sakramentene (6), jomfru Maria (2), Allehelgen (1), Kirken (1), Guds forsyn (5), fedrelandet (1) og den hellige messe (10). Det er verdt å merke seg at ei hel sangmesse på ti ulike salmer er kommet på nynorsk i Ragnhild Foss' omsetning, og at de øvrige nynorsksalmene særlig gjelder Guds forsyn og nattverden. Ved sida av Ragnhild Foss' mange omsetninger fra latin er det originalsalmer av Elias Blix («Ein båt i stormen duva») og Anders Hovden («Fagert er landet») og omsetninger ved Bernt Støylen («Eg veit i himmerik ei borg», «Fedrane kyrkja...» og «Himmelskapar, høyr...») og Peter Hognestad («Leid milde ljøs») som er lagt til fra *Landstads reviderte salmebok* og *Nynorsk Salmebok*. Ragnhild Foss-omsettningene er henta fra samlinga hennes *Latinske hymnor og sekvensar*, som Det Norske Samlaget gav ut i 1938. Både de og de øvrige nynorsksalmene er beholdt i sine svært arkaiske / konservative former. I 1934 hadde slik konservativ nynorsk betydelig støtte i den offisielle rettskrivingsnormalen (av 1917). I 1951 har den det i betydelig mindre grad, idet <i>-formene i st.fem.sg.b. / n.pl.b., <-or /-one> i sv.fem.pl. og pronomenforma <me> blei redusert til sideformer i 1938-normalen, og ubestemte entallsformer på <-a> i sv.fem. blei tatt helt ut, liksom pres. <fær> (nr. 334), adj. <myrk> (nr. 333), tallordsforma <tvo> (nr. 337) og prep. <upp> (nr. 331) og <um> (340) o.a. Jeg skal ikke gå i detalj om arkaismene her, bare slå fast at mens bokmålsrettskrivinga er justert i tråd med den offisielle rettskrivingsnormalen av 1938, - som oftest rett nok de mer konservative formene i den normalen, skjønt ikke uten innslag av mer radikale brudd på 1917-normalen, som vi har sett eksempel på, - er rettskrivinga i nynorsksalmene ikke det. Den er ganske enkelt helt ujustert og dermed bare delvis hjemla i sideformer i 1938-normalen. Var nynorsken provoserende eller lite kjent for mange katolikker i 1929 og 1934, da mgr. Kjelstrup først trakk den inn i salmebøkene, kunne den neppe fortone seg som mindre fremmed for «den yngre og yngste generasjon» i 1951, som salmebokanmelderen mente en burde ta særlig omsyn til når det gjaldt språkføringa i bokmålsalmene.

Skal vi prøve å forstå hvorfor nynorsktekstene er beholdt i de mest alderdommelige formene, må vi peke på flere forhold. For det første var den fremste kilden til aktuelle katolske salmer på nynorsk Ragnhild Foss. Hun levde ennå i 1951. Hun var født i Sokndal i Rogaland i 1883 og vokste opp der, arbeide først som guvernante i Romsdalen etter middelskoleeksamen, tok deretter eksamen ved Handelsgymnaset i hovedstaden og arbeide resten av sitt liv på kontor der i byen, lengst som fullmektig i forsikringsselskapet Storebrand til hun gikk av

i 1943. Hun døde i 1952 og blei bisatt under stor oppmerksomhet fra den katolske kirke, som hun etter konversjonen i 1929 hadde hatt tillitsverv i, særlig som leder av Norges Katolske Kvinneforbund helt til 1951, og arbeidd aktivt for framfor alt gjennom sine gjendiktinger av liturgiske tekster og messesalmer fra latin (Foss 1938, 1949). Se Hansteen-Knudsen (1952: 108), Keilhau (1952: 123) og Norges Katolske Kvinneforbund (1952: 109). Foss, som til vanlig skreiv bokmål (jf. Keilhau *loc.cit.*), gjennomførte ei svært arkaisk nynorskform i alle omsettingene sine. Med det holdt hun også fram ei nynorskform som var gjenkjennelig for mange katolikker fra Lars Eskelands mange lyrikk- og prosatekster. Det fantes ellers ikke alternative nynorskversjoner av de middelalderlige katolske hymnene som Kirka naturligvis satte særskilt pris på pga. det teologiske innholdet de bar fram. Og i ærbødighet overfor ei fortjenstfull kvinne som Ragnhild Foss kan en vel tenke seg at de(n) som var satt til å revidere *Katolsk salmebok*, kvidde seg for å "tukle" med den målbunaden hun hadde valgt.⁷ Dermed ville det også kjennes vanskelig å modernisere nynorsken i gamle salmer av luthersk opphav. Men den alderdommelige nynorskforma kan også forstås som uttrykk for at målforma *i det hele tatt* kjentes som fremmed for de fleste medlemmene av den katolske kirke, og at vurderingene av hva som var levende og akseptable bruksformer dermed ikke var helt støe. For det tredje kan det være at den såkalte "høgnorsken" i disse salmetekstene gav spesielle nasjonale ("norske") konnotasjoner for den stort sett urbane flokken av katolikker. Dette momentet kan en se i sammenheng med at anmelderen av salmebokas melodier etterlyser bruk av norske folketonar som nynorsktekstene og andre etter vedkommendes mening ville stå seg på å bli sunget på (Vranken 1952: 26-27). Trulig ligger noe av alle disse faktorene bak de markert gammeldagse nynorskformene i 5. utgave av *Katolsk salmebok*. Det er iallfall ingen forbindelse til katolske nynorskbrukeres ordinære rettskriving, slik den står fram i ulike artikler i det katolske hovedorganet *St. Olav*. Etter krigen er det moderne "a-mål" (<tida>, <spørsmåla>) med e- så vel som a-infinitiv. Jf. Keilhau (1952); Werring (1952).

6. utgave av salmeboka kunne utgis i 1964 (Andersen 1964) sammen med ei ny koralbok. Dermed kunne en del salmer tas ut og nye settes inn der de hørte hjemme etter sine tema; det siste gjaldt også tillegga av 1934 og 1951. Det er flere salmer som er tatt ut enn lagt til, så teksttilfanget er mindre i 6. utgave enn i 5. Av de nynorske salmene er alle de ti messesalmene i «Tillegg II - 1951», d.e. hele sangmessa, tatt ut, mens én ny Blix-salme er tatt inn (nr. 91: «No koma Guds englar»). Antallet salmer på nynorsk er med andre ord gått ned fra 36 til 27, og de utgjør 9% av alle de 301 liturgiske salmene (d.e. utenom de innledende 47 messesalmene og det avsluttende kompletoret). Det er en nedgang i nynorsktilfanget, både absolutt og relativt, i forhold til 1951-utgaven. Igjen er det, som før krigen, blitt flere salmer på latin (31) enn på nynorsk. Blant nynorsktekstene dominerer fortsatt Ragnhild Foss' omsettinger fra latin;

⁷) Etter hennes død er det en klausul knytt til omsettingene hennes som beint fram forbyr enhver endring i den originale nynorske målbunaden.

10 (29.4%) av de 34 hymneomsettingene fra latin er slike. Eskeland-salmen som hadde vært med sia sangboka til Kjelstrup i 1929, er fortsatt med; de øvrige er av Blix, Støylen, Hognestad eller Hovden, originale eller omsatte, og henta fra *Landstads reviderte salmebok* eller *Nynorsk Salmebok*, slik vi alt har sett. Vsa. de omsatte middelalderhymnene er de fortsatt i all hovedsak knytt tematisk til fedrelandet og olsok. De er ikke forsøkt modernisert i rettskrivinga. Heller ikke inkonsekvenser som <lam(et)> i én salme (nr. 183) og <-lam> i en annen (nr. 257), begge omsatt av Ragnhild Foss, er retta opp. Det kan derfor ikke være nynorsktekstene biskop Mangers (1964: 6) har hatt i tankene når han i forordet til 6. utgave skriver at «ordlyden er i enkelte tilfelle modernisert, i andre tilfelle omarbeidet».

Det er på det tekstlige planet moderniseringa og omarbeidinga har funnet sted. Den nye koralboka har endelig tillatt det. I 6. utgave ser vi dermed at de gammeldagse formuleringene med <hvo> og <hvi> i all hovedsak er blitt omarbeidd (jmfør f.eks. andre strofe av nr. 112 i 5. utgave med tilsvarende strofe av nr. 182 i 6. utgave). Men mange gamle ordlag er ureviderte, så det fortsatt vrimler av antikverte tvangsrime som <lande> og <strande> (nr. 397), som Kjelstrup måtte la passere i 1915.

På rettskrivingsnivået og i ordtilfanget er det overhodet ikke tale om noen modernisering, snarere en merkbar tendens til det motsatte. Ei rekke gamle ord som en ikke kunne vente at de fleste i samtida ville forstå, og spesielt ikke de unge, er beholdt, som <fjed> (nr. 83) og <fro> (nr. 263), både med og uten rimevang. Ortografisk rår inkonsekvensen: I noen salmer er ei 1951-form som <veg> beholdt (nr. 27 og 146), i langt flere justert tilbake til <vei> (nr. 16 og 113). Adverbet <fram(-)> er beholdt i noen tilfeller (f.eks. nr. 113), men oftere justert tilbake til <frem(-)>; <høg(-)> er justert tilbake til <høy(-)> (f.eks. nr. 321, s. 198) og <snø> til <sne> (s. 146). Men prep. <etter> er beholdt (nr. 397), likens ord og ordformer som <lagnad> (nr. 454), <løynde> (nr. 259), <rettferd> (nr. 146) og <tretti> (nr. 169), uten at det har vært metrisk nødvendig. Hvorfor er så <gravferd> endra til <jordeferd> for latin *sepulturam* (nr. 113, s. 65)? Om en skal hevde at det er noe mønster i denne formelle inkonsekvensen, må det være at *en god del* av de forholdsvis få "moderne" formene / tilnæringsformene fra 5. utgave er ført tilbake til mer konservative former i 6. utgave, skjønt slett ikke overalt eller systematisk, mens *ingen* av de konservative, til dels rettskrivingsstridige formene fra 5. utgave - ikke minst slike som kom inn i den katolske salmeboka fra *Landstads reviderte salmebok* - er ført fram til overensstemmelse med den gjeldende rettskrivingsnormal eller til mer radikale / folkelige varianter. Eksempel på rettskrivingsstridige former kan være adv. <nu> og sammensetninger med den forma (nr. 167, 219), sb. <skibbrudd> (nr. 367) og <rum> (nr. 30). Det eneste som med ekstrem velvilje kunne anføres i den retning, måtte eventuelt være justeringa av interjeksjonen <O!> til <Å!>.

Både i den ubetydelige revisjonen av sjølve salmeutvalget og i de ytterst tilfeldige språklige endringene av tekstene kom 6.-utgaven av *Katolsk salmebok* til å skuffe mange: «...

salmeboken fra 1964 hadde betydd en skuffelse for alle», sa redaktørene av den neste salmesamlinga ti år etter (Anon. 1975: 89). Da hadde en annen kritiker allerede gått hardt ut mot salmeboka og hevda at «Salmene i Katolsk Salmebok (og Landstad) som vi bruker, er mer tilpasset verdensbildet og menneskesynet fra 1600-tallet enn fra 1974. Burde vi ikke gjøre noe her, for vår troverdighets skyld...?» (Kessels 1974: 135). Han gjorde et poeng av at salmer er brukskunst, som både i form og innhold stadig trengte fornying og erstatninger (*loc.cit.*). Sjetteutgaven av *Katolsk salmebok* er før-konsiliær; det er det som forklarer dens innholds-konservatisme. Og når det gjelder målformfordelinga og især tendensene til regresjon i rettskrivinga, må vi huske på at tida etter 1951 hadde vært svært språkpolitisk turbulent i landet generelt og i de større byene i særdeleshet, ikke minst i Oslo. Øverlands "blå" riksmålsordliste forelå ikke før i 1952; tilmed *Aftenposten* hadde holdt seg til den offisielle 1938-normalen til da. Men seinere utover på femtitallet gjorde konservative riksmålskrav seg stadig mer gjeldende, og tendensen til et stadig norskere og mer talemålsrepresentativt bokmål og til en mer moderne og mer talemålsrepresentativ nynorsk, som hadde vært stø gjennom hele det første halve hundreåret, syntes ikke å være ei like sikker utviklingsretning å lite på frametter. Ja, så tilspissa og uklar var den rettskrivingspolitiske og allment språkpolitiske situasjonen det året salmeboka skulle revideres (1964), at myndighetene hadde nedsatt Vogt-komiteén til å gjøre framlegg om framtidskursen og om et nytt styringsorgan for den. Det ville være rart om ikke det skulle mane Kirka til forsiktighet på et område som ligger utafor dens interesseområde, og der den følgelig ikke hadde eller har noe å tjene på å risikere sosial stigmatisering gjennom bestemte språkpolitiske partsstandpunkt. Likevel aner vi altså en viss tendens i den retning, som jeg har pekt på. Med ei helt ny salmesamling i 1974 slår denne tendensen klarere ut, liksom etter-konsiliære økumeniske holdninger viser seg i et nytt salmeutvalg.

Noen 7. utgave av *Katolsk salmebok* foreligger ikke. I øyeblikket (våren 1992) er en salmebok-komiteé nedsatt for å utarbeide ei helt ny salmebok. Det er Lars Roar Langslet, Berit Müller og pater Kjell Arild Pollestad o.p. som er særlig tekstansvarlige i den komiteén, mens Olav Rune Egeland Bastrup og Wolfgang Plagge er musikkansvarlige (jf. *Broen* 33: 1, 15); som representanter for Midt- og Nord-Norge er hhv. Ulf Schanke og pater Nikolaus Zeimetz oppnevnt, og pater Ellert Dahl o.p. er teologisk konsulent. Til så lenge er det ikke lenger sjetteutgaven av 1964 som blir brukt, men provisoriske salmebøker som pga. den utbredte misnøyen med 1964-versjonen er blitt produsert av lokale menigheter. Slike lokalt produserte salmesamlinger såg dagens lys på 1970-tallet i Arendal (St. Franciskus Xaverius menighet), Oslo (St. Hallvard menighet) og Trondheim (St. Olavslaget og Det Apostoliske Vikariat Mellom-Norge). Se Anon. (1975: 89). Andre salmebøker har også vært brukt mer tilfeldig, alt etter hva som har vært tilgjengelig for den enkelte menighet, f.eks. *Salmer 1973*. Men det er framfor alt den midtnorskproduserte *Lov Herren* (Kulbach *et al.* 1974) som har vunnet stor utbredelse, først i de to nordligste kirkedistrikta, men snart over hele landet, slik at den i mange

år må kunne sies å ha fungert som hele landets katolske salmebok, enda den var ment som et provisorium.

Utgiverne av *Lov Herren* forklarer i forordet og andre steder (Anon. 1975: 89) at denne nye salmesamlinga har sin bakgrunn i misnøyen med 6. utgave av *Katolsk salmebok* og den helt nye kirkelige situasjonen etter det andre Vatikankonsilet (1962-65). Etter over 400 års konfrontasjonsteologi gav dette konsilet støtet til et intenst og fruktbart økumenisk samarbeid mellom den katolske kirke og de protestantiske, liksom overfor Østkirka og andre trussamfunn. Det viser seg også i salmeutvalget i *Lov Herren*. I erkjennelsen av at den nyere katolske salmetradisjonen har vært nokså fattig (Anon. 1975: 89), har utgiverne i svært stor grad forsynt seg av den rike salmeskatten i den protestantiske kirka. Mer enn 70% (71.6%) av de 229 liturgiske salmene (nr. 20-248) er henta fra protestantiske kilder, framfor alt fra *Landstads reviderte salmebok* (132 tekster), men òg fra *Salmer for Ungdom* (1965/68; 20 tekster), *Salmer 1973* (7 tekster) og *Nynorsk Salmebok* (5 tekster). Bare 59 av disse salmene er beholdt fra *Katolsk salmebok*, og med tillegg av tre tekster fra *Salmer fra Søsterkirker* og nye salmer / omsetninger av Lars Roar Langslet, Dagfinn Zwilgmeyer og K.L. Aastrup utgjør teksttilfanget fra katolske kilder ikke mer enn 28.4%. Av de gamle katolske salmene er det framfor alt de mange "sødmefylte" Maria-salmene - en katolsk parallell til lek-protestantismens søtladne salmer om "navnet Jesus" o.l. - som er kraftig redusert i antall, likens de mange helgensalmene, ikke minst de mgr. Kjelstrup skreiv så mange av i si tid. I det hele tatt kan nok en stor del av Kjelstrups omfattende salme- og diktproduksjon i ettertid betraktes som språklig lett-flytende, men ikke så lite klisjéfylte i idiom og rimsetning og litterært og teologisk lite "tunge". Mange av Kjelstrups tekster er borte i *Lov Herren*. Både de patosfylte nasjonale tekstene og Maria- og helgensalmene må forstås ut fra en helt annen allmenn- og kirkepolitisk situasjon enn den vi lever i i dag. Av de tre store salmedikterne i nordisk protestantisme, Kingo, Brorson og Grundtvig, som er fyldig representert både i *Landstads reviderte salmebok* og i *Norsk salmebok*, er det ganske uproblematisk for den katolske kirke å akseptere Grundtvig; han reknes også fra katolsk synspunkt som en god teolog, og vi må rekne med at han vil bli fyldig representert i den nye katolske salmeboka, liksom han er det i *Lov Herren*. Annerledes er det med Kingo og Brorson, som etter katolsk kristendomsforståelse legger for mye vekt på synds- og nådeaspektet i salmene sine.⁸ Når jeg nevner disse store danske salmedikterne, og særlig Grundtvig, er det fordi deres salmetekster fremdeles, og framfor alt i de Landstad-versjonene som er brukt i *Lov Herren*, inneholder mange danismer og til dels reint danske ordlag (Venås 1982: 191-194).

Det er i og med de mange bokmålssalmene som er henta fra *Landstads reviderte salmebok*, at bokmålet i *Lov Herren* har fått et mer arkaisk, tungt forståelig og direkte unorsk språklig preg

⁸) Disse vurderingene har jeg fra en samtale med pater Ellert Dahl o.p. 17. februar 1992. Jf. Pollestad (1990: 162).

enn i både 5. og 6. utgave av *Katolsk salmebok*. Det synes ikke å ha vært gjort noen bestrebelse fra utgiverne på å justere rettskrivinga i de nye bokmållsalmene i tråd med offisiell rettskriving eller, for den saks skyld, med forma i de eldre katolske bokmålstekstene. Dette gammeldagse språkpreget i både ortografi og grammatikk berører bare i enkelte tilfeller slikt som i våre dager - eller for den saks skyld på 1970-tallet - er aktuelle gjenstander for språkstrid. Det dreier seg om for lengst tilbakelagte *grammatiske* former, som i regelen har fått erstatninger alt i 1907, f.eks. ubestemte flertallsformer på <-e> i substantiv (som i nr. 42: <signede dage>), som det kryr av også uten rimgrunner, fullformer av verb som <bede>, <blive>, <drage(s)>, <give>, <si(g)e> osv. (f.eks. nr. 22, 32, 42, 51, 55, 58, 64, 77, 82, 103, 151, 206) og konjunktiv-konstruksjoner som det ikke knytter seg like sterke konnotasjoner til som i *Fader vår*, og som det derfor ikke skulle såre mange å skrive om (f.eks. nr. 96: 6). Men enda mer slående og umotivert er det at *reint ortografiske* former som en i alle fall må tilbake til de obligatoriske minsteendringene i 1917 for å finne normhjemmel for i norsk riksmål, som <øi> for <øy> i vb. <bøie> (nr. 183), adj. <høi(-)> (nr. 22, 37, 40, 42, 59, 64, 72, 109, 120, 121, 188, 194, 212) og <øie> (nr. 39, 100), enkeltskriving av konsonant etter kort vokal i unntaksord som adv. <op> (nr. 35, 188), såkalt "stum d" i spørreordet <hvad> (nr. 32, 47, 90, 100, 112, 191, 206, 213, 239) og prep./ adv. <(i)blandt> (nr. 37, 49, 77, 78, 120, 188, 194) og enkeltord som <efter> (nr. 41, 84, 112, 113), <hård> (nr. 29), <kold> (nr. 62), <megen> (nr. 105), <mere> (nr. 56, 114), <nu> (fl.st., se ndf.), <rum(me)> (nr. 64, 87), <sne> (nr. 120, 188), <sprog> (nr. 54), <trett> (nr. 223). Noen av disse sistnevnte ordformene har vært såkalte "flaggord", dvs. konnotert en bestemt språkpolitisk posisjon. Om dem er det å si at <nu> dominerer (se nr. 29, 40, 44, 51, 53, 61, 63, 72, 73, 75, 76, 77, 87, 96, 108, 120, 128, 135, 136, 153, 160, 183, 188, 192, 206, 209, 233, 243, 246, 247) over <nå> (nr. 33, 81) i *Lov Herren*, men at det er ei jammere fordeling av <efter> og <etter>. Det interessante er imidlertid fortsatt at det er de salmene som er henta fra *Katolsk salmebok*, som har de moderne og korrekte rettskrivingsformene <nå> og <etter>, og at de rettskrivingshistorisk gamle formene i hovedsak er kommet inn i salme-samlinga fra *Landstads reviderte salmebok*. <Frem> er imidlertid gjennomført i *Lov Herren*. I tillegg til slike 1917-former er det flust av enda mer arkaiske former: Konsonantgruppene <ld> og <nd> må vi til den aller første riksmålsrevisjonen av 1907 for å finne hjemmel for i ord der de ikke er etymologisk rette. Kjelstrup sørger for at de blei endra til <ll> og <nn> ved første anledning etter 1917, dvs. i 4. utgave av salmeboka. Med Landstad-salmene er de kommet inn igjen i stort antall i *Lov Herren*, f.eks. i ord som sb. <brand> (nr. 124), sb. <sind> (nr. 87, 100), vb. <tende> (nr. 87, 103, 139), vb. <vinde> (nr. 100).⁹ Det samme gjelder den generelle enkeltskrivinga av konsonant i utlyd etter kort vokal, som i dansk, f.eks. i <(et) trin> (nr. 243). Det var ellers i

⁹ Men også hyperkorrekt bruk av <ll> forekommer, som i <hull (og tro)> (nr. 89), enda <huld> forekommer korrekt skrevet andre steder.

1907 bruken av <p>, <t>, <k> for , <d>, <g> blei prinsipielt knesatt i norsk rettskriving, etter at Nordahl Rolfsen hadde begynt å ta dem i bruk uten å "spørre om lov" i leseboka si alt i 1892; og dette prinsippet blei gjennomført mer konsekvent fra 1917 av. I *Lov Herren* er såkalt "harde" og "bløte" konsonanter brukt om hverandre, rettskrivingsstridig f.eks. i vb. <bragt> (tilmed der rimordet er korrekt skrevet <makt>; nr. 87), sb. <helved(-)> (nr. 89, 107), sb. <leben> (nr. 105), sb./ adv. <(over-)måde> (nr. 51), sb. <gåde> (nr. 100) og sb. <vidner> (nr. 47, 58, 68). Igjen er det slående at de moderne og korrekte formene med "harde" konsonanter er å finne i salmene fra katolske salmebøker; se f.eks. <vitner> (nr. 165, 245). Bruken av dansk <-v-> der norsk har <-g-> kommer i samme svært arkaiske kategori, som vb. <vove> (for norsk <våge>, nr. 169). Vi må også tilbake til tida før 1917 for å finne rettskrivingshjemmel for den danske fordelinga av <æ> og <e>. I *Lov Herren* finner vi - igjen i Landstad-salmene - former som sb./ vb. <klæder> (nr. 96, 233) og vb. <læge(-)> (nr. 47, 139).¹⁰ Mange enkeltord og grammatiske former som for lengst er gått ut av bruk i norsk og sikkert vil volde større eller mindre forståelsesbesvær, er også til stede. Pronomenformene <ī> og <eder> (nr. 47, 76, 80, 160, 192, 225) hører til dem, likens adj. <bange> og adv. <stedse> (uten rimtvang; nr. 52, 58, 80), vb. <trine> og sb. <ten> (nr. 51), sb. <fjed> (nr. 76, 103, 215), sb. <våde> (nr. 99, 142, 191), sb. <våde> (nr. 187), vb. <husvale> (nr. 171), konj. <ti> (utallige steder), tilmed spørreordsformene <hvi> og <hvo> (nr. 105, 121, 191), som det lyktes å skrive om i 5.- og 6.-utgavene av *Katolsk salmebok*. Verbforma <gakk> (nr. 67) er like lite kjent i dagens bokmål som i nynorsk, kanskje tilmed mer ukjent der. Også mange andre ord og ordformer som unge og middelaldrende mennesker i dag vil kjenne som fremmede, er tatt inn i *Lov Herren* med Landstad-salmene. Det vil føre for langt å nevne dem alle.

Disse enkelthetene - og andre som ikke er nevnt her - kan summeres opp slik at bokmålet i ordvalg, rettskriving og til dels grammatikk er blitt betydelig arkaisert i *Lov Herren* i forhold til flere av de tidligere utgavene av *Katolsk salmebok*, og at det i hovedsak er de mange salmene som har *Landstads reviderte salmebok* som kilde, som har skapt dette bruddet med den uttrykte viljen i alle utgavene av *Katolsk salmebok* til å føre rettskrivinga i tråd med offisiell norsk rettskriving og ellers i ordvalg og ordlegging å modernisere det språklige uttrykket. Fordi det dreier seg om språklig form på nivå som til dels har stått i sentrum for norsk språkstrid, der de sosiale konnotasjonene er sterke, har det naturligvis vært i Kirkas interesse ikke å bli tatt til inntekt for partsstandpunkt i den striden og ved det råke ut i sosial stigmatisering og avgrensning. Derfor har det vært klok politikk fra Kirkas side, ofte uttrykt ved dens biskop, å gi salmebokrevisorene i mandat å justere rettskrivinga i så sentrale religiøse tekster som salmene etter offisielle rettskrivingsregler. Og nettopp derfor kan jeg ikke forstå det

¹⁰) Også på dette punktet finner vi hyperkorrekt bruk av <-e> der <-æ> er det rette, f.eks. i ordet <sæd> (nr. 162).

markerte tilbakesteget i *Lov Herren* som annet enn uttrykk for at redaktørene av denne salmesamlinga slett ikke har tenkt på disse språklige aspekta, men fullt og helt vært opptatt av å skaffe til veie ei samling salmer som teologisk og liturgisk kunne tilfredsstille situasjonen etter det 2. Vatikankonsilet.¹¹ Verken teologi eller religiøsitet sitter i ortografi og morfologi; det knytter seg derimot vaner, fordommer og andre konnotasjoner til dem, som varierer sosialt og individuelt. At *Lov Herren* dessuten kom til på lokalt initiativ i Midt-Norge og ikke etter initiativ og med mandat fra den apostoliske administratoren i landet, hører med i det bildet.

Når det gjelder nynorsken i *Lov Herren*, er det ikke annerledes i det formelle. Det er fortsatt den ytterst arkaiske høgnorsken som dominerer, ja, mer enn det: Den nynorsken som i mer enn et halvt hundreår har dominert i levende bruk her i landet, er så godt som ikke-eksisterende. På den andre sida har denne arkaiske nynorsk-varieteteten fått langt større plass i denne nyeste katolske salmesamlinga enn i noen utgave av *Katolsk salmebok* før: Oppimot 20% (d.e. 18.8%) av alle de liturgiske salmene (d.e. nr. 20-248) er på nynorsk, 43 i alt. De fordeler seg dessuten på langt flere temaområder enn før. På nynorsk er seks av 33 lov- og takkesalmer (18.2%), ingen av sju salmer om Guds ord, to av 10 adventssalmer (20%), fire av 19 jule- og nyårssalmer (21.1%), to av seks faste- og botssalmer (33.3%), tre av 11 salmer i tilknytning til palmesøndag og pasjonstid (27.3%), men bare én av 13 påskesalmer (7.7%), ingen av den 15 Kristus-salmene, som særlig gjelder Kristi himmelferd, heller ingen av de to om Den hellige treenighet eller av de åtte om Den hellige ånd, men to av ni salmer om Kirka og dens enhet (22.2%), fem av 19 salmer knytt til eukaristien (26.3%), fire av 18 salmer om helgener og engler (22.2%) - hvorav to av de ni Maria-salmene, først og fremst omsettinga av «Stabat mater», - seks av 32 salmer til forskjellig bruk (18.8%, to av seks salmer om menneskets liv og virke (kall, ungdom, ekteskap, lidelse og død)(33.3%), 3 av fem fedrelandssalmer (60%) og tre av 16 morgen- og aftensalmer (18.8%).

For de fleste av disse temaområdene ligger altså nynorskandelen rundt 20% eller noe under, dvs. som gjennomsnittet for alle de liturgiske salmene. Det gjelder likevel bare for *ei* av de tre kirkehøgtidene jul, påske og pinse, nemlig *julesalmene* (om vi rekner med adventssalmene). Av *pinsesalmene*, d.e. de 25 som gjelder Kristi himmelfart, Den hellige ånd og Den hellige treenighet, er ingen på nynorsk. (Det er ellers bare salmene om Guds ord som er helt uten nynorsktekst.) Av de 24 *påskesalmene*, d.e. de som knytter seg til palmesøndag, pasjonstida og påsketida deretter, er 16.7% (4 tekster) på nynorsk, men bare én av de sentrale påskesalmene (7.7%) er det («Guds kyrkje, syng kring vide jord»).

Som i 4., 5. og 6. utgave av *Katolsk salmebok* er det, ikke uventa, blant *fedrelandsalmene* at nynorskandelen er størst. Det høres raust ut med 60% på det området, men den høge prosenten uttrykker ikke mer enn tre av i alt fem slike salmer. Det er fortsatt «Fagert er landet»,

¹¹) Sr. Liv Due Robak o.p. har bekrefta det i en samtale med meg 10. mars 1992. Hun var med i den komiteen som redigerte og gav ut *Lov Herren*.

«Gud signe vårt dyre fedreland» og «No livnar det i lundar» som er med, allment kjente og kjære for mange på tvers av målpolitiske som konfesjonelle grenser, men ikke særlig sentrale i Kirkas liv eller i gudstjenestesammenheng gjennom året. Da er det viktigere, mener jeg, at en tredel av *faste- og botssalmene* er på nynorsk, skjønt de heller ikke er flere enn to av seks («Eg ropar høgt or djupet» og «Jesus, lyft ditt ljose merke»). Nøyaktig det samme gjelder *salmene om menneskets liv og virke*, ungdomssalmen «Fedrane kyrkja i Noregs land» og dødssalmen «Himmelskapar, høyr bøn av den som dør!». Av de langt flere (19) *salmene som gjelder eukaristien*, sjølve kjernen i det katolske gudstjenestelivet, ligger nynorskdelen også noe over gjennomsnittet (5 tekster = 26.3%), men ikke mer enn at det vanskelig kan vurderes som særlig betydningsfullt.

Om nynorskdelen av alle salmene i *Lov Herren* er større enn i noen utgave av *Katolsk salmebok*, og med det retter opp det tilbakesteget som fant sted i 6. utgave av den salmeboka (se ovf.), er den likevel langt mindre enn i den nye salmeboka for Den norske kirke, *Norsk salmebok*. Der er 327 av de 867 vanlige salmene på nynorsk, d.e. 37.7%. I tillegg kommer 10 av de 24 lesesalmene, d.e. 41.7%. Jf. Venås (1982: 394). Den viktigste grunnen til at nynorsken kom noe seinere, skjønt ved Lars Eskelands og Karl Kjelstrups hjelp ikke mye seinere, inn i de katolske sang- og salmebøkene, og til at den har vokst mindre og seinere i omfang der enn i de protestantiske salmebøkene, har jeg alt nevnt: Den er i stor grad å finne i den norske katolske kirkes korte historie i nyere tid som innvandrerkirke med sosial og geografisk basis i byer, for 90 prosentens vedkommende i Sør-Norge og især i og omkring Oslo. Rett nok har den fram til om lag 1980 vokst til å bli mer norskropt enn fremmed i sitt medlemsopphav; forholdet mellom norskfødte og ikke-norskfødte var ca. 60 - 40 prosent sist på 1970-tallet (Rønning 1975: 104; Rieber-Mohn 1979: 161f.). Men denne voksteren i antall norskfødte katolikker skyldes i mindre grad konversjoner enn den naturlige befolkningsøkninga, og den har skjedd langsomt over flere slektsledd (Rieber-Mohn *op.cit.*: 157). Mange av de norskfødte katolikkene er mao. etterkommere av innflyttere i forrige hundreår eller tidligere i dette hundreåret eller av tidlige konvertitter som i større eller mindre grad har måttet la seg inkulturere i ei stridende og på mange måter sosialt isolert innvandrerkirke. Det har naturligvis virka heller lite til å gi den katolske kirka kulturelle tilganger fra norsk kulturliv utafor hovedstaden og byene omkring. Med få medlemmer - ca. 2000 da Undset og Eskeland konverterte midt på 1920-tallet, ca. 3000 midt på 1940-tallet, 6-7000 rundt 1960 og om lag 10000 først på 1970-tallet, da *Lov Herren* kom til (Rønning *loc.cit.*; Rieber-Mohn *loc.cit.*) - kunne en ikke vente at det skulle stå fram mange nyskapende salmediktere heller, iallfall ikke med nynorsk som bruksmål, og slett ikke mange som på noen rimelig måte kunne måle seg med de mange betydelige salmedikterne i dansk og norsk protestantisk tradisjon.

Det hører med i dette bildet at salmesang har en mindre sentral plass i det katolske gudstjenestelivet enn i det protestantiske. Det normale er én inngangssalme og én salme etter

nattverden. I mellomkrigstida sørger Karl Kjelstrup dessuten for at salmene i *Katolsk salmebok* ikke hadde for mange strofer, i gjennomsnitt tre-fire (Wright 1952: 9). Lengre salmer og mer tid til salmesang ville ellers kunne komme til å gjøre gudstjenesten unødig lang, har noen katolikker ment; flere salmer og lange salmer hører til i egne andaktsammenhenger og i sangmesser, mener de (Wright *loc.cit.*). De katolske (høg-)messene er konsentrert om eukaristien med en ordets gudstjeneste først, der lesninger fra det gamle og nye testamentet står i sentrum. De er ellers svært fast oppbygde med *Kyrie eleison*, *Gloria*, en gradualesalme mellom lesningene, *Credo* (den nikenske), *Sanctus*, *Fader vår* og *Agnus dei* sunget (unison og til dels antifont i gregoriansk eller gregoriansk-inspirert tonesetting) av menigheta og dessuten svært ofte med store deler av de liturgiske tekster sunget av presten. Alt i sine faste deler inneholder dermed den katolske messe mye sang, dessuten ytterligere menighetsdeltaking gjennom svar og akklamasjoner, så mange salmer og mye salmesang i tillegg, slik vi kjenner det fra protestantisk gudstjenesteliv, kan lett kjennes som anmassende for en del katolikker. Bønnen, både den individuelle og den kollektive, står dessuten sentralt i de katolske messene - før, under og etter - og den krever stillhet og ro til meditasjon og konsentrasjon. For den som kommer utafra, vil en slående forskjell på den katolske og den protestantiske høgmesse være en forskjell mellom på den ene sida stillhet, alvor og rituell fasthet med menighetsdeltaking i bønn, antifon sang og akklamasjon og sakramental kommunion, og på den andre sida et tydelig møte- og forsamlingspreg med skravling og uro i benkene før gudstjenesten tar til, med prestens preike i sentrum, ofte i folkelig dramatiserte former, og med menighetsdeltaking først og fremst gjennom mye salmesang.¹² Uten å si at salmene dermed på noen måte er uviktige for katolikkene, gjør denne forskjellen i messenes form og innhold salmene viktigere for protestantene. Når en så legger til at den høgtidelige og ritualiserte gregorianske og gregoriansk-inspirerte sangforma har stått og fortsatt står sterkt i katolsk messesammenheng, og at latin har vært det liturgiske språket i den gregorianske samsammenhengen og er det til dels ennå (jf. messesalmene 1-19 i *Lov Herren*), ja, at det i enkelte messer hvor som helst i landet og oftere i noen kirker enn i andre fortsatt synges på latin i alle de faste delene (se ovf.; jf. dominikanernes *Liber cantualis* (1991) og bruk av forsanger / kantor i den forbindelsen), så skulle det være lett å forstå at høvet til å utvikle en god norskspråklig salmeskatt i den katolske kirka i Norge ikke har vært det gunstigste. Med det økumeniske samarbeidsklimaet som har rådd en generasjons tid nå, og som forhåpentligvis vil vare ved, trass i midlertidige atterslag her og der, er situasjonen radikalt endra. Vi har sett det i den store "Landstad-importen" i *Lov Herren*, og enkelte katolikker kjenner nok muligheta for at messene skal fylles av mer salmesang, som truende for den opphøyde ro og meditative andakt

¹²) I de aller siste åra har det rett nok skjedd ei merkbar endring i den statskirkelige høgmesseforma, som har lånt den en del trekk fra den katolske. Men mye er ennå ulikt, framfor alt eukaristiens og nattverdets plass, men òg plassen og rolla for salmesangen.

de er vant til å møte og gjerne vil opprettholde i sine kirker generelt og i den hellige messe spesielt (se f.eks. Magnuson 1992). Men andre, kanskje helst yngre mennesker, ønsker mer, og mer moderne, sang (se f.eks. Stenborg 1992).

Hvordan det nå enn måtte være, skal vi i Norge snart se ei ny *Katolsk salmebok*. Den vil nødvendigvis måtte bli revidert både i innhold og i språkform i forhold til den forrige og i forhold til det midlertidige salmeheftet *Lov Herren*. Salmebokkomitéen kom i sving først rundt siste årsskifte (jf. *Broen* 33: 1, 15). Derfor må vi rekne med at arbeidet vil ta noen år. Kjelstrup brukte fire-fem år på å revidere førsteutgaven (1911-15), enda den bare skulle moderniseres i rettskrivinga (Kjelstrup 1915b: 265). Fire år (1971-74) tok det også for utgiverne av *Lov Herren* å få fram den salmesamlinga (Anon. 1975: 89). Forarbeidet til statskirkas *Norsk salmebok*, som kom i 1985, kan føres helt tilbake til 1954 (Kud 1981: 7). Vi får håpe på utarbeiderne av den nye katolske salmeboka bruker nærmere fire enn tretti år på arbeidet sitt, desto mer som de nå kan høste rikelig av det grundige revisjonsarbeidet som alt ligger bak *Norsk salmebok*.

Det er imidlertid viktig at salmene for den katolske kirke nå får en grundig språklig gjennomgang. Når det gjelder salmenes *tekstlige* ajourføring til 1990-tallets norskspråklige virkelighet, slik den står for unge som gamle, bygde- som bymennesker, sør- som midt- og nordnorske, er det betryggende å vite at det er mottakeren av «Norsk språkpris» i 1992, Lars Roar Langslet, som er en av de språkkyndige i revisjonskomitéen. Når det gjelder de språklige forholda jeg har belyst her, bruken av bokmål og nynorsk og de to målformenes rettskriving, befinner vi oss på områder der den norske språkstriden i stor grad har stått og står. Det er ingen hemmelighet at Langslet har vært en markert representant for et fløystandpunkt i den striden - d.e. det privatnormerte riksmålets, og med det mener jeg ikke den konservative varietetten av det offisielle bokmålet, men den enda mer konservative forløperen til det som den offisielle bokmålsvarietetten til dels forlot i 1938, men som den med revisjonen i 1981 igjen har inkludert i betydelig grad. Pater Pollestad har også markert tilslutning til et tilsvarende partsstandpunkt (Pollestad 1990, især s. 85). Det er vel heller ikke noen hemmelighet for den som har fulgt med i norsk språkpolitikk den siste generasjonen, at jeg har representert et annet standpunkt med ønske om større bokmålstilnærming til nynorsken og åpenhet for å reflektere i bokmålsnorma flere sentrale former i folks levende morsmål, de norske dialektene, så den slik kan bli et mer gjenkjennelig og representativt skriftspråklig uttrykk for dem. *Men ingen av oss, håper jeg, ønsker å gjøre vår kirkes salmebok til en slagmark for norske språkstridsspørsmål.* Jeg har flere ganger pekt på at den katolske kirke i Norge, ofte ved dens overhyrde, har vært påpasselig med å stille seg slik språklig i salmesammenheng, at den skulle unngå det. Derfor har den lagt vekt på at rettskrivinga i salmene, så langt råd er, har skullet være i tråd med samfunnets offisielle riktighetsregler. Det gjelder også etter 1938-normalen, som har vært den mest talemålsrepresentative. At det ikke har gjeldt nynorskens rettskriving på samme måte som bokmålet, har jeg antyda grunner til allerede, som jeg ikke trenger gjenta her.

Religiøs språkbruk har en iboende tendens til konservatisme. Det er naturlig og lett forklarlig, for til det språklige uttrykket knytter det seg djuptfølte assosiasjoner og følelsesmessige bindinger til det språklige formidla innholdet, som er de religiøse forestillingene og handlingene. Det gjelder både Bibel- og salmeboktekster, skjønt med salmenes mer beskjedne og perifere plass i katolsk gudstjenesteliv enn i protestantisk ikke så mye salmetekstene som Bibel-tekstene for katolikker. Kanskje det òg er en grunn til at salmene i de ulike utgavene av *Katolsk salmebok* faktisk har vært mer moderne og i tråd med gjeldende skriftspråksnormer enn salmene i *Landstads reviderte salmebok*? Like fullt er endringer av religiøse tekster vanskelige. Ivar Aasen forstod at ingen steder ville det ta lenger tid for nynorsken å vinne innpass enn på det religiøse området (se Venås 1982: 391). Kirkelige skisma er oppstått på grunn av endringer av noen få ord. Tenk bare på debatten i Den norske kirke om endringene av ordlyden i *Fader vår* for få år sia. Jf. Halvorsen (1989: 152). Men tilmed i gudstjenestelivets sentrale deler har det likevel skjedd mange ganger. Tenk på overgangene fra gresk til latin i Romerkirka i det 3. hundreåret og fra latin til de enkelte folkespråk fra seinmiddelalderen av (Halvorsen *op.cit.*: 64, 152). Hvor mye lettere skulle det da ikke være i de språklige og teologisk helt irrelevante ytterverk som ortografi og morfologi? Er det noe det 2. Vatikankonsilet har greidd å gjøre klart når det gjelder messens form, er det at *traditio non est repetitio*. Å henge seg opp i religiøst irrelevante detaljer tjener ikke Kirkas sak. Den forrige prioren ved St. Dominikus i Oslo har gjort et poeng av å understreke dette (Halvorsen *op.cit.*: 96). Han bruker de liturgiske tekstilene som eksempel; salmers rettskriving kommer i samme kategori. Bestemte former i slike ytterverk finner ingen legitim konserveringsgrunn i den nesten utrulige konservatismen som ellers fins i den romerske liturgi (jf. *ibid.* 1974: 6). Tvert imot var det pave Johannes 23.s erklærte ønske at Vatikankonsilet skulle foreta ei ajourføring av den katolske kirke, og når det gjelder liturgien, er det deler som kan eller til og med bør endres etter som tidene skifter. Konsilet uttrykte eksplisitt ønske om et «legitimt mangfold» i liturgisk sammenheng og om «kulturell tilpasning til forskjellige grupper, områder og folkeslag, særskilt i misjonene», ja, tilmed om «en mer dyptgripende tilpasning» (jf. Halvorsen 1989: 141, 148). «En slik tilpasning må kunne foretas med klokskap og omtanke av de kompetente lokale kirkelige autoriteter, etter grundig forarbeide ved eksperter» (*loc.cit.*).

På et svært avgrensa felt er det ei slik kulturell tilpasning det dreier seg om i det forestående salmebok-arbeidet. Det gjelder ikke minst den "steingjengne" nynorsken i svært mange av nynorsksalmene. På Lars Eskelands tid var hans arkaiske nynorskform til en viss grad i bruk og live. I dag er den ikke det,¹³ og det er i vår samtid ikke lenger noe som likner

¹³) «Vi har ei anna kjensle for kva som er nynorsk skriftmål i dag enn dei hadde fyrst på dette hundreåret. Det ein gong tradisjonsrette og språkrrette Aasen-målet og Hægstad-målet og Indrebø-målet får vera så tradisjonsrett og språkrett og så fagert det vil, det kjennest ikkje som naturleg bruksmål for dei fleste i dag» (Venås 1991: 18). Kjell Venås er en av de fremste tradisjonsbærerne og -forsvarerne i dagens nynorskultur, professor i nordisk

den nasjonalpatosen som fantes i mellomkrigstida, og som kunne låne den positive konnotasjoner og identifikasjonsmuligheter for noen. Jeg kan ikke forstå annet enn at den *må* settes om til former som er gjenkjennelige i dagens levende nynorsk.

Katolske salmebokutgivere har i hele dette hundreåret visst at Kirka ikke burde stikke seg ut i rettskrivinga, men følge samfunnets allmenne regler på det området. Jeg har nevnt mgr. Kjelstrup, flere biskoper og et par salmebokanmeldere. Det gjelder også dem som har vært gladest i latinen som liturgisk språk, for «Det har alltid voldt vanskeligheter at anvende i liturgien et sprog som stadig utvikler sig. Der maa av den grund fra tid til anden foretaes ganske store forandringer av tekstene. Dette er velkjendt her i Norge; men ogsaa i England...» (Anon. 1923: 285). Heldigvis, vil noen si, har den gamle språkstriden stilna av i merkbar grad det siste tiåret. Det synes å være et mer forsonlig klima som rå. De aller fleste riksmålsformene, som etter 1938 lenge har stått i markert sosial opposisjon til bokmålsformene, er med revisjonen av bokmålet i 1981 kommet inn "i varmen" og nyter riktighetsstatus igjen. Men ikke riktig alle: En del av de "flaggorda" i riksmålet som sterkest har signalisert sosial elitisme og ufolkelighet, trass i at et par av dem også forekommer i visse folkelige dialekter, er fortsatt rettskrivingsstridige. Det gjelder bl.a. formene <nu>, <etter> og <prog>. Lars Roar Langslet uttalte i NRK-P1s nyhetsprogram «Atten-tretti» samme dag som han hadde mottatt «Norsk språkpris» for 1992 (24. januar 1992), at det også for en riksmålsbruker var uproblematisk å bruke formene <nå> og <etter> i dag. De har nemlig også fått hjemmel i den private riksmålsnormalen nå.¹⁴ Det bygger opp under håpet om at all rettskrivingsstridig ord-bruk kan ajourføres til gjeldende skriftspråksnormal i bokmåls- så vel som i nynorsksalmene, også tidligere "flaggord", om salmebokkomitéen legger godviljen til.

For det er ikke til å komme unna at det knytter seg til dels sterke, om enn individuelt varierende, fornemmelser og assosiasjoner til språkets formvarianter - i skriftspråket i ortografi og bøyingsverk, i talemålet på lyd- og formverksnivå - som i sterkere eller svakere grad plasserer språkbrukerne sosialt. Det gjelder også i religiøs språkbruk, noe både den katolske kirke og andre kirkesamfunn prøver å ta omsyn til og dra nytte av der de konkurrerer om proselyttene på misjonsmarkene mange steder i verden (jf. f.eks. Watson-Gegeo & Gegeo 1991). Det er tilmed godt sosiolingvistisk belegg for å hevde at språksosialt markert språkbruk, også i sammenheng med kirketilknytning, ikke minst i opposisjonen katolsk - protestantisk der den er sosialt betydningsfull, stenger for eller hemmer kommunikasjonen med

språkvitenskap ved Universitetet i Oslo og mangeårig medlem og leder av nynorskflokken i Norsk språkråds fagnemnd.

¹⁴) Jeg kan føye til at uttalegrunnlaget for forma <nu> i "høyere" bytalemål har svunnet kraftig i seinere år. I Bergen har f.eks. / nu / vært levende i overklasse-varieteteten vsa. bymålsvarianten / no / til ganske nylig. Men i løpet av forbausende kort tid har / nu / nærmest forsvunnet (og / no / i merkbar grad veket) til fordel for / nå /, som kan ses på som ei nasjonal kompromissform (Sandøy 1989: 75f.). Og hos barn og unge på det sentrale Østlandet er formene <nu> og <etter> så godt som ikke-eksisterende i skriftlig språkbruk (Wigen 1992: 474, 709).

dem som ikke identifiserer seg med den sosiale posisjonen som blir markert gjennom slik språkbruk. Dersom katolikker uttrykker seg språksosialt markert annerledes (på lyd- og formnivået i talt språk / ortografi- og morfologinivået i skrevet språk) enn protestanter, eller det skapes inntrykk av det, er det sannsynlig at mange protestanter rett og slett ikke vil lytte til og oppfatte det katolikkene sier og skriver, like godt og oppmerksomt som katolikkene sjøl. Det skjer ubevisst og har med gruppeloyalitet og språklige fordommer å gjøre, og hva enten en liker det eller ikke, må en forholde seg realistisk til det og ikke moralistisk, nedlatende eller likegyldig. Jf. Hudson (1980: 212f.) I Norge på 1990-tallet og inn i det neste hundreåret gjelder det for den katolske kirke å markere seg, i språkbruk som på alle andre relevante måter, som *all-norsk*, dvs. gjenkjennelig og med kulturelle identifikasjonsmuligheter for alle i landet, ikke bare for en urban elite eller slike som aspirerer til en slik elite. Det preg av å være ei kirke for en riksmåls-by-overklasse som det er et beklagelig faktum at den katolske kirke har hatt i nyere tid og fortsatt har i mange norskes øyne, må ikke sementeres. Det er jo ikke historisk dekning for det, innvandrerkirke for alminnelige mennesker som den i all hovedsak har vært, og som den nå igjen er blitt. Men i sin fåtallighet har den fra 1950- og 1960-tallet av fått et lett akademisk tilløp, og jamført med andre trussamfunn har den gjennomsnittlig hatt det høyeste utdanningsnivået hos sine medlemmer, iallfall fram til den nye innvandringsbølgen tok til å prege den igjen fra 1980-tallet av (Hauglin 1975: 601-603; Rieber-Mohn 1979: 161). Jeg vil tru det er enkelte akademisk og kulturelt framstående kirkemedlemmer etter 1950, som er blitt mer mediefokuserte enn andre, som har vært bevisste riksmålsbrukere og med det bidratt til å skape et sosialt skeivt bilde av den katolske kirke i landet vårt. Naturligvis må vi hver for oss få lov til å være slike språkbrukere som vi ønsker, men vi bør ikke identifisere oss så sterkt med våre sær-posisjoner på den språkpolitiske arenaen at vi overfører dem til den kirka vi skal tjene. Det som etter mitt syn vil tjene Kirka best i salmeboktekstenes språklige form, er (1) enda et skritt videre i retning av balanse mellom bokmåls- og nynorsksalmer - desto mer som fordommene mot nynorsk i deler av folket er som minst i den tekstsjangeren det er tale om her: poetiske og lyriske tekster, og det er en virkelig rik salmeskatt på nynorsk som både er språklig kreativ og innholdsmessig aktuell - og (2) rettskrivingsformer som innafor metriske begrensninger og muligheter, inkludert omformuleringer og omdiktninger der det er nødvendig, i begge målformer ligger innafor de vide offisielle riktighetsreglene vi har i vår tid, og som samtidig må tillates å variere, alt etter tema og brukssammenheng, innafor disse grensene. Slik kan *Katolsk salmebok* som helhet *både* la være å signalisere noen kulturpolitisk særposisjon på et område som er irrelevant for den, og tilby store folkegrupper slike språklige identifikasjons- holddepunkt som er viktigere for oss enn de fleste av oss tenker på, fordi de hovedsakelig virker på det underbevisste plan, og som er langt mer varierte i det norske språksamfunnet enn det kan se ut til med hovedstadens språkbrukskultur som utkikkspunkt. I det stykket taler jeg først og fremst som språksosiolog, men også som utflytta, flerkulturelt oppdratt Majorstua-gutt med et

mangeårig liv som voksen i bygde-Norge. For de mange innvandrerne som i løpet av de siste 10-15 år har tredobla medlemstallet i den katolske kirka i Norge og på ny har gjort den til det den var da den kom tilbake til landet vårt i forrige hundreår, ei innvandrerkirke,¹⁵ kan det kanskje også være et poeng at den norsken de skal lese og forstå i salmeboka hver søndag, stemmer over ens med den norsken de har lært og lærer på sine norskkurs, og som de framfor alt ser praktisert for øvrig i samfunnet. At den katolske kirka også er det av de norske trussamfunna som har det yngste aldersgjennomsnittet og relativt sett den gunstigste tilveksten av barn og unge (Rieber-Mohn 1979: 161), skulle også tale sterkt for at salmebokkomitéen rydder godt opp i all den umotiverte språklige arkaismen og det meningsløse språkformelle rotet som preger vårt nåværende salmehefte.

(Note: Denne artikkelen er en betydelig utvida utgave av prøveforelesninga over sjølvalgt emne i samband med disputasen for den filosofiske doktorgraden, Universitetet i Oslo 3.-4. juni 1992. Den kortere versjonen blir trykt i *Kirke og Kultur*.

Jeg takker p. Ellert Dahl o.p. for samtaler og hjelp til å skaffe de fleste primærkildene til denne studien - Universitetsbiblioteket i Oslo hadde svært få av dem - likens sr. Julie, Karl Borromeussøstrene i Hamar, for å ha skaffa meg femteutgaven av *Katolsk salmebok* og kollega Elisabeth Hansen, Danmarks Lærerhøjskole, for å ha gitt meg opplysninger om den danske *Katolsk Psalmebog* av 1891. Sr. Liv Due Robak o.p. har arbeidd iherdig med å identifisere forfatterne av initial-signerte skriftstykker som jeg har referert til, og med å finne ut hvem som redigerte 5. og 6. utgave av salmeboka. Det og en lengre samtale om emnet 10. mars 1992 skal hun ha mange takk for. Takk også til kollegene Tove Bull og Ernst Håkon Jahr for kommentarer og kritiske merknader til arbeidet i utkast, og til p. Kjell Arild Pollestad og p. Ellert Dahl for opplysninga om klausulen som hefter ved Ragnhild Foss' omsettinger.)

Adressa til forfatteren:

SLS, Univ. i Oslo,
postboks 1099 Blindern,
0316 Oslo.

¹⁵ Fra drøye 10000 katolikker i 1975 er det registrerte antallet i dag økt til om lag 30000, og det reelle antallet er trulig godt over 40000. Jf. Rønning (1975: 104) og *Broen* 32: 6, s. 10.

Referanser

- Almenningen, Olaf. 1981a. Noregs Mållag 1920-1930. I *Målreising i 75 år. Noregs Mållag 1906-1981*, 112-153. Oslo: Fonna Forlag.
- Almenningen, Olaf. 1981a. Noregs Mållag 1930-1940. I *Målreising i 75 år. Noregs Mållag 1906-1981*, 154-193. Oslo: Fonna Forlag.
- Almenningen, Olav, Thore A. Roksvold, Helge Sandøy & Lars S. Vikør. 1981. *Språk og samfunn gjennom tusen år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- [Andersen, Solveig (red.)] 1964. *Katolsk Salmebok*. 6. utg. Oslo: Oslo katolske Bispedømme.
- Anon. 1923. Levende sprog som liturgisk sprog. *St. Olav* 35: 36, 285-286.
- Anon. 1930. Biskop Offerdahls eftermæle. *St. Olav* 42: 41, 323-324.
- Anon. 1942. Et vitnesbyrd om Lars Eskeland. *St. Olav* 54: 37-38, 153.
- Anon. 1975. Salmeboken. *St. Olav* 87: 6, 89 & 100.
- Broen*. 1960 - . Felles katolsk menighetsblad i Norge. Oslo: Oslo Katolske Bispedømme.
- Eskeland, Lars. 1930. Biskop Olav Offerdahl. *St. Olav* 42: 42, 332.
- Foss, Ragnhild. 1938. *Latinske hymnor og sekvensar*. [= Bokverk frå millomalderen 7.] Oslo: Det Norske Samlaget.
- Foss, Ragnhild. 1949. *Sekvensane i Missale Nidrosiense*. [= Bokverk frå mellomalderen 8.] Oslo: Det Norske Samlaget.
- G[orissen], G[ustav]. 1942. Lars Eskeland. In memoriam. *St. Olav* 54: 39-40, 159-161.
- Halvorsen, Per Bjørn. [1974.] Tidlig kristen liturgi. I Per Bjørn Halvorsen, Ellert Dahl, Arne Fjeld & Albert Raulin: *Fem foredrag om messen*, 5-17. Oslo: St. Olav Forlag.
- Halvorsen, Per Bjørn. 1989. *Jesu nattverd*. Messen gjennom 2000 år. Oslo: St. Olav Forlag.
- Halvorsen, Per Bjørn. 1991. *Den katolske kirke i Norge - verdenskirken i miniatyr*. Oslo: St. Dominikus kloster.
- [Hansteen-Knudsen, Ivar (red.)] 1951. *Cantemus Domino. Katolsk salmebok*. 5. utg. Oslo: St. Olav Forlag.
- H[ansteen-]K[nudsen], I[var]. 1952. Ragnhild Foss død. *St. Olav* 64: 17-18, 108-109.
- Hauglin, Otto. 1975. Religionen. I N.R. Ramsøy & M. Vaa (red.): *Det norske samfunn*, rev. utg., bd. 2, 581-619. Oslo: Gyldendal.
- Hudson, R.A. 1980. Linguistic prejudice. I *ibid.*: *Sociolinguistics*, 195-214. Cambridge: Cambridge University Press.
- [Irgens, Henrik J.] 1930a. Norges nye katolske overhyrde. Monsignore Olav Offerdahl utnevnt til biskop og apostolisk vikar. *St. Olav* 42: 12, 89-90.

- [Irgens, Henrik J.] 1930b. Hans Høiærverdighet Biskop Olav Offerdahl avgått ved døden. *St. Olav* 42: 41, 321-322.
- [Irgens, Henrik J.] 1930c. Biskop Offerdahls hjemferd og begravelse. *St. Olav* 42: 42, 329-331.
- Irgens, Henrik J. 1934. Den nye katolske sogneprest i Kristiansand. *St. Olav* 46: 48, 364-365.
- Jahr, Ernst Håkon. 1989. *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Oslo: Novus forlag.
- Jørgensen, Asbj[ørn]. 1942. Katolisisme og romantikk. *St. Olav* 54: 19-20, 80-81.
- Karker, Allan. 1983. Det danske sprog. I Bertil Molde & Allan Karker (red.): *Språkene i Norden*, 7-20. Oslo: Cappelen.
- Katholsk Psalmebog*. 1891. Med et Tillæg af de sædvanligst brugte Bønner. Fjerde betydelig forøgede Oplag. Kjøbenhavn: Høst & Søn.
- Keilhau, Wollert. 1952. Ragnhild Foss. *St. Olav* 64: 19-20, 123.
- Kessels, Rudi. 1974. Brannfakkell om salmer. *St. Olav* 86: 9, 134-135.
- [Kjelstrup, Karl O. (red.)] 1915a. *Katolsk salmebok for det Apostoliske Vikariat Norge*. 2. utg. Kristiania: St. Olavs Trykkeris Forlag.
- Kjelstrup, K[arl O.] 1915b. Vor nye salmebok. En redegjørelse. *St. Olaf* 27: 34, 265-267.
- [Kjelstrup, Karl O. (red.)] 1922. *Katolsk salmebok for Det apostoliske Vikariatet Norge og Spitsbergen*. 3. utg. Kristiania:
- [Kjelstrup, Karl O.] 1923. Et otti-aars minde. Den første offentlige katolske gudstjeneste i Kristiania. *St. Olav* 35: 15, 117-118.
- Kjelstrup, Karl O. 1926. *Kyrkja og bibelen*. [= Småskrifter til sannhetens forsvar 3.] Oslo.
- Kjelstrup, K[arl O.] (red.) 1929. *Sangbok for Helg og Heim*. Oslo: St. Olavs Forbunds Forlag.
- Kjelstrup, K[arl O.] 1930. Tale ved Hans Høiærverdighet biskop Olav Offerdahls gravferd. *St. Olav* 42: 43, 337-339.
- Kjelstrup, Karl O. 1933. *En liten katolsk bønnebok*. 3. utg. Oslo: St. Olavs Forlag.
- Kjelstrup, K[arl O.] (red.) 1934a. *Cantemus Domino. Katolsk salmebok*. Fjerde utgave forsynt med et tillegg. Oslo: St. Olavs Forlag.
- Kjelstrup, K[arl O.] 1934b. «Cantemus Domino». En redegjørelse og orientering. *St. Olav* 46: 19, 150-151.
- Kjelstrup, Karl O. 1934c. *Kortfattet katolsk katekismus til bruk for skole og hjem*. Oslo: St. Olavs Forlag.
- Kjelstrup, K[arl O.] 1942a. Lars Eskeland. En liten blomst på hans grav. *St. Olav* 54: 37-38, 152-153.

- Kjelstrup, K[arl O.] 1942b. Stiklestads blodige minner. *St. Olav* 54: 27-28, 112-114.
- Kjelstrup, Karl O. 1942c. *Norvegia catholica. Moderkirkens gjensreisning i Norge*. Oslo: Det Apostoliske Vikariat / Thronsen & co.
- Konvertitt. 1944. Monsignore dr. Karl Otto Kjelstrup 70 år. *St. Olav* 56: 51/52, 114-115.
- Kulbach, p. Athanasius, Magne Kringlebotten, Aslaug Lange, sr. Marie Louise Pettersen, sr. Liv Due Robak, sr. Albina & sr. Camilla (red.). 1974. *Lov Herren*. Trondheim: St. Olavslaget.
- Kud. 1981. *Norsk salmebok*. NOU 1981: 40. Oslo: Universitetsforlaget.
- Liber cantualis*. [1991.] Oslo: St. Dominikus kloster.
- Lutz, A.J. 1934. «Cantemus Domino.» - Den nye salmebok. *St. Olav* 46: 16, 127.
- Magnuson, Torgil. 1992. Mindre sång under messan! *Katolsk Kyrkotidning* 67: 1, 8.
- Mangers, Jacob. 1940. Fred! *St. Olav* 52: 35-36-37, 202-203.
- Mangers, Jacob. 1942. Tale ved rekviemmessen for Lars Eskeland - holdt av biskop Mangers i St. Paulskirken, Bergen 6. okt. 1942. *St. Olav* 54: 39-40, 158-159.
- Mangers, Jacob. 1964. Forord til 6. utgave. I *Katolsk Salmebok*, 6.utg., 5-6. Oslo: Oslo katolske Bispedømme.
- Norges Katolske Kvinneforbund. 1952. In memoriam. *St. Olav* 64: 17-18, 109.
- Norsk salmebok*. 1985. Oslo: Verbun.
- Offerdahl, O[lav]. 1915. [Vor nye salmebok.] *St. Olaf* 27: 34, 268.
- Offerdahl, [Olav]. u.å. B. Offerdahls Salmer. [Hamar: St. Torfinn menighet.]
- [Ortved, Edward (red.)] 1893. *Katholsk salmebog*. Kristiania: St. Olavs-trykkeri.
- Pollestad, Kjell Arild. 1990. *Veien til Rom*. Oslo: Cappelen.
- Rieber-Mohn, Hallvard. 1979. Katolisismen i Norge. En oversikt. Appendiks til Arne Fjeld: *Katolsk tro og kristenliv*, 142-168. Oslo: St. Olav Forlag 1990.
- Ruyter, Ivar. 1915. Katolsk salmebok. Anden utgave. *St. Olaf* 27: 36, 286.
- Rønning, Åge. 1975. Ny oppgave gir 60 - 40. *St. Olav* 87: 7, 104-105.
- Salmer 1973*. Liturgikommisjonens prøvehefte. Oslo: Andaktsbokselskapet 1973.
- Sandøy, Helge. 1989. Holdningar til bydialektar i Norge. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 10: 1-2, 59-81.
- Scherz, G. 1942. To hilsener fra Danmark. *St. Olav* 54: 39-40, 161-162.
- Skard, Vemund. 1979. *Norsk språkhistorie 4: 1884-1907*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Skard, Vernund. 1980 [1976]. *Norsk språkhistorie 3: 1814-1884*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- S[olberg, Strait] & K[irsten] R[ydberg]. 1942. Minneaften for Lars Eskeland. *St. Olav* 54: 47-48-49-50, 197-198.
- Stenborg, Dan. 1992. Mer för oss under fyrtio! *Katolsk Kyrkotidning* 67: 1, 9.
- Undset, Sigrid. 1934. Monsignore dr. Karl Kjelstrup. Seksti aar. *St. Olav* 46: 51/52, 390-392.
- Venås, Kjell. 1982. «Norsk salmebok» - noko om bakgrunn, språkform og diktning. *Kirke og Kultur* 87, 386-405.
- Venås, Kjell. 1991. Kven eig nynorsken? *Mål og makt* 21: 4, 14-28.
- Vinje, Finn-Erik. 1978. *Et språk i utvikling*. Oslo: Aschehoug.
- V[ranken], G[erhard]. 1952. Salmebokens melodier. *St. Olav* 64: 3-4, 26-27.
- Werring, Henri. 1952. Lars Eskelands ettermæle. *St. Olav* 64: 33-34, 210-211.
- Watson-Gegeo, Karen Ann & David Welchman Gegeo. 1991. The impact of church affiliation on language use in Kwara'ae (Solomon Islands). *Language in Society* 20: 4, 533-555.
- Wiggen, Geirr. 1992. *Rettskrivings-studier II*. Dr.avh. Oslo: Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultet.
- W[right], C[arl A.] .P. 1952. Vår nye salmebok. *St. Olav* 64: 1-2, 8-11.

Hans-Olav Enger:

NOEN ADJEKTIVER I NØYTRUM *

1. Innledning

Hovedregelen for norske adjektiver i nøytrum er at de får en endelse -t (-tt), som f eks stor-stort. Men en del adjektiver har synkretisme (sammenfall) mellom formene i maskulinum/femininum og nøytrum, slik at de ikke får lagt til noen særskilt endelse i nøytrum. Det er vel kjent fra grammatikkene at dette blant annet gjelder adjektiver som ender på -ig, jf f eks Beito 1986:214ff eller Næs 1979:219f. I denne artikkelen skal jeg imidlertid ta opp ei annen gruppe adjektiver uten -t i nøytrum. Denne gruppa er mindre påaktet, vel fordi den er forholdsvis liten, men den er ikke uinteressant.

2. Noen eksempler og noen grammatikere

La oss først ta et eksempel. Adjektivet glad får ikke endelsen -t i nøytrum: glad-glad. Ved første øyekast kan dette virke som et tilfeldig og idiosynkratisk unntak fra hovedregelen, og slik er det også behandlet av Næs 1979:220, som sier at "noen enkelte ord" ikke får nøytrums -t, og blant disse nevner han altså glad. Dersom Næs mener det er helt tilfeldig at nettopp dette adjektivet ikke får -t, er han imidlertid på ville veger.

* For idéen til og idéer til denne artikkelen takker jeg
Rolf Theil Endresen, Staffan Hellberg,
Eldbjørg Indrebø Hovland, Kristian Emil Kristoffersen,
Tore Nasset og Anne Løvland Tørressen.

Nå er det et spørsmål i hvilken grad adjektiver som glad i det hele tatt forekommer i nøytrum; jeg kjenner iallfall et visst ubehag ved konstruksjoner som et glad barn. Det fins flere adjektiver som i praksis ser ut til å ha defekte paradigmer; iallfall bemerker Aasen 1965:159 om nasjonalitetsadjektiver som fransk, engelsk (som vi skal vende tilbake til nedafor), at "man dog helst undgaar at bruke [dem] i Intetkjøn." Men dette problemet skal vi altså se bort fra i denne artikkelen. (Jf ellers Pettersson 1990 om tilsvarende problemer i svensk.)

Nøytrumsforma glad er ikke idiosynkratisk, men inngår tvert om i et mer generelt mønster. Dette mønsteret beskriver Berulfsen 1967:64f:

En rekke adjektiver får ikke tillagt -t i nøytrum [...]
 Dette gjelder [...] En del adjektiver, de fleste
 enstavelses, som ender på -a, -o, -u, -y [...]

(Se også Western 1921:457.) Typen glad-glad er altså regelmessig nok; den er en marginal regel ("a minor rule" i engelske lingvisters terminologi, jf Spencer 1991:101). Riktignok blir adjektivet ny et unntak fra denne regelen, ettersom det følger hovedregelen for adjektivbøying, altså ny-nytt-nye. På sett og vis har dermed ny uregelmessig bøying, og det henger trulig sammen med at dette adjektivet er svært frekvent. Sammenhengen mellom frekvens og uregelmessig bøying er velkjent, jf f eks Enger 1991:50ff. Adjektivet god kan ved første øyekast også se ut som et unntak, men dette adjektivet bøyes uregelmessig i talespråket, jf /gu: - got/, så det er problematisk uansett. Det henger vel òg sammen med frekvensen.

Videre hevder Berulfsen at det er en sammenheng mellom adjektivene som ikke får -t i nøytrum og det faktum at "adjektiver som ender på trykksterk -a, -o, -u, -y, -å får ikke endelse i flertall [...]" (Berulfsen 1967:66.) Det virker rimelig, og vi skal vende tilbake til dette.

Nå skal det tilføyes at Berulfsen ved sida av eksempler som bra, tro, slu osv også lister opp edru, gasta, grepa. Disse siste adjektivene kan likevel med fordel behandles for seg. De er flerstavede, og utlydsvokalen er trykksvak; slik skiller de seg fra bra, tro, slu osv. Etter Beito 1986:216 er alle flerstavede adjektiver på -a uten bøyning. Med tanke på eksempler som edru, sannдру kan vi lure på om ikke dette også gjelder mange flerstavede adjektiver som ender på andre trykksvak vokaler. (Dette har jeg ikke gransket nærmere.)

3. Flere eksempler

Før vi går videre, skal jeg gi noen flere eksempler på adjektiver som ikke får -t i nøytrum i norsk skriftspråk, slik dette er beskrevet i ordbøkene. (Det er ikke uproblematisk å ta ordbøkene som sannhetsvitner i slike tilfeller, men det har jeg valgt å se bort fra.) Mønsteret er altså enstavelses adjektiver med utlydende, trykksterk - og dermed lang - vokal. Lista er sikkert ikke fullstendig. Den består også av uensartede adjektiver; noen av adjektivene i lista nedafor får ingen ending i flertal heller, mens andre får -e. Men det skal vi se bort fra nå. Følgende adjektiver får ikke endelsen -t i nøytrum:

<u>bra, glad, gra, sta</u>	-ender på lang <u>a</u>
<u>ru (1), slu, tru(2)</u>	-ender på lang <u>u</u>
<u>kry, sky</u>	-ender på lang <u>y</u>
<u>frod (3), mo, tro (4)</u>	-ender på lang <u>o</u>

Merknader:

(1) Adjektivet ru er enten ubøyd eller regelmessig i begge skriftspråk.

(2) Adjektivet tru er i bokmål ubøyelig, i nynorsk enten ubøyelig eller regelmessig (tru, trutt, true), ifølge ordbøkene.

(3) Dette lavfrekvente adjektivet (som uttales /fru:/) står oppført i Hovdenak et al 1986, men ikke i Landrø et al 1986. Det er likevel også å finne i Knudsen et al 1937.

(4) Denne forma fins bare i bokmål.

4. Hypoteser til forklaring

Det kan ikke være fonotaktiske grunner til at adjektivene ovafor ikke tar endelsen -t i nøytrum. Her må det være nok å vise til at formene bratt, qlatt, Stadt, Ruth, slutt, trutt er eksisterende ord, og på ingen måte bryter med norsk fonotaks.

En mulig hypotese kunne være at bra, glad, sta, ru, slu, tru ikke får endelsen -t i nøytrum for å unngå homonymi med ordene ovafor. En slik hypotese antydes av Diderichsen 1971:46 for danske adjektiver, men er etter mitt syn beheftet med mange svakheter, iallfall i norsk. Ett motargument er at ved sida av ru i nøytrum fins faktisk forma rutt, et annet at hypotesen ikke gjør greie for at frod, gra, kry, sky, tro alle mangler -t i nøytrum. Et tredje motargument er at hypotesen neglisjerer de fonologiske fellestrekkene mellom adjektivene i lista over; at alle adjektivene ender på trykksterk vokal, blir etter denne hypotesen bare ei tilfeldighet. Og for det fjerde: Vel er "collision homonymique" som forklaringsprinsipp belagt i diakron språkforskning, men det er bare i de meget få tilfellene der homonymene vil kunne forekomme i identiske kontekster (jf Bynon 1977:186ff).

Vi kan altså forkaste både "fonotaks-hypotesen" og "homonymi-hypotesen" som forklaringer. En tredje mulig hypotese er den Pettersson 1990:299f setter fram for svenske adjektiver. Etter

Petterssons syn er det semantiske restriksjoner som gjør at noen svenske adjektiver ikke tar endelsen -t i nøytrum, ennsi forekommer i nøytrum i det hele tatt. Implisitt hevder Pettersson dermed at de fonologiske fellestrekkene vi har pekt på ovafor, i grunnen er uvesentlige. (!) Petterssons hypotese er interessant, men det er ikke opplagt at samme hypotese kan anvendes i norsk og svensk, ettersom de to språkene oppviser visse forskjeller her.

Så hvorfor har det norske adjektivet glad nøytrumsforma glad? Jeg har faktisk ikke noe svar. Vel er det et interessant faktum at lang /a:/ og kort /a/ sjelden veksler i paradigmer, men det hjelper ikke for de adjektivene ovafor som ender på andre vokaler. Dermed har vi ingen forklaring. Nå trenger en ikke kreve forklaringer til alt, og sjølve begrepet "forklaring" er omstridt i språkvitenskapen (jf f eks Faarlund 1987, Enger 1991:11ff.) Men det er ingen spesielt tilfredsstillende konklusjon.

Et mer terminologisk poeng er ellers om det bør betegnes som morfofonologi at -t ikke blir lagt til her. Etter Matthews 1991:149 kan vi ikke regne en prosess som morfofonologisk dersom den er fonetisk arbitrær; morfofonologiske prosesser skal være fonetisk rimelige. Og som nevnt er det uråd å se noen fonetisk grunn til at ikke adjektivene ovafor skulle kunne få en -t i nøytrum. Mot Matthews' syn kan det likevel innvendes at kanskje bør vi ikke kreve at alle morfofonologiske regler skal være fonologisk (ev fonetisk) naturlige, jf Hellberg 1978.

Etter mitt syn er det imidlertid ikke avgjørende om vi kaller dette "morfofonologi" eller ei. Den amerikanske lingvisten Charles F Hockett skreiv en gang i en helt annen sammenheng:

As we describe language we can lean either way in handling [...] boundary cases - the language itself is quite indifferent to our choice.

(Her sitert etter Johannessen 1990:58)

I denne noe pragmatiske ånd skal vi nøye oss med å konstatere at vi står overfor en morfologisk prosess som - iallfall i stor grad - er fonologisk betinget. (For generative lingvister har forøvrig slike eksempler en viss teoretisk interesse; se Spencer 1991:77f.)

5. Fonologiske spekulasjoner

Et viktig spørsmål er om det fins noe som er felles for vokalene i eksemplene ovafor, altså /a:, ʌ:, y:, u:/, og som samtidig skiller dem fra de øvrige vokalene, /i:, e:, ø:, o:/. (Jf fritt, spedt, sprøtt, trått. Det niende lange vokalfonemet, /æ:/, kan vi trygt overse. Grunnen er at ikke et eneste enstavet norsk adjektiv ender på /æ:/, og dermed fins det ikke noe grunnlag for å føre /æ:/ til noen av gruppene. Forøvrig er det vel få ord i norsk i det hele som ender på lang /æ:/. Jeg kan bare komme på bæ og hæ...)

En åpenbar vanske med spørsmålet ovafor er at norske vokalfonemer varierer fra dialekt til dialekt. Derfor skal jeg nå innskrenke meg til mitt eget talemål, midtøstlandsk, og der fins det (dessverre!) ikke noe enkelt fonologisk trekk som samler /a:, ʌ:, y:, u:/ mot /i:, e:, ø:, o:/. Runding er felles for /ʌ:, y:, u:/, men ekskluderer /a/, og inkluderer /ø:, o:/. Vokalene /y:, ʌ:/ er fremre, men vokalene /a:, u:/ er bakre. Og vokalene /y:, ʌ:, u:/ er trange, men /a:/ er åpen. Riktignok kan vi formulere oss slik at vi får samlet gruppa /a:, ʌ:, y:, u:/: Medlemmene i gruppa er enten [+høy, +rundet] eller [+lav, -rundet]. Men dette er ikke en fonologisk naturlig klasse (slik dette begrepet defineres av f.eks. Hyman 1975:139).

Her kan vi sammenligne med ei annen gruppe adjektiver, nemlig enstavelses adjektiver som ender på -sk. Her er regelen ifølge Beito 1986:214 at nasjonalitetsadjektiver ikke får -t i nøytrum, mens andre adjektiver får det, slik at det skal hete et

norsk flagg, men ferskt kjøtt. (Denne regelen gjelder neppe alle norske dialekter, og heller ikke gjelder den i svensk, jf f eks Mårtenson og Fjeldstad 1982:94).

Slik Beito formulerer regelen, er den altså bare delvis fonologisk, sjøl om konsonantgruppa -skt vel kan kalles fonotaktisk avvikende, ettersom fonemet /s/ fulgt av to tautosyllabiske plosiver i utlyd er marginalt i norsk fonotaks. Det fins også vitnemål om at kombinasjonen -skt ikke får stå uforandret i all norsk, jf Aasen 1965:159, som nevner eksempler som beikst for beiskt og falst for falskt. Ikke overraskende fins tilsvarende eksempler i færøysk, der -skt uttales -kst i enstavelsesord, jf Lockwood 1977:23.

Problemet med å skulle regne denne regelen som fonologisk betinget er likevel åpenbart: Fonologisk sett er det ingen grunn til at norskt skulle være noe mindre akseptabelt enn ferskt. "Nasjonalitetsadjektiver" er ikke et fonologisk begrep. Her ser vi da ei likhet mellom adjektiver av typen glad og adjektiver av typen norsk: Fonologiske forhold synes relevante, men ikke avgjørende. Nøytrum av typen norsk synes likevel "bedre" fonologisk begrunnet enn nøytrum av typen glad.

De adjektivene som ikke får -t i nøytrum er færre enn de adjektivene som ikke får -e i flertal. Adjektiver som ender på /o:/, som blå, grå, rå, små skal nemlig ha nøytrumsendelsen -t i nøytrum, men ikke flertalsendelsen -e i bokmål, ifølge Berulfsen 1967:66. Dette er likevel et normativt synspunkt; praksis er nok varierende i flertal. Iallfall gir Western 1921:457 gode eksempler på vakling ved disse adjektivene i bokmål, og i nynorsk er både blå og blåe mulige pl-former, jf Beito 1986:215.

Men heller ikke denne noe større gruppa av vokaler (/a:, ʌ:, u:, y:, o:/) kan defineres tilfredsstillende fonologisk. Likevel har adjektiver som blå interesse her.

6. Typen blått og prototypiske definisjoner

Western 1921:453 stiller opp ei liste over formelle kjennetegn på adjektiver, og trekker så fram endelsen -e som den viktigste:

Bortsett fra de ubøielige adjektiver på -e (stille,
bange) kan derfor den hovedregel oppstilles at et virkelig
adjektiv får endelsen -e i bestemt form og i flertall.

(Westerns utheving)

Dette gjelder imidlertid ikke uten videre for adjektiver som blå, altså adjektiver som ender på lang /o:/. Disse adjektivene kan likevel ikke karakteriseres som ubøyelige, fordi de får nøytrumsendelsen -t. Om vi igjen sammenligner med adjektiver som norsk, ser vi at disse får -e i pl, sjøl om de altså ikke får -t i nøytrum. Adjektiver av denne typen - og dem er det utvilsomt langt flere av - passer dermed bedre med det Western sier.

For meg ser det ellers ut som Western ved å tale om "virkelige adjektiver" nærmer seg en slags prototypisk definisjon av adjektivet. Enkelt sagt hevder Western implisitt at noen adjektiver er mer "virkelige", mer "adjektiv-aktige" enn andre. Noen lingvister vil mene at en slik tenking er uakseptabel. For eksempel hevder Dyvik 1986:136f bestemt at kategorimedlemskap ikke er graderbart. Men ikke alle språkforskere vil si seg enige med Dyvik; prototypetenking er kommet mer "på moten" i lingvistikken i de seinere åra. (Se f eks Lakoff 1987, Langacker 1987:16.) Denne uenigheta er viktig, men jeg skal ikke gå nøye inn på den her.

7. Oppsummering

Vi må kunne si at enstavede adjektiver med utlydende lang vokal bøyes i det minste delvis regelmessig i nøytrum. Eksempel glad-~~glad~~ er altså ikke et tilfeldig unntak. Nå er ikke

nøytrumsendelsen for disse adjektivene fullstendig forutsigelig, jf f eks nytt mot kry, men det vil være åpenbart urimelig å kalle den fullstendig uforutsigelig, eller arbitrær.

Dette kan faktisk relateres til debatten om prototyper, som vi var innom i punkt 7 ovafor. Lakoff 1987:146f skiller mellom fullstendig motiverthet (full forutsigelighet), delvis motiverthet og fullstendig arbitrærhet. I ei slik inndeling må bøyinga av adjektiver som glad regnes som et eksempel på delvis motiverthet. Etter Lakoffs syn er begrepet "delvis motivert" teoretisk viktig som argument for nettopp prototypiske definisjoner.

Men hva en enn måtte mene om prototyper: Vi har her sett på ei forholdsvis lita gruppe adjektiver, der regelen om ikke å føye til noen særskilt nøytrumsendelse gjelder nesten uten unntak. Men hvorfor denne regelen fins, har vi ikke klarlagt.

Ekskurs: Sammenligning med norrønt og med andre nordiske språk

Diakront sett er det verdt å merke seg at denne regelen ikke fins i norrønt, som har nøytrum glatt til glæðr (slik Næs 1979:220 også bemerker.) Etter Noreen 1970:290ff har alle norrøne adjektiver -t som nøytrumsendelse ved sterk bøyning. Ettersom flere av adjektivene på lista over er av norrønt opphav (f eks frod < fróðr, gra < graðr, tru < trúr), må disse ha blitt omdannet, og regelen om ikke å legge til -t ved nøytrumsord må dermed ha vært produktiv. Her ser vi da at en marginal regel er produktiv på hovedregelens bekostning. Dermed blir det også mer begripelig at adjektivet ny følger hovedregelen: Det er velkjent at særlig frekvente ord gjerne motstår omdannelser, jf f eks Bynon 1977:42f, Enger 1991:50.

Om vi sammenligner norsk med de andre nordiske språkene, ser vi at dansk også har denne marginale regelen. Svensk har den ikke, iallfall ikke i samme grad; i svensk heter det altså glad - glatt. Dette kan vi nok se i sammenheng med at i svensk er

hovedregelen for nøytrum, altså suffigering av -t, mer konsekvent gjennomført; som i f eks typiskt svenskt, jf Mårtenson og Fjeldstad 1982:94. (Men også i svensk i er det mange problemer her, jf igjen Pettersson 1990.) Suffigering av -t er også mer gjennomført i islandsk og færøysk. Med andre ord indikerer også den geografiske distribusjonen av typen glad-glad at den diakront sett er en innovasjon.

Referanser

- Beito, Olav Toreson 1986. Nynorsk grammatikk. 2. utg.
Oslo: Samlaget.
- Berulfsen, Bjarne 1967. Norsk grammatikk: Ordklassene.
Oslo: Aschehoug.
- Bynon, Theodora 1977. Historical linguistics.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Diderichsen, Paul 1971. Elementær Dansk Grammatik.
København: Gyldendal.
- Dyvik, Helge 1986 (1980). Grammatikk og empiri, bd 1.
Bergen: Institutt for fonetikk og lingvistikk.
- Enger, Hans-Olav 1991. Bortfall av person- og talbøyning i lys av kognitiv morfologi. Upublisert hovedoppgave.
Universitetet i Oslo.
- Faarlund, Jan Terje 1987. "Om beskriving og forklaring i lingvistisk teori" i Norsk Lingvistisk Tidsskrift.
Oslo: Novus.
- Hellberg, Staffan 1978. "Unnatural phonology" i Journal of Linguistics, vol 14.
- Hovdenak, Marit et al 1986. Nynorskordboka. Oslo: Samlaget.
- Hyman, Larry M 1975. Phonology: Theory and Analysis.
New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Johannessen, Janne Bondi 1990. Automatisk morfologisk analyse og syntese. (Oslo-studier i språkvitenskap 8) Oslo: Novus.
- Knudsen, Trygve et al 1937-57. Norsk riksmålsordbok.
Oslo: Aschehoug.
- Lakoff, George 1987. Women, Fire and Dangerous Things.
Chicago: University of Chicago Press.
- Landrø, Marit Ingebjørg et al 1986. Bokmålsordboka.
Oslo: Universitetsforlaget.

- Langacker, Ronald W 1987. Foundations of Cognitive Grammar, vol I, Theoretical Foundations.
Stanford: Stanford University Press.
- Lockwood, William Burley 1977. An Introduction to Modern Faroese.
3. oplag. Tórshavn: Føroya Skúlabókagrunnur.
- Matthews, Peter Hugoe 1991. Morphology. 2. utg.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Mårtenson, Per og Anton Fjeldstad 1982. Svenska för norrmän.
Stockholm: Akademilitteratur.
- Noreen, Adolf 1970 (1923). Altnordische Grammatik I: Altisländische und altnorwegische Grammatik... Tübingen: Max Niemeyer.
- Næs, Olav 1979. Norsk grammatikk. 4.utgave. Oslo: Fabritius.
- Petterson, Thore 1990. "Varför barnet inte kan vara latt" i
Andersson, Erik og Marketta Sundman (utg): Svenskans beskrivning 17. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Spencer, Andrew 1991. Morphological Theory.
Oxford: Basil Blackwell.
- Western, August 1921. Norsk Riksmåls-grammatikk.
Kristiania: Aschehoug.
- Aasen, Ivar 1965 (1864). Norsk Grammatik.
Oslo: Universitetsforlaget.

MODALVERB I NORSK

Spredte momenter til beskrivelse¹

Av Svein Lie

1 Modalitet

Modale hovedkategorier: Epistemisk og deontisk modalitet.

Epistemisk: Om at noe vites / blir trodd²

Deontisk: Om det som er påbudt / tillatt³

Modaliteten kan uttrykkes på flere måter, bl.a. ved tempus og modalverb.

2 Modalverb

Modalverb i norsk, iflg. Western (1921:335): *kunne, skulle, ville, måtte, tore, burde*. Næs (1972:269) legger til: *få* og nynorsk *lyte, turve*.

Tradisjonelt kriterium (for norsk): Modalverb styrer infinitiv uten *å*. Men i så fall kommer flere verb inn i diskusjonen: *gidde, behøve, trenge, greie, klare, orke, bruke*, nynorsk *pla*. Flere av disse brukes iallfall delvis uten infinitivsmerke etter. I svensk, og i en viss monn også i nynorsk, er det også en god del flere verb som kan mangle infinitivsmerke: *hoppas, slippa, sluta, tänka, tyckas, våga, ämna, önska*, delvis også *besluta, börja, försöka, lova* o.fl.⁴

¹ Artikkelen bygger på notater til et hovedfagsseminar i nordisk 1990.

² Formuleringen her er fra Dyvik (1980:100). Vanligere er det å si at epistemisk modalitet har med sannsynlighet å gjøre.

³ Epistemisk = potensial; deontisk = optativ. Iversen (1972), Lie (1984) m.fl. bruker potensial og optativ. Begrepene subjektiv og objektiv blir også brukt, men på ulike måter, se nedfor.

⁴ Felles for endel av disse er at de uttrykker aksjonsart. Noen uttrykker det som er kalt dynamisk modalitet (som *kunne* = 'være i stand til').

Et annet kriterium på hjelpeverb generelt: De tar ikke proordet *gjøre*:

Skal du gå? Ja, jeg skal det /*Ja, jeg gjør det

Ønsker du å bli her? Ja, jeg gjør det

Jf.: Orker du gjøre det? Ja, jeg gjør det

Plar du ta denne bussen? Ja, eg gjer det

Behøver du gå alt nå? (?)Ja, jeg gjør det

Et tredje kriterium på hjelpeverb er at de inngår i presenteringer:

Det har sittet en katt på trappa

Det kan sitte en katt på trappa

*Det våger å sitte en katt på trappa

(Sundman 1983).

3 Nødvendig - mulig

Modalverb uttrykker gjerne at noe er **nødvendig** eller **mulig** (epistemisk), evt. at noe er **påbudt** (obligatorisk) eller **tillatt** (deontisk).

At noe er påbudt, vil si at det er normativt eller moralsk nødvendig, og at noe er tillatt, vil si at det er normativt eller moralsk mulig. Dermed kan en si at begge typer modalitet dreier seg om det som er nødvendig eller mulig.

At noe er nødvendig, uttrykkes gjerne med *må* - at noe er mulig, med *kan*:

Epistemisk

De må være ute

De kan være ute

Deontisk

Du må bli med

Du kan bli med

Vi kan vise dette slik:

	Epistemisk	Deontisk	
Nødvendig	MÅ	MÅ	Obligatorisk
Mulig	KAN	KAN/FÅR	Tillatt

Det er en viss sammenheng mellom at noe er nødvendig, og at noe er mulig.

Lyons mener at 'nødvendig' kan avledes av 'mulig':

At p er nødvendig, vil si at det er ikke mulig at ikke p.

Eller slik: nec p = ~poss ~p.

(~p = ikke p, nec = 'er nødvendig', poss = 'er mulig'.)

Vi får i så fall:

poss p	De kan være ute
~poss ~p	De må være ute

Men vi har også andre logiske muligheter her: ~poss p og poss ~p, altså: Det er ikke mulig at p, og: Det er mulig at ikke p. Det første vil bli slik:

~poss p	De kan ikke være ute
---------	----------------------

(Merk at *ikke* negerer *kan*, ikke infinitiven.)

Når *må* skal negeres, får vi helst:

poss ~p	De behøver ikke være ute (fordi om ...)
---------	---

('Behøver ikke p' betyr ~nec p. Siden nec p = ~poss ~p, får vi

~(~poss ~)p = poss ~p, som igjen betyr: Det er mulig at ikke p, som er (logisk sett) synonymt med 'behøver ikke p'.)

Tilsvarende eksempler på deontisk modalitet (men se seinere):

poss p	Du kan gå
~poss ~p	Du må gå
~poss p	Du får ikke gå / Du må ikke gå
poss ~p	Du behøver ikke gå

Modalverbet *få* kan også brukes istf. *kan* i positive utsagn:

Du får gå nå

men er kanskje enda mer naturlig når modalverbet er negert. Men også *kan* er mulig:

Du kan ikke gå nå

Merk at også *må* kan brukes her. *Må ikke* betyr vanligvis 'er nødvendig at ikke', mens *behøver ikke* betyr 'er ikke nødvendig at'. Eller om vi bruker nec:

nec p	Du må gå
~nec p	Du behøver ikke gå
nec ~p	Du må ikke gå

Og siden nec p = ~poss ~p, blir nec ~p = (~poss ~)~p = ~poss p, som er den betydningen vi postulerte for

Du får ikke gå

og det skulle stemme noenlunde med vanlig språkbruk.

At *må ikke* og *kan ikke/får ikke* betyr omtrent det samme, kan vi også se om vi tenker mengdeteoretisk:

Vi må gå betyr omtrent: 'i alle mulige verdener er det ønskelig at vi går'. *Vi kan gå* betyr 'i en mulig verden er det ønskelig at vi går'. *Vi må ikke gå* skulle da bety 'i alle mulige verdener er det ønskelig at vi ikke går', og *vi kan ikke/får ikke gå* 'i en mulig verden er det ønskelig at vi går'. Den siste betydningen vil være inkludert i den forrige, og dermed er det naturlig disse nektede setningene i praksis kan brukes om hverandre.^{5 6}

Mens vi kan si *De må være ute*, og mene 'det er nødvendig (ut fra det vi veit) at de er ute', så får *De må ikke være ute* enten en deontisk tolkning eller modaliteten blir negert, og hvis den siste tolkningen blir aktivisert, blir setningen synonym med *De behøver ikke være ute*.

Vi kan legge merke til her at negasjonen ved modalverb ikke oppfører seg konsekvent. Vi ser at i *De kan ikke være der nå* benekter vi modalverbet, for

⁵ Jeg brukte her eks. med deontisk modalitet. Betydningene ville være lettere å anskueliggjøre med epistemisk modalitet (*De må være på fjellet* = 'I alle mulige verdener er det slik at de er på fjellet'), men *må ikke* brukes helst ikke på denne måten epistemisk.

⁶ Slik også Engh (1975).

betydningen er 'det er ikke mulig at de er der', ikke: 'det er mulig at de ikke der der'. Slik er det oftest ved andre verb som styrer infinitiv: *Det begynte ikke å snø* innebærer at det ikke var noen begynnelse, ikke at at det begynte å ikke-snø, dvs. slutta å snø. I *Du må ikke gå* derimot er det infinitiven etter, dvs. utfyllinga, som er negert: 'det er nødvendig at du ikke går'. Slik er det også ved de fleste andre modalverba:

Du skal ikke gå ('det er nødvendig at du ikke går')

Du bør ikke gjøre det ('det er ønskelig at du ikke ...')

Jeg vil ikke reise ('jeg vil at jeg ikke reiser')

Vi kan illustrere det slik (gjelder primært deontisk modalitet):

	Positivt	Negativt	
		modalitet	utfylling
Nødvendig	MÅ	BEHØVER IKKE	MÅ/KAN/FÅR IKKE
Mulig	KAN ⁷	KAN IKKE	

4 Subjektiv - objektiv

Mange bruker dette begrepsparet for å skille forskjellige former for modalitet. Men det er ikke samsvar i hva en legger i begrepene, i alle fall ikke hva de refererer til.

Engh (1975): Epistemisk = objektiv, deontisk = subjektiv

Tyske grammatikere (DUDEN 1973, Askedal 1976, Helbig & Buscha (1988):

Epistemisk = subjektiv, deontisk = objektiv⁸

⁷ Kan har også en annen betydning, som i *Jeg kan svømme*, se seinere.

⁸ Det betyr vel helst at subjektiv hos Engh betegner 'som går på subjektet i setningen', mens det hos tyskerne går på subjektet for talehandlingen, dvs. taleren.

Også Lyons (1977, 1981) - og med han Palmer (1986) - bruker subjektiv og objektiv, men ikke som et skille mellom epistemisk og deontisk. Subjektiv går her på taleren, og subjektiv epistemisk modalitet skal betegne at det er talerens formodning om et saksforhold er sant (faktivisk) eller ikke. Palmer (1986:102) antyder at epistemisk modalitet kanskje alltid er subjektiv, men en kan kanskje diskutere om ikke vi kan se begge deler i

Det kan ikke regne der nå

Hvis det er talerens vurdering som uttrykkes, er det subjektiv modalitet, hvis det er en logisk slutning uavhengig av talerens vurderinger, er det objektiv. (Jf. Lyons 1977:797f.) Men siden det i alle fall er taleren som bringer fram de evt. objektive slutningene, er dette skillet vanskelig.

Det er lettere å tenke seg et slikt skille ved deontisk modalitet. Subjektiv deontisk modalitet skal da betegne at det er taleren som gir uttrykk for tillatelse, ønske, påbud osv., mens den objektive bare refererer andres tillatelse osv. Legens

Du kan komme inn nå

blir da subjektiv, mens forværelsespersonens

Du kan gå inn nå

blir objektiv, hvis det er en overbringelse av legens tilatelse.

5 Andre modalverb

5.1 I deontisk bruk

Må og *kan* er lettest å beskrive, da de nokså greit gir uttrykk for noen grunnleggende modale betydninger. Men vi har andre modalverb også:

Bør

I deontisk betydning kan *bør* sees på som noe som ligger på en skala mellom *kan* og *må*:

MÅ	BØR	KAN
<----->		
Obligatorisk	Ønskelig	Tillatt

Du kan gå (svakest)

Du bør gå (sterkere)

Du må gå (sterkest)

Men det kan sees på også litt annerledes. *Du kan gå nå* sies gjerne i situasjoner hvor 'du' til nå ikke har hatt lov til å gå, eller hvor det ligger en forventning om at 'du' ikke har lov til å gå. I så fall kan vi si at *kan* betyr omtrent 'ikke obligatorisk ikke p', dvs. 'det er ikke (lenger) obligatorisk å ikke gå'. Det gir også god mening til det vi sa om at det nødvendige eller obligatoriske er forbundet med det mulige eller tillatte. Vi avleda tidligere nødvendighet av mulighet, men synspunktet her (med *kan*) tilsier snarere at tillatt er avleda av obligatorisk. Og det gjør da også Lyons (1977:840). Mao.: han antar at den grunnleggende semantiske faktor ved epistemisk modalitet er mulighet, men ved deontisk obligatoritet.

Om vi så går tilbake til *bør*, ser vi at det ikke inneholder elementet 'opphøvelse av forbud'. Kanskje er dette en annen type modalitet enn den vi ser i *må* og *kan*. (Det blir tradisjonelt sagt at *bør* uttrykker hortativ, dvs. det ønskelige.)

For epistemisk bruk av *bør* ser skalaen, der *bør* ligger mellom *må* og *kan*, ut til å passe bedre.

Skal

Skal har i deontisk betydning mye til felles med *må*. *Du skal gå nå* og *Du må gå nå* innebærer begge noe i retning av at det er nødvendig at du går nå. Det sies gjerne at *skal* uttrykker plikt, men det kan vel også *må* gjøre.

Forskjellen mellom *må* og *skal* er ikke lett å gjøre greie for. Men om en sier at *skal* uttrykker plikt og *må* nødvendighet, så kan en vel si at i plikt ligger det noe som noen sier en *må* gjøre, i nødvendighet ligger det at diverse ytre omstendigheter tvinger en til å gjøre noe. Vi kunne kanskje innføre begrepet **normkilde** om den/det som er opphavet for normen. Normkilden behøver ikke være identisk med den som uttrykker normen, men kan være det. Vi kan da kanskje si at i

Du skal gå nå

er taleren både normkilde og den som uttrykker normen. Men i

Du må gå nå

er ikke taleren normkilde, men han/hun uttrykker den.

Hvis en aksepterer dette så langt, er det opplagt ikke gjennomført. For *skal* kan uttrykke andres normer:

Vi skal slippe fotgjengerne over først

(dvs. objektiv modalitet i Lyons' forstand). Kanskje ligger den prototypiske betydning av deontisk *skal* i at det uttrykker en norm gitt av personer (herunder institusjoner), mens *må* gir uttrykk for norm tvunget fram av ytre omstendigheter (som kan inkludere andres vilje).

Få

Få som modalverb er lite påakta, delvis fordi det også har andre hjelpeverbs-funksjoner.

Deontisk *få* ligger semantisk sett nær *kan* (om tillatelse, dvs. permissivt) eller *må* (dvs. kompulsivt).

Du får gjøre som du vil (perm.)

Jeg får (lov til å) dra i morgen (perm.)

Du får gjøre det (komp. - og perm.?)

Få forekommer kanskje relativt oftere i nektede setninger:

Du får ikke gjøre det!

Jeg får ikke dra likevel

Som vi har sett blir skillet mellom permissiv og kompulsiv oppheva i negerte setninger.

Vil

Ville hørte i norrønt ikke med til preterito-presentiske verb, som de andre modalverba hørte til. Kanskje er det ikke helt tilfeldig. Betydningen ligger litt i utkanten av det som er kjerneområdet for modaliteten. Og det er knapt noe betydningsskille mellom *vill*e og *ønske* (*å*).

Men det er også klare forbindelser til andre modalverb, klarest til *bør*.

Ved *vill*e er det alltid subjektets vilje eller ønske det er snakk om:

Jeg vil gå nå

(?)Du vil gå nå

Han vil gå nå

Ved *bør* kan det nok gis uttrykk for subjektets vilje, men heller andres vilje eller hva de ytre omstendigheters tilsier:

Jeg bør gå nå ('ut fra omstendighetene er det ønskelig at jeg går')

Du bør gå nå

Vi ser at siden det ikke nødvendigvis er subjektets vilje, er den siste setningen OK, men med *vil* blir den påfallende (fordi den vil stride mot samtalemaksimene).⁹

Kan (habilitativ betydning)

Vi har tidligere sett på *kan*. Men *kan* har også betydningen 'være i stand til'. (Betydningen ligger nok nær den tidligere nevnte, for 'være i stand til' betyr omtrent 'være mulig for en (pga. ens ferdigheter)'. Men det oppfattes ofte som en egen betydning.)

Denne betydningen kalles tradisjonelt **habilitativ**. Enkelte (Lyons, Palmer) kaller den **dynamisk**.

⁹ Sundman (1983) regner ikke med *vill*e til modalverba.

Denne betydningen er noe marginal i forhold til modalitetssystemet. Vi ser at engelsk *can* ikke dekker denne betydningen, og i norske dialekter kommer ofte infinitivsmerket inn:

Je kan å svømme

5.2 I epistemisk bruk

Når det gjelder epistemisk bruk av modalverba, bør en merke seg *skal*. *Skal* betegner et "forlydende", dvs. at det som sies, sies på grunnlag av at det er sagt eller meddelt på annen måte av andre, og at taleren ikke nødvendigvis går god for den han sier:

De skal være gift

Ha skal ha eksamen

Eller sagt på en annen måte: Taleren meddeler saksforholdet med en viss reservasjon, som bunner i at han har hørt det, lest det e.l. og ikke har første-hånds kunnskap.

Ved andre modalverb går heller ikke taleren god for at saksforholdet er sant, f.eks. i

De bør være framme nå

Han kan ha eksamen

De må være gift

Men her er det mer generelle forhold, ytre omstendigheter av ymse slag, som gjør at taleren antar at saksforholdet med større eller mindre sikkerhet er sant:

Han kan ha eksamen - han studerte jo der lenge

De må være gift - de har gifteringer

Ved *skal* markeres det altså at kunnskapen skyldes at det er meddelt, ved de andre bare at det er en kunnskap en slutter seg til på grunnlag av forskjellige forhold. Så kan igjen vissheten graderes ved at en bruker forskjellige slags modalverb:

MÅ	BØR	KAN
←----->		
sikkert	sannsynlig	mulig

Vi kunne markere dette slik:

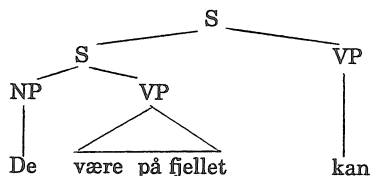
Kunnskap på grunnlag av	Forlydende	Annet
Sikker	SKAL	MÅ
Mindre sikker		BØR
Minst sikker		KAN

10

6 Litt om syntaksen

Det ble ofte sagt innen (klassisk) TG at modalverb i epistemisk betydning var enverdigte, dvs. intransitive, mens modalverb i deontisk betydning var toverdigte, dvs. transitive. Dvs. en tenkte seg strukturen omtrent slik:¹¹

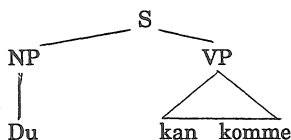
Epistemisk: *De kan være på fjellet:*

¹⁰ Mer om betydningen til *skal*, *vil*, *må*, *bør* og *kan* i en kommende hovedoppgave av Linda Salomonsen (Universitetet i Oslo).

¹¹ Innen Styrings- og bindingsteorien (GB) er det noe uklart hvordan en skal sette opp strukturen for disse setningene, og om det en skal hevde at det er en syntaktisk forskjell (iflg. Tarald Taraldsen, personlig kommunikasjon).

Deontisk: *Du kan komme:*

Ved epistemisk modalitet skulle altså modalverbet stå til hele setningen ellers. Betydningen er jo omtrent: 'At de er på fjellet, "kan" være', dvs. er muligens sant, og det gir den syntaktiske strukturen en antydning om.

Strukturen viser også hvorfor vi her kan trekke ut modalverbet og lage en ny oversetning:

Den kan være at de er på fjellet¹²

Etter modalverb kan ofte infinitiven sløyfes (foran tilstedsadverbial). Men det gjelder bare deontisk modalitet:

Jeg vil (dra) hjem

Du bør (komme deg) ut i frisk luft

Jeg skal (reise/gå) dit!

Om vi stryker infinitiven i

De må være på fjellet

får vi automatisk deontisk tolkning:

De må på fjellet

Det er, iallfall i all hovedsak, bare modalverb i optativ bruk som kan stå i perfektum og pluskvamperfektum. Mens

Han skal være her

både har en epistemisk og en deontisk lesning, så er perfektum entydig deontisk;

Han har skullet være her

¹² Dette bruker Engh som kriterium på epistemisk modalitet.

(Derimot er

Han skal ha vært her
med perfektum av hovedverbet, klart epistemisk.)

De fleste modalverba kan ikke passiveres. Men det kan infinitiven etter:

Du bør lese grammatikken
*Grammatikken er burdet lese
Grammatikken bør leses

Jf.: De forbød henne å lære arabisk
Arabisk ble forbudt henne å lære
*Arabisk forbød henne å læres/bli lært
(Og: De forbød henne å bli lært (opp) av Ahmed)

Vi ser altså at ved modalverb blir objektet for infinitiven i passiv subjekt i setningen og dermed for modalverbet. Det gjelder både deontisk (eks. ovafor) og epistemisk modalitet:

Hun skal være blitt funnet

Et unntak er *ville* (i voluntativ betydning):

De ville kjøpe leiligheten
??Leiligheten ville kjøpes
(Men: Leiligheten vil snart bli solgt)

Kan oppfører seg normalt når det ikke har habilitativ (dynamisk) betydning:

Han kan ha blitt funnet

Men i habilitativ betydning kan modalverbet sjøl få passiv:

Dette skal kunnes til eksamen

(kanskje igjen et vitnemål om at denne betydningen er marginal i forhold til modalitet).

BIBLIOGRAFI

- Askedal, John Ole (1976): *Innføring i tysk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- DUDEN (1973): *Grammatik*. Mannheim: Duden.
- Dyvik, Helge (1980): *Grammatikk og empiri*. Universitetet i Bergen.
- Engh, Jan (1975): *MÅ og KAN med objektiv lesning*. Hovedoppgave, Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- Helbig, Gerhard & Joachim Buscha (1988): *Deutsche Grammatik*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Iversen, Ragnvald (1973): *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo: Aschehoug.
- Lie, Svein (1984): *Innføring i norsk syntaks*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lyons, John (1977) *Semantics I-II*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Lyons, John (1981): *Language, meaning and context*. Bungay: Fontana.
- Næs, Olav (1972): *Norsk grammatikk*. 3. utg. Oslo: Fabritius.
- Palmer, F.R. (1986): *Mood and Modality*. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Sundman, Marketta (1983): Svenska modalverb - ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb. *Struktur och variation. En festskrift till Bengt Loman*. Åbo.
- Vikner, Sten (1988): *Modals in Danish and Event Expressions. Working Papers in Scandinavian Syntax 39*. Lund.
- Western, August (1921): *Norsk riksmålsgrammatikk*. Kristiania: Aschehoug.

Artikler i NORSKRIFT

fra nr 1 til nr 77

Tilgjengelige nummer av NORSKRIFT kan kjøpes fra Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, postboks 1013 Blindern, 0315 OSLO.
Priser: T.o.m. nr 55: 30 kr. stk. F.o.m. nr 56: 40 kr. stk.

Språk

1975

* nr 1	Kjell Ivar Vannebo:	Hvorfor NORSKRIFT – og for hvem?
	Ernst Håkon Jahr:	l-fonemet i Oslo bymål
	Eskil Hanssen:	Ordforrådet i naturlig talespråk
* nr 3	Geirr Wiggen:	Utelatelse av setningsledd
* nr 4	Eskil Hanssen:	Likt og ulikt om semantisk analyse
	H.O. Wiull:	Kasus ved sammenlikning – et forsøk på analyse
	Einar Bruaas:	Om verbalvalens – en skisse
	Arne Torp:	Ei lita utgreiing om verbalvalens. Kva er verbalvalens?

1976

* nr 5	Tove Bull og
Jan Ragnar Hagland:	Dagsnyttsspråket i radio – ei gransking av språkbruken i 15 dagsnyttssendingar på nynorsk
	Thorstein Fretheim:	Spørreordsspørsmål uten spørreord. En studie i norsk talemålsyntaks
	Thorstein Fretheim:	I tilfelle
	Eskil Hanssen:	Om relativsetningens syntaks og semantikk
* nr 8	Arne Torp:	Taksonomisk-strukturalistisk og generativ fonologisk analyse: ei praktisk jamføring

* = nummeret er utsolgt

	Ljubiša Rajić:	Grunnlagsproblemer i historisk språkforskning I
	Magne Myhren:	Talemålsgrunnlaget for preteritumsformene på <u>ade</u> hjå Ivar Aasen
	Magne Myhren:	Fenrir – freistnad på ei språkleg tolking. Til Hofuðlausn 10
* nr 9	Ljubiša Rajić:	Grunnlagsproblemer i historisk språkforskning II
	Einar Bruaas:	Noen spesielle setningskonstruksjoner i norsk
* nr 11	Eskil Hanssen:	Nominalsyntagme av typen <u>Han Asbjørn</u> i mellomnorsk
	G.A. Tanner:	The Use of Retroflex Flap among Children aged 12-16 in Oslo
	H.O. Wiull:	Litt om genus i norsk
1977		
* nr 13	Jan Engh:	Om en innholdsvariant av <u>skal</u>
	Jan Engh:	Talehandlingsteori og språkbeskrivelse. Et oversyn
* nr 14	Eric Papazian:	Om "tjukk l" og andre rare lyder
	Ernst Håkon Jahr:	Svar og kommentar til Eric Papazians artikkel "Om 'tjukk l' og andre rare lyder"
* nr 17	Einar Bruaas:	Nominaladjektiv
	Vigleik Leira:	Litt om setningsknote, neksusknote og identifiseringsformelen "det er ..."
	Helge Lødrup:	Mikill maðr ok sterkr
	Thorstein Fretheim:	En problematisk kausalkonstruksjon i norsk
	Thorstein Fretheim:	En generativ analyse av setninger med verbet "gi tilbake"

* = nummeret er utsolgt

- Thorstein Fretheim: Kort merknad om bruken av pluskvamperfektum
- 1978
- * nr 19 Svein Lie: Om inndeling av leddsetninger
 Svein Lie: Mer om transitive verbalgrupper
 Eric Papazian: Hu sa at aldri hadde a sett henner så sinna
- nr 20 Bernt Fossestøl: Tekstlingvistiske stilmarkører
 Bernt Fossestøl: Språklig struktur og litterære konvensjoner
 Kjell Ivar Vannebo: Tellelige og massebetegnende substantiver
 Arne Torp: Nokre tankar om norrøne grammatikkar og norrøn grammatikk
- 1979
- nr 22 Barbara A. White: A study of the Use of Politeness Stereotypes in modern spoken Norwegian
- nr 24 Magne Rommetveit: Predikativet
 Svein Lie: PLUSS
- * nr 25 Bernt Fossestøl: Relativsetninger i kommunikasjon
 Svein Lie: "Bare" er ikke bare bare – og ikke "også" heller
 Anne Hvenekilde: Lærebøker i norsk som fremmedspråk
- 1980
- nr 26 Bernt Fossestøl: Noen tanker omkring målsettingen for norskstudiet
 Kjell Ivar Vannebo: Hvorfor undervise i grammatikk?
 Eyvind Fjeld Halvorsen: Hører norrønt hjemme i norskstudiet?

* = nummeret er utsolgt

	Olaf Øyslebø:	Hva er språklig kommunikasjon – og hvorfor forske i det?
nr 29	Thorstein Fretheim:	b a r e – er en enhetlig semantisk beskrivelse mulig?
	Bjørn Oscar Hoftvedt:	Noen trekk ved formell og uformell språkbruk i Oslo-mål
	Ivar Jemterud:	<u>Pøh!</u> <u>Grr!</u> og <u>Æsj!</u> Noen tanker om interjeksjoner i Andeby og andre steder
	Einar Haugen:	Lærebøker i norsk som fremmedspråk: En replikk
	Anne Hvenekilde:	Lærebøker i norsk som fremmedspråk – en kommentar til Einar Haugens replikk
1981		
nr 31	Eric Papazian:	Per strøk til eksamen, hvilket ikke forbauset noen
	Thorstein Fretheim:	Interjeksjoner – uttrykk for ens følelser, men også noe mer
	Reidun Barnholdt o.fl.:	En stilistisk analyse av Dag Solstads "Novelle"
nr 33	Svein Lie:	Amerikansk lingvistik i 70-åra
	Cathrine Fabricius-Hansen:	Emner og modeller i sprogbeskrivelsen
1982		
* nr 35	Frøydis Hertzberg:	Finnes det en linje fra Pontoppidan til Vinje?
nr 37	Endre Mørck:	Identitetsmarkerende relativsetninger
	Svein Lie:	Om å stryke <u>at</u> å skifte betydning
	Helge Lødrup	<u>De</u> og <u>dem</u> i dialekten på Oslo vestkant
	Ivar Jemterud:	Om interjeksjoner og følelser – en replikk til Thorstein Fretheim

* = nummeret er utsolgt

- John Ole Askedal: A note on pronominal substitution in certain presentative passive sentences in Norwegian
- 1983
- * nr 39 Else Ryen: Passiv og verbalsubstantiv – to sentrale trekk i lovttekster
- Eric Papazian: Mer om de og dem som ikke-subjekt i normalisert Osломål
- John Ole Askedal: Noen emner fra norsk-tysk kontrastiv grammatikk
- Kirsti Mac Donald: Uttrykk for framtid i norsk
- 1984
- nr 42 Svein Lie: Abstraksjonsproblemer i fonologien
- Björg Michalsen: Fonologien hos en psykisk utviklingshemmet gutt
- Else Mundal: Heilagmann som sa sex
- Terje Spurkland: Norrønt språk – snart en saga blott; i oversettelse?
- Helge Lødrup: Enda mer om de og dem i dialekten på Oslo vestkant
- * nr 44 Olaf Øyslebø: Ikkeverbal kommunikasjon – en oversikt
- Eric Papazian: Språkrådet og bøyninga av latinske lånord på -um i norsk
- 1985
- nr 46 Kjell Ivar Vannebo: Tempussystemet i norsk
- Kjell Ivar Vannebo: Fortidsformer i norsk
- Kjell Ivar Vannebo: Framtidsformer i norsk
- Signe Marie Sanne: Norsk perfektum sammenlignet med italiensk og fransk
- Einar Bruaas: Adverbial eller fritt predikativ?

* = nummeret er utsolgt

nr 47	Svein Lie:	Inndeling av norske dialektar
	Eskil Hanssen:	Litt om ordintern variasjon i Oslomål
	Aleksander Uskov:	Stativens særtrekk i dansk og norsk
	Eric Papazian:	Hvordan har Dem det?
1986		
nr 49	Finn Hauberg Mortensen:	Modersmålsfaget på universitetene, alternativer til nedbygning?
	Kjell Lars Berge:	Tekst og talehandlingsteori
	Eivind Landmark:	Feltskjema og syntaktisk analyse
nr 51	Arne Torp:	"The Decline and Rise of the ninth Vowel" og Noen betraktninger om r-lydens vesen, vanskjebne og uvesen i enkelte former av sørlig skandinavisk
	Arnfinn M. Vonen:	Semantisk analyse av egennavn – noen sentrale problemstillinger
	Helge Lødrup:	Noen sammenligningssetninger som ikke sammenligner
	John Ole Askedal:	Seleksjonsregler – syntaks, semantikk, pragmatikk? Noen uformelle betraktninger omkring et syntaktisk 20-årsminne
1987		
nr 52	Bernt Fossetøl (red.)
15 bidragsytere:	Fruktar fra et forskerseminar i språkvitenskap og filologi våren 1986
nr 54	Eric Papazian:	"Jeg blir alltid så gæærn hver gang gutta her fest". Om utviklinga av ordformer med eldre trykklett /tæn/ og /tæn/ i østlandsk
	Helge Lødrup:	Uakkusativhypotesen og norsk syntaks
	Helge Lødrup:	Adjektiver på -bar og -lig i leksikalsk grammatikk

* = nummeret er utsolgt

	Helge Lødrup:	Nomina agentis i leksikalsk grammatikk
nr 55	Eli Glomnes:	Forkynnelse som kommunikatív atferd
nr 56	Else Mundal:	Barneutbering
	John Ole Askedal:	Überlegungen zur sprachtypologischen Beschreibung Norwegischer Partikelstrukturen
1988		
nr 59	Brynjulv Bleken:	Et engelsk setningsskjema
	Thorstein Fretheim:	Noen kommentarer til Askedals Beschreibung Norwegischer Partikelstrukturen
	Helge Lødrup:	Noe om <u>av</u> -ledd i passiver
1989		
nr 60	Helge Lødrup:	Semantiske roller i formell grammatikk
	Helge Lødrup:	Indirekte objekter i LFG
	Arne Torp:	Om kong Christian, keiser Napoleon, Ivar Aasen og det norske språket i dag
	Kristian Emil Kristoffersen:	Morfologi og forklaringsmodellar
	Svein Slettan:	Strukturer i sportsstoff
	Torbjørng Slåtto:	Forsøk med talemålsbasert lese- og skriveopplæring i Noreg
1990		
nr 62	Frøydis Hertzberg og Kjell Ivar Vannebo:	Dialog som tekst
	Jan Svennevig:	Betydning og mening i skriftlig og muntlig språk

* = nummeret er utsolgt

- Eric Papazian: Fonem – morfem – setningem?
"Språkets kreativitet" – en statisk
forklaring
- Helene Uri: Afatisk språk og barnespråk –
likheter og forskjeller
- Frode Helland: Nokre merknader omkring ironi som
språkleg fenomen

1991

- nr 64 Einar Bruaas: Om relativkompleksets struktur og
frasens funksjon som fritt predikativ
- Helene Uri: Kommunikasjonsstrategier i samtaler
mellom afasirammete og
normalspråklige
- nr 67 Olaf Øyslebø (red.): Tekst og bilde. Ti bildeanalyser
- nr 68 Margareth Sandvik: Interaksjonsanalyse av muntlig
eksaminasjon i norsk som andrespråk
- Jan Svennevig: Dialogen i Vildanden
- Hermod T. H. Nilsen: En presentasjon og karakteristikk av
A. Western: Norsk riksmåls-
grammatikk
- Vigleik Leira: Begrunnende "som"-setninger
- nr 69 Torgerd Kristin Solberg: Modalpartikler i norsk
- nr 70 Hermod T. H. Nilsen: Aksjonsart og aspekt ved finitte
former av være og bli

1992

- nr 72 Helene Uri: Syntaks og struktur i afatisk språk
- Jan Engh: Språkforskning i IBM Norge
- Oddrun Grønvik: Korleis bruker folk ordbøker?
- Hans-Olav Enger: Utviklinga av umordisk iu – ei
fotnote
- nr 73 Kamilla Aslaksen: Ironi som språkhandling?
- Marit Hassel: Setningskopling og makrostruktur

* = nummeret er utsolgt

- Bente Getz Sollie: Ordkamera. Noen merknader til koherensmekanismene i en (post)modernistisk kortprosatext
- Nina Camilla Steen: Dominans i dialoger med utgangspunkt i et tekstutdrag fra Hedda Gabler
- nr 75 Marit Krogtoft: Teoretiske problem i analysen av skandinaviske presenteringskonstruksjoner
- Vigleik Leira: Det
- nr 76 Kristian Emil Kristoffersen: Ein karakteristikk av språkforma i eit utdrag av AM 36 fol.
- Vigleik Leira: Form og substans. En studie med utgangspunkt i "Cours de linguistique générale"

Litteratur

1975

- * nr 2 Otto Hageberg: Formspråk, tendens og ideologi i Camilla Colletts Amtmandens Døttre
- Edvard Beyer: Samfunnsbildet i Vildanden
- Rolf N. Nettum: Samfunnsbildet og samfunnsoppfatningen i Kiellands Jacob
- Ingard Hauge: Synspunkter på noen litteraturvitenskapelige metodeproblemer

1976

- * nr 6 Olav Solberg: Kong Eirik og Hugaljod – ein historisk ballade?
- Åsfrid Svensen: Virkelighetsbildet i fantastisk diktning. En sammenlikning mellom folkediktning (ballader og eventyr)

* = nummeret er utsolgt

og noen fantastiske fortellinger fra
1950- og 60-åra

- * nr 7 Einar Eggen: Metafor og metonymi
Einar Eggen: Hvitsymre i utslåten – enhet og forskjell. Glimt fra vår mytiske hverdag
- * nr 10 Gudleiv Bø: Om strukturalisme og populærlitteratur – og litt om kjærlighet
- * nr 12 Vigdis Ystad: En strukturanalyse av Amalie Skrams roman Sjur Gabriel
Liv Norbom: Erlebte Rede – form og funksjon
Gudleiv Bø: To kjærlighetsnoveller av Johan Borgen
- 1977
- * nr 15 Kirsti Texmo: Zola og naturalismen
Øystein Tjora: Om impresjonismen som litterært begrep
- * nr 16 Ivar Havnevik: Kjærlighet og verdi i Aksel Sandemoses roman Varulven
- 1978
- * nr 18 Walter Baumgartner: Provokasjonen som ble borte. Bjørnsons Over Ævne I, litteraturhistorien og resepsjonsetikken
Harald Bache-Wiig: Kiellands Jacob: Fra krambod til supermarked – et kort oppgjør over dikterens fallittbo
Åsfrid Svensen: Familie, kjønnsroller og sosialisering i noen romaner 1910-40. En seminarrapport
- * nr 21 Dagne Groven Myhren: Komposisjon og meningsmønster i Henrik Wergelands dikt "Følg Kaldet"

* = nummeret er utsolgt

- Øystein Rottem: Et notat om Atle Kittangs litteraturvitenskapelige syn i Litteraturkritiske problem (1975)
- 1979
- * nr 23 Harald Bache-Wiig: Pælen i kjødet. Amalie Skrams Forrådt
- Åsfrid Svensen: Realismens fiksjonsunivers – virkelighetsforståelse og litterære grep
- 1980
- * nr 27 Else Mundal: Kvinner i norrøn litteratur
- Liv Blikrud: Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap
- Ingrid Nymoen: Kvinnesyn i kristelig populærlitteratur
- Åsfrid Svensen: Privatlivet, ramme og problemfelt for noen nyere romaner og noveller
- nr 28 Erik Østerud: Syndefall og alveslag. Om samfunnskritikk og eksistensialisme i Henrik Ibsens Gengangere
- 1981
- nr 30 Otto Hageberg: Kjærlæik, regresjon, død. Underteksten i Olsøvgutane av Olav Duun
- nr 32 Marion Askedal Bergan: Språket i Thorbjørn Egners barnebøker
- Erik Østerud: Senkapitalismens vagabondering. Kapitalisme- og sivilisasjonskritikk i Øystein Lønns roman Hirtshals
- 1982
- * nr 34 Erik Østerud: Den romerske adelighet og dybdepsykologien. En studie i Henrik Ibsens Rosmersholm

* = nummeret er utsolgt

	Harald Bache-Wiig:	Litteraturkritikk og offentlig mening.
Welhavens kulturkamp i 1830-åra
* nr 36	Arild Linneberg:	Litteraturkritikkens historie – notater
til en modell
1983		
* nr 38	Irene Iversen:	Kvinnelige litteraturkritikere og
etableringen av en
kvinneoffentlighet i 1880-åra
	Irene Iversen og
Arild Linneberg:	Edb-register over
"litteraturkritikkens historie i Norge"
nr 40	Erik Østerud:	Nasjonens skald eller varemarkedets
frie dikter?
	Ivar Havnevik:	Frigjøringslyrikken 1945
nr 41	Øystein Rottem:	Innledning til to artikler om Hamsun
	Øystein Rottem:	Utopi på leirfötter
	Ole Wøide:	Tilværelsens udlænding
1984		
nr 43	Arild Linneberg
Arne Mølberg
Irene Iversen
Bjarte Birkeland
Atle Kittang
Edvard Beyer
Redaktør: Morten Moi:	Seks innlegg og en debatt om
HISTORIESKRIVING:
LITTERATUR OG
LITTERATURKRITIKK
nr 45	Leif Mæhle:	Heiderspris eller arbeidslønn?
	Harald Bache-Wiig:	Folk og troll. Om forbindelsen
mellom naturtrang og samfunnstvang
i Jonas Lies forfatterskap
	Johs. Lunde:	Alexander Kielland og versekunsten
	Ole Høystad:	Olav Duuns myte om det kløyvde
mennesket.
	Lisette Keustermans:	Hjältens utveckling i Sven Delblancs
novell "Generalens natt"

* = nummeret er utsolgt

- Lisette Keustermanns: Nagari som "ingivelsens makt". En analys av figuren Nagari i Sven Delblancs roman Homunculus
- 1985
- nr 48 Per Thomas Andersen: Kall det hva du vil. Kall det kjærlighet. Et essay om fire kjærlighetsromaner i norsk etterkrigsdiktning
- 1986
- nr 50 Fredrik Juel Haslund
Edvard Beyer
Kåre Lunden
Geir Mork
Guttorm Fløistad
Otto Hageberg
Willy Dahl
Irene Iversen: Debatt om Willy Dahl: *Norges litteratur II. Tid og tekst 1884-1935*
- 1987
- nr 53 Olav Solberg: Realisme eller romantikk, kontinuitet eller brot? – Ragnhild Jølsens **Brukshistorier**
- Dagne Groven Myhren: En studie i Tarjei Vesaas' roman **Is-slottet**. Symbolikk og folkloristiske allusjoner
- Harald Bache-Wiig: Den bortkomne faderen? Guttesosialisering i barnebøker – et historisk riss
- 1988
- nr 57 Petter Aaslestad: "Løven på tunet" eller "livets motsigende fenomener". Jonas Lies siste romaneksperiment
- Fredrik Stjernfelt: Hva blir vi som ikke blir noget? Anerkendelsens strukturer i Hamsuns **Ringens sluttet**
- Torill Steinfeld: I lyst og nød. Om kroppsløst og kroppsangst i fire etterkrigsromaner

* = nummeret er utsolgt

- nr 58 Christian Børs Lind: Den symptomale lesemåtens begrensninger
- Alvhild Dvergsdal: H.C. Andersen: "Sneedroningen" – et eventyr for voksne
- Greta Storm Ofteland: Barnefortellinger eller ikke? Noen synspunkter på Amalie Skrams **Børnefortellinger**
- Hege Gundersen: Veien ut av barndommen og inn i det maskuline panser. En analyse av Sigurd Hoels **Veien til verdens ende**
- Alvhild Dvergsdal: Arnulf Øverland: "Sommernatt"
- Kristian Emil Kristoffersen: Metafiksjon: Omriss av ein teori og eit tekstdøme
- Dagný Kristjánsdóttir: "With-out". Om Tora-trilogien av Herbjørg Wassmo
- 1989
- nr 61 Kari Hervold: "Hexen er jeg! Kongen har flyttet. Hans borg har jeg brændt...". Cally Monrads kjærlighetsdikt
- Dagne Groven Myhren: Selvoversettelsens tragikk. En studie i Per Olov Enquist: Från regnormarnas liv (1981)
- Heddy Breien: Tekstens tilsynekomst: Eventyret i Kiellands Gift
- Björg Dale Spørck: Struktur og tema i Alfred Hauges trilogi om Cleng Peerson: Hundevakt, Landkjenning og Ankerfeste
- Halfdan Holth Haug: Tekstsymbolikk og scenisk symbolikk i Tore Ørjasæters "Christophoros"
- Ole Karlsen: Budskap og formelle virkemidler i Nordahl Griegs Vår ære og vår makt
- 1990
- nr 63 Svein Slettan: Moderne medvitsproblem i Olav Duuns roman Straumen og evja

* = nummeret er utsolgt

- Einar Vannebo: Det oppreiste menneske. Bibelske motiv i Olav Duuns Medmenneske-trilogi
- Walter Baumgartner Sigurd Aa. Aarnes: Innlegg ved Ole Martin Høystads doktordisputas
- Ole Martin Høystad: Eit forsvar for humanistisk heilskapstenking
- Einar Vannebo: Duun-bibliografi

1991

- nr 65 Vigdis Ystad Otto Krogseth Svein Roald Moen: Svein Roald Moens doktordisputas om Wergelands Skabelsen, Mennesket og Messias
- Örjan Lindberger Edvard Beyer Dagne Groven Myhren: Dagne Groven Myhrens doktordisputas om Wergelands Skabelsen, Mennesket og Messias (1830) og Mennesket (1845)
- nr 66 Kari Hervold: "-merkelig nok". Zinken Hopps dikt
- Gudleiv Bø: "Frons urbana" eller "sann daning, ånds- og hjartedaning"? Fra striden om dannelsesidealer i norsk 1800-talls litteratur
- Ellinor Reichelt: Natur og menneske. En sammenligning av Knut Hamsuns Pan og Jonas Lies Den Fremsynte
- Beate Kraggerud: "En vinternatt" av Hans Aanrud. Noen særdrag i stil og form og deres funksjon i novellen

1992

- nr 71 Øystein Rottem: Romantisk helt i rullestol eller ridder med rustent sverd. Et essay om Erling T. Gjelsviks romaner
- Margrethe S. Skeie: Om tragediens konvensjoner i Johan Herman Wessels Kærlighed uden Strømper
- Olav Solberg: Nervøs spenning – underfundig humor. Arthur Omres noveller

* = nummeret er utsolgt

nr 74	Gudleiv Bø:	Semiotiske analysestrategier i forhold til populærkultur
	Kamilla Aslaksen:	Oppdragelse eller katarsis. Noen kommentarer omkring Strindbergs Frøken Julie og Ibsens Hedda Gabler
	Marit Hassel:	Tekla og virkeligheten. En gransking av personkarakteristikken i Fordringägare i lys av den naturalistiske doktrinen
	Ivar Lund:	Gunnar Heibergs dramatik i genrehistorisk perspektiv med grunnlag i Kjærlighedens tragedie
	Marianne Lind:	En dag i oktober – ein komposisjonsanalyse
	Sissel Berg:	Struktur og tematikk i Georg Johannesens "Kassandra"
nr 77	Sigmund Skard:	Studiet av litteratur
	Eivind Karlsson:	Modernistisk lyrikk. Definisjoner og eksempler
	Øyvind Andresen:	Fremmedfølelse kontra tilhørighet. Et tema i svensk utkantlitteratur på 1900-tallet
	Gunnar Sivertsen:	Nordisk hovedfag og den autodidaktisk-monografiske metode

* = nummeret er utsolgt

